

89.825

Harsányi

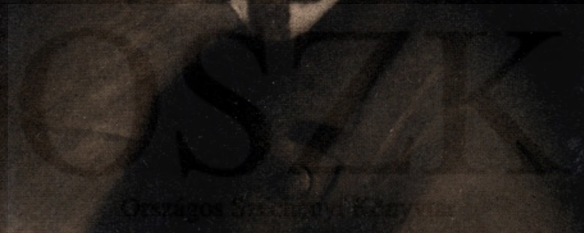
Ecce Homo

IV

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HARSANYI ZSOLT

ECCE HOMO

MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉNEK REGÉNYE

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET

HARSÁNYI ZSOLT

ECCE HOMO

MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉNEK REGÉNYE

OSZK

NEGYEDIK KÖTET

Országos Széchényi Könyvtár

HARMADIK KIADÁS

22863

BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET RT

KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra alkalmazás
és filmesítés jogát is.

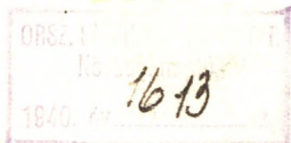
Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1939.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

89825

I.

Cécile elkezdte nagyratörő társadalmi terveinek megvalósítását. Egész kis irodát rendezett be ehhez. Volt lajstromos névmutatója lakáscímekkel. Megszerezte a diplomácia évenként megjelenő könyvecskéjét, amelyet különben csak a külügyi vonatkozású előkelőségeknél lehetett látni, ebben országonként megtalálhatta a Párisban élő diplomaták névsorát rang szerint, családi állapotuk feltüntetésével. Megszerezte a művészi egyesületek tagnévsorát, a Salon katalógusait évekre visszamenően, mert abban megtalálhatta, hogy a festők és szobrászok közül ki tisztje és lovagja a becsületrendnek, ki milyen kitüntetést kapott eddig a tárlatokon. Meghozatta a gótai almanachot, abból ellenőrizte az arisztokraták korát és rokonságát. Részletes terveket dolgozott ki különböző típusú ebédekre, fogadásokra és estélyekre. Megvolt a kész névsora kis ebédhez, hetenként változó csoportokban, ötven személyes, száz személyes, kétszáz személyes bálhoz. Jegyzéket vezetett a fontos ismerősök névnapjáról és születésnapjáról. Mindezeket gondosan elrendezve tíz különböző fiókban tartogatta, s folyton dolgozott rajtuk. A diplomácia mindig változott, a változásokat bejegyezte s a névsorokban végigvezette. Akik meghaltak, azokat törölte. Ha a festészetben, irodalomban, közéletben valami fontos új név bukkant fel, azt azonnal elkönyvelte. Előjegyzési naptára sohasem lehetett elég nagy, annyi beírni való akadt az

egy napokra. Miska mindezzel semmit sem törődött. A társadalmi élet szervezését teljesen rábízta feleségére. Reggel hétkor kelt, átfutotta a lapok képzőművészeti rovatait, megnézte a hazuról érkezett ujságokat, nyolckor már festett, villásreggeli-jére nem szánt többet egy negyedóránál, akkor találkozott először az asszonnyal, tőle tudta meg, hogy aznapra mi a program. Kivétel nélkül minden este akadt valami elfoglaltság; vagy ők láttak vendégeket, vagy nekik kellett elmenniök máshová, gyakran egyetlen este háromszor is. Cécile szívós szervezete pompásan bírta ezt a beosztást és ha Miska panaszkodni kezdett, hogy fáradt, szigorú fellépéssel elejét vette minden otthonmaradási szándéknak. Mindenkire szükség van és mindenkit meg lehet nyerni, ez volt társadalmi elve. Minden pénteken délután fogadott, ilyenkor nyitva volt a ház minden ismerősnek, és Miska nem dolgozott. Péntek délután volt a pihenő ideje, de ez jobban fárasztotta, mint a munka.

Cécile unszolására lett párisi klubtag is. Az asszonynak az volt a véleménye, hogy előkelő embernek klubtagnak kell lennie. Azonkívül előmenetel dolgában is haszna a klub. A klubtársak képvisárlók, reklámcsinálók és arcképrendelők. Miskának nem ezen járt az esze, neki kapóra jött a klubtagság, mert így könnyű ürügyet kapott elmenni hazuról, ha Chérierrel akart találkozni. Cécile előbb a szigorúan zárt arisztokrata-klubokban próbálkozott. Legelőször az Union-klubban, az előkelő világba törekvők elérhetetlen álmában. A Boulevard des Capucines egy házának első emeletén néhány nem is gazdag berendezésű szoba: ez volt az egész. De az elnök Noailles herceg volt, s a tagok tizenhárom próbás előkelőségek. Cécile tapogatódzott és hamar belátta, hogy a fáradság fölösleges. Ezek magát Michelangelót sem vennék fel. Akkor tapogatódzott a Jockey-Clubban

és a Royalban. Egyikben sem ment a dolog. Az Agricole és a L'Épatant már ment volna, de ezekben viszont fékevesztett kártyázás folyt és Cécile nem találta ajánlatosnak játékhoz szoktatni az urát. Megállapodott tehát az előkelő, szolid Volney-utcai klubban, megszerezte a választmányi tagok névjegyzékét, elkezdett látogatni, levelezni, barátkozni, s egy szép napon közölte Miskával, hogy csak ki kell töltenie valami ívet, felvétele el van intézve. Miska tehát tagja lett a Volney-utcai klubnak, s mikor Chériével találkája volt, vagy előtte ott töltött egy félórát, vagy utána ott étkezett. Cécile hallgatott Chériet illető gyanujáról. Chaplinékat csakugyan nem hívta többé, meghívásaikat lemondta. Most már nem érintkeztek s ha véletlenül találkoztak, a két asszony csak éppen biccentett egymásnak.

Igy folydogált élete munka, szerelem és kényszerű társadalom között. Új tanítványa is akadt, egy Fritz von Uhde nevű német katonatiszt. Ez alig volt nála fiatalabb, de katonai pályája miatt nem tanulhatott rendszeresen. Most nagyot határozott: ott hagyta a hadsereget és teljesen a festészetnek akarta magát szentelni. Miska Münchenben ismerkedett meg vele, mikor Pestről hazajövet ott megállt. Nagy darab csontos ember volt ez az Uhde, becsületes arcára rá volt írva a tisztesség, viselkedésében csendes volt és úriás. Messziről meg lehetett rajta ismerni a polgári ruhában járó katonatisztet. Miska rábeszélte, hogy jöjjön ki Párisba, az nagyon egészséges szabad levegő azok számára, akikre nagyon ráfeküdt a pilótizmus. Uhde gyorsan határozott, pár hét múlva már kint is volt Párisban. Miska műtermet is adott neki. Azzal, hogy a Jourdain-ház is az övé volt már, bőséges helyhez jutott, s volt a földszinten egy kisebb műterme, amelyet eredetileg bérbe akart adni, de únta a bérbeadással járó aprólékos gondokat és egyszerűen meghívta bele a volt gárdahadnagyot.

Nagyon megszerette ezt az Uhdét, éppen úgy, mint ahogy Liebermanntól lelke mélyén mindig idegenkedett egy kissé. Liebermannban a kétségtelen erős tehetség mellett a görcsös és erőszakos becsvágy volt a kiábrándító, amely gazdag születésű művészeknél nem ritka. Uhde azonban csak festeni akart, csak magát a munkában való elmélyedést, a művészet földöntúli titkainak izgalmas kutatását akarta. Valóságos bolondja volt a palettának. Ha Miskát elkísérte valahová, hogy beszélgethessen vele, soha másról nem folyt a szó köztük, mint pikturáról.

— Nem először vagyok Párisban, — mondta, mikor a Parc Monceau felé mendegéltek — már jártam itt egyszer, de egészen másképpen. A háború alatt. Még szolgáltam akkor és ott voltam a bevonulók között. Hallott ön valamit, mester, egy Charles Jacque nevű francia festőről?

— Rémlik, hogy hallottam. Állatokat festett, nem?

— Úgy van. Mikor elfoglaltuk Párist és darabonként jutottunk előre, én a huszonhármas lovasbrigád ordonánctisztje voltam. Fertelmes tűz közepette vonultunk be Anet faluba. Találomra foglaltam szállást egy házban, és miket tesz a véletlen: éppen ennek a festőnek a műtermére bukkantam. Ő elmenekült a franc-tireuri-harcok elől, nem csukott be semmit, mindent úgy hagyott, az állványán tiszta vásznat találtam, mellette egy asztalkán ott hevert a festékes láda és a paletta, a színek alig hogy megszáradtak rajta. Azonnal nekiestem festeni. Rengeteg minden volt a fejemben, amit fel akartam vázolni, hogy el ne felejtsem.

— Volt tűzben is?

— Sokszor. Isten csodája, hogy el nem estem. Számtalanszor voltam életveszedelemben. Egyszer a lovam megbokrosodott és ledobott, a lábam beleakadt a kengyelbe, a ló vágatva húzott maga után.

Moritz von Egidy, az az ismert író, mentett meg, aki velem szolgált. Talán hallotta mester a nevét.

— Nem.

— Egyszóval ott Anetban azonnal nekifogtam festeni. Csináltam gyorsan egy pár vázlatot. Javában dolgoztam, mikor riadót fújtak megint. Mikor összekapkodtam a holmimat, eszembe jutott, hogy ennek a szegény festőnek a műtermét fel fogják dúlni a katonák. Hamar felírtam egy cédulára, hogy „Uhde tábornok“, és kiszegeztem az ajtóra, aztán mentem a tűzbe. A műtermet hálából megmentettem.

Egy táncosnő képén dolgozott odalent a földszinti műteremben Uhde, de gyakran felnézett az emeletre, hogy szótlanul figyelje, hogyan fest mestere. Mikor látta a kifejezést kereső ecset hol kínlódva habozó, hol vakmerő szilajsággal odasuhintó mozdulatait, még a lélegzetét is visszafojtotta. És egyszer csak kisompolygott köszönés nélkül, sietett le a tükrökkel díszített fal mentén a falépcsőn, hogy amit most látott, gyorsan maga is megpróbálja.

Egy tavaszi estén Miskát meghívta Sedelmeyer, egyék nála. Családi körben ettek, Sedelmeyeréken kívül nem volt más ott, csak ő. Étkezés alatt Sedelmeyer legidősebb leánya vitte a szót, a férjes asszony. Ura is ott volt, a cseh Brozik, a gazdag családba házasodott vő elnyomott rabszolgaságában. Festő volt Brozik is, de nagy árát fizette annak, hogy elvette Sedelmeyer leányát. Csak festenie volt szabad, s noha nem volt rossz piktor, naiv és lelkes történeti képeit tüntető kicsinyléssel kezelték a családban. Folyton Miskát, a cég szemefényét magasztalták előtte, Miska volt az a követendő példakép, amelyet minduntalan a fejéhez vágtak olyan mondatokkal, amelyek úgy kezdődtek, hogy „bezzeg Munkácsy“. De őbenne ez nem keltett lázadást. Szerény és alázatosan lelkes természete szívesen meghódolt az ünnepelt előtt, versenytmagasztalta a

Miltont a Sedelmeyer-családdal együtt és kézzel-lábbal igyekezett a Miska módján festeni. Most is áhítattal hallgatta Miska minden szavát, s ha tekintélytartó apósa az ő rovására tett megjegyzést, ugyanolyan megadással mosolygott, mint mikor vilámlószemű feleségét látta eszeveszetten kacérkodni estélyeken valami érdekesebb emberrel.

Brozikék aztán elmentek, a mama is visszavonult leányaival, festő és műkereskedő ketten maradtak. Világhírű festő és világhírű műkereskedő.

— Ma elnéztem az arcképemet, — kezdte óvatosan Sedelmeyer, az orvosprofesszorkülsőjű, szép és méltóságos férfi, — amelyet maga festett, mester. És megint megállapítottam, hogy remekmű.

— Ó kérem, — restelkedett Miska.

Ha szembe dicsérték, az visszás érzéseket keltett benne. Örült is neki, de nem is szerette, mert képtelen volt megtanulni, hogy hogyan viselkedjék ilyenkor, és modorbeli bizonytalansága kínos zavarba hozta.

— De igen, remekmű. Általában pompás formában van. Örül a lelkem, ha végiggondolok azokon a képeken, amelyeket a Milton óta festett. A „Délutáni látogatás“ nagyszerű. „A két család“ is kitűnő.

— Sajnos, egy régi ötletem felöntése. Ugyanezt szegényes környezetben már megfestettem. De Cécile beszélt rá, hogy csináljam meg gazdag szalonban is. Azóta már megbántam.

— Rosszul teszi. Madamera mindig hallgathat, neki nagyszerű szimatja van, hogy mit szeret a közönség.

— Igen, de már a „Látogatás az újszülöttnél“ is alapjában ugyanaz volt. Nem lesz sok az ismétlés?

— Szó sincs róla. Megengedheti magának. Ha háromannyit festene, azt is el tudnám adni. Az amerikaiak úgy veszik magát, mint a bolondok. És miért mondja, hogy ismétli magát? Hát az a nagyobbik

„Virágcsendélet“? Nyugodtan mondhatom, hogy ezt a képet csak a renaissance nagy mesterműveihez lehet mérni. Az a törött és elhajlott virágszár, azok a bravúrosan odavetett sziromszínek . . . mondhatom, az ember hátán végigfut az a hideg remegés, amit csak a művészet igen nagy percei adhatnak. Most nagy érdeklődéssel várom, hogy mi lesz az a nagyobb dolog, amivel egyszerre csak kilép és megint agyonvág mindenkit.

— Nagyobb dolog? — kérdezte Miska kényelmetlenül.

— Kérem, ne értsen félre. Én nem hajszolom és egyáltalában nem beszélek bele a művészetébe. Az előlegrszámlája engem nem izgat, mindig rendelkezésre állok. Maga olyan festőm nekem, aki büszkesége a házamnak, s akit nem óhajtok üzletszerűen kezelni. Majd fest nagy képet, mikor kedve lesz hozzá. Más festő egy életen át nem keres összesen annyit, mint amennyi előlege most magának énnálam fennáll. De ismétlem, ezzel ne törődjék. Fessen, amit akar. Még az sem fontos, hogy az idei Salonról már lemaradt.

Miska már rájött magában, hogy milyen jó érzés gavallérnak lenni. Ha a koldusnak odavetett egy aranyat, azt nyomorúságos gyerekkorának vetette oda. Szeretett egyszerre hat pepita-nadrágot rendelni, szeretett séta közben bemenni egy régiségkereskedőhöz, rámutatni egy tetszetős vitrinre és félvállról annyit mondani, hogy küldjék haza a számlával együtt. Ennek a gesztusnak kéje berzenkedett benne, mikor a műkereskedő a túlnagy előleget emlegette. Pénzt nem vethetett oda Sedelmeyernek. De mint lumpoló aranyifjú a cigánynak, odavethetett neki egyebet.

— Nagy képet is festhettek. Semmi akadályja nincs. Igen szívesen szaladnék neki valami szép, nagy feladatnak. Csak még nem tudom, minek.

— Nincs semmi nagy témája?

— Ami melegítene, olyan nincsen. Csak úgy homályosan gondolok néha arra, amit ki szeretnék fejezni. De magamnak is alig tudom megmondani.

— Kísértse meg mégis. Mi motoszkál a fejében?

— Történelmi képet szeretnék festeni. Olyat, hogy... hogy... amelyiken... amelyiktől...

— Nos? Nos?

— Nem tudom megmagyarázni, mit akarok. Csak egy hőst érzek, egy nagyembert, akivel valami hatalmas, tragikus dolog történik.

— Ez elég értelmes. Ez már majdnem téma.

— Dehogy téma, éppen az hiányzik. A Siralomházban is ezt festettem, a Miltonban is. Mert Milton vak. Az elég tragikus.

— Bizony eléggé. Mint Beethoven süketsége. És volt egy Elsberg nevű festő, talán hallott róla, az is szinte megvakult. Egyszóval hős kellene, akivel valami hatalmas, tragikus történik. Nézzük csak. Mondjuk, a hőst halálra ítélik, ugye?

— Ez volt a Siralomház.

— Akkor mondjuk, hogy kivégzik. Mi lenne például az orleánsi szüzzel?

— Nem. Azt nem tudom. Az nő. Nőfigurát nem érzek. Férfi kell.

— Várjunk csak. Mi volna Károly angol királlyal? Azt lefejezték.

— Hát... elvégre lehetne éppen azt is... nem mondom...

— Ha így felel rá, már nem szabad hozzányúlni. Csak olyat fessen, ami lelkesíti. Ha olyan nincs, inkább ne fessen semmit. De egész biztosan fog találni. Gondolkozzék maga is.

— Például Hunyadi László. A mi történelmünkben volt egy alak, aki...

— Ne haragudjék, de erről lebeszélem. Egy speciális magyar téma nem szól a százezrekhez. Olyat

kell keresni, ami az egész világot érdekli. Ehhez a kimondhatatlan nevű hőshöz külön röpiratot kellene mellékelni. Azt már elvitte az ördög. Olyan kép kell, amelyet magyarázat nélkül mindenki megért Moszkvában is, New-Yorkban is.

— Igen, de ki az a hős, akit az egész világ ismer?

Sedelmeyer akkor hirtelen az asztalra csapott.

— Megvan. A maga hőse... no? Találja ki. Vértanú. A világtörténelem legnagyobb vértanúja. Krisztus.

Miska nagyot nézett. Fejét csóválta.

— Szent kép. Egyházi művészet. Ezerszer megfestették. Csináljak egy keresztrefeszítést, Krisztus feje körül aureolával? Arra nem vállalkozhatom. Én csak önmagam tudok lenni. Mit mondhatnék én erről a tárgyról újat?

— Nem könnyű, belátom. De ha meg tudná csinálni, óriási volna. És mennél tovább kóstolgotom a saját ötletemet, annál jobban tetszik. Történelmi festményre gondoljon, ne egyházi művészetre. A gőz, a villamosság, a léghajó korát éljük. Ha szabad ezt mondani: ilyen modern még nem volt a világ soha. Ennek a vilgának megfesteni Krisztust! Hallatlan feladat. Ha megcsinálná, holtbiztos világsiker volna. De ha nincs kedve hozzá, vagy ha túlnehéznek találja, ne is gondoljon vele. Ismétlem, hogy a nagy kép nem olyan sürgős. Beszéljünk másról. Az idén mikor mennek Colpachra?

— Még nem tudom. Utóbbi időben nem vagyok teljesen egészséges. Valami fürdön kellene gondolkozni.

— Ó, szegény barátom, ezt sajnálattal hallom. Mi baja?

— Néha erős fájdalmaim vannak a vállamban és a hátamban. Azt hiszem, reuma, vagy ilyesmi.

— Volt már orvosnál?

— Nem.

— Micsoda könnyelműség. Okvetlen nézesse meg magát. Megígéri? Ne is feleljen, majd én beszélek madame-mal. Ha magára bízom, ellustálkodik. De madame majd nem fogja békében hagyni.

— Jaj, csak azt ne. Inkább szavamat adom, hogy megnézetem magam.

Nevettek mind a ketten. Közömbös dolgokról beszélgettek még egy darabig, aztán Miska elbúcsúzott. Hazafelé érezte, hogy valami bosszantja, de nem tudta, hogy mi. Végiggondolta az egész estét, hogy bosszúsága okát megkeresse. Rájött. Sedelmeyer ezt mondta: „Ha túlnehéznek találja“. Eb-adta németje, hát olyan gyöngö legénnyel van dolga? Csak azért is meg kellene csinálni azt a Krisztus-képet. Amilyen agyafúrt ember ez a Sedelmeyer, talán célzatosan is ejtette ki ezt a mondatot. Piszkálni akarta benne a virtust. Akkor pedig mégsem kell a képet megcsinálni, ne legyen igaza a huncutnak. Nagy kép azonban kell. De mi legyen az?

Másnap megint hozzáfogott, mint rendesen, a festéshez. Most egy zsáner-kompozíción dolgozott, amely a colpachi falusi iskola vizsgáját ábrázolja. Évekkel ezelőtt kezdte el ezt a gondolatot és már vagy ötször félretette, hogy hatodszor is újra kezdje. Piszkált rajta tíz percig, aztán belátta, hogy megint abba fogja hagyni. Az a Krisztus-gondolat nem hagyott neki békét. A nagy műteremben volt egy kerevet, azon hanyattdőlt tünődni. Fekve tudott legjobban gondolkozni, behúnnyott szemmel. Töprengett egy negyedórát. Akkor becsengette az inast.

— Itthon van madame?

— Igenis, uram. Tizenegykor jön moszjő Hubay, zene lesz.

— Úgy. Kérdezze meg tőle, van-e nekünk itthon bibliánk.

Az inas elment s a válasszal maga Cécile jött vissza.

— Bibliát akarsz? Hogyan képzeled ezt? Mi katolikus ház vagyunk, a bibliát nem illik olvasni, ezt tudhatnád. Minek neked a biblia?

— Valamit akarok benne nézni. Ha nincs itthon biblia, akkor az inas szaladjon el valami könyvkereskedésbe és hozzon egy bibliát. Ne okoskodj, drágám, a munkámhoz kell, bibliai tárgyról gondolkodom.

Cécile arca hirtelen felragyogott. Gyors eszével már látta a legelőkelőbb klerikális mágnásokat a kép előtt.

— Szentképet festesz? Ennek szívből örülök. Azonnal lesz biblia.

Egy félóra múlva megjött a biblia. Azonnal elkezdte olvasni. Életében először. Avatatlanul lapozgatott a francia könyvben, ódon kifejezéseit néhol nem is igen értette. Ráakadt Máté evangéliumára és elkezdte böngészni a huszonhatodik részt. Végigolvasta a keresztfeszítés borzalmas történetét. De tovább lapozgatva rájött, hogy egy másik evangélista is elmondja az eseményt. Így jött rá Márk, Lukács és János különböző részleteire. Meglepetve látta, hogy a történet milyen érdekes és megrendítő. Modern történetnek látta, mainak, emberi szörnyűségű törvényszéki tárgyalásnak, amelynek váltottja az emberiség legnagyobb alakja. Ha ebből meg tud fogni egy kompozícióra alkalmas epizódot, az nem lesz gloriolás szentkép, az nagy festmény lesz, megkapó, tragikus és igaz.

Tizenegy órakor csakugyan megjött Hubay. Ilyenkor szokott jönni, ha zenéltek Cécile társaságában. Mert Cécile jól megtanult zongorázni még abban az időben, mikor énekesnőnek készült. Hubay elévette a hegedűt, Cécile leült a zongorához, Miska egy karosszékekben helyezkedett el és hallgatta őket.

Nagyon szerette a muzsikát, gyakran ebbe a műterembe jött dolgozni, mikor zenéltek. A hegedű és zongora varázsa mellett kedvvel tudott festeni. De most nem festett.

— Játsszátok azt a kettőt, amit legjobban szerettek, tudjátok már.

Azok bólintottak. A Mendelssohn hangversenye volt az egyik, Beethoven ötödik szonátája, a tavaszi szonáta, volt a másik. Elkezdtek játszani s ő a karoszekben hanyattdőlve tovább szőtte gondolatait. Már kialakult előtte a négy forrásból elolvasott véres tragédia. Végigment az egészen, folyton képeket képzelve maga elé. Ütemesen lüktető dráma volt ez a festő képzeletében, pillanatonként festményé merevedve megállt, majd megint tovább mozdult.

Az utolsó vacsorát átlapozta volt, azt nem akarta megfesteni. Ha kép lesz a gondolatból, az csak a történet későbbi részeiből alakulhat. Hogyan is történt tehát az utolsó vacsora után, Krisztus kiment a házból, ahol ettek tizenhárman és megmondta a tanítványoknak, hogy ma van az az éjszaka, mikor be fognak teljesedni a jövendölések. Vagyis, hogy őt ki fogják végezni. Azt is mondta a tanítványoknak, hogy ők most egy darabig bánkódnak, de aztán annál nagyobb lesz az örömük. Ezt ők nem nagyon értették. Erre Krisztus hasonlattal felelt nekik: úgy van ez, mint a szüléskor. Az anya nagyon-nagyon szenved, de mikor világra hozta az új életet, nagy boldogságában azonnal elfelejti minden szenvedését. Micsoda megdöbbentő hasonlat, mintha csak ma használná egy kitűnő író. Az egész passió kínszenvedésének vajúdásából meg fog születni a feltámadás új élete és az olyan boldogság lesz, hogy a tanítványok el fogják felejtetni ezeket a most következő iszonyatos napokat. Akkor átkeltek éjszaka a Kidron-patakon és

elmentek abba a kertbe, ahol máskor is szoktak tanyázni. Ott Krisztus egy kissé külön ment a többiektől, hogy imádkozzék, mielőtt tragédiája elkezdődik. És a tanítványok ezalatt elaludtak. Képesek voltak elaludni, mikor Krisztus megmondta nekik, milyen éjszaka vár rájuk. Kétszer is visszatért hozzájuk, megint csak elaludtak, mikor magokra hagyta őket. Harmadszor aztán azt mondta nekik, hogy csak aludjanak, ha olyan törődöttek. Ő pedig fennmaradt és virrasztott. Tudta, hogy remsokára jönnek érte. Ezek a legutolsó negyed-órák. Szép kép: erős holdfény, a fák közt tizenegy szegény szundikál, mert Júdás már nem volt köztük s a tizenkettedik, a csodálatos istenember, ott viraszt és várja a halált.

A hegedű mesteri szólama hűvösen zengett a műteremben, a zongora andalítóan kísérte.

Amint ott virrasztott, egyszer csak meghallotta, hogy jönnek. Nagy csapat ember közelgett a fák közt, aféle uccai csöcselék, közöttük hivatalos egyházi szolgák. Közökben fáklya és dorong. Ott van az aljas vörös ember is köztük, Júdás. Ez megmondta nekik előre: „Jól figyeljete, akihez először odamegyek és megcsókolom, az a lázító forradalmár, fogjátok el ügyesen“. Az alvó tanítványok felriadtak a zshivajra. Az istenember a közeledő csoport elé állott, megkérdezte, hogy kit keresnek. Azok megmondták, hogy egy bizonyos názárethi születésű embert keresnek, akinek Jézus a neve. „Én vagyok“, — mondta ő. Ahogy elébök állott, azok úgy megrendültek a titokzatos fenséget és erőt sugárzó jelenségtől, hogy riadtan hátrálni kezdtek, a tolongók közül egyik-másik el is botlott. Krisztus elmenekülhetett volna ebben a pillanatban. De maradt. Meg akart halni. Ott állt mozdulatlanul és megismételte, hogy ő az, akit keresnek. Erre Júdás megemberelte magát, odasúgott nekik, hogy figyeljenek

a jelre és Jézushoz lépett. Köszönt neki, megölelte, megcsókolta. „Csókkal árulsz el?” — szólt hozzá szelíden a csodálatos alak. Azok végre nekibátorodtak, látták, hogy a titokzatos, csodatévő ember nem védekezik, rámentek és megragadták. A tanítványok gyáván, remegve nézték ezt, mind a saját bőrüket féltették. Csak az a Simon nem, akit a Mester nemrég nevezett el kősziklának, vagyis Péternek. Ez még este felfegyverkezett. Kardot vett magához. Most elérántotta ezt a kardot és megtámadta egy-maga az egész tömeget. Az egyik egyházi szolgát fejbevágta, egyik fülét le is vágta. Vagdalkozott volna tovább is, de Krisztus rászólt, hogy tegye le azt a kardot. „Akik fegyvert fognak, fegyver által vesznek el”. És nem kell itt vagdalkozni, csak teljesedjék be az, amit a régi írások megjövendöltek. Ennek így kell lenni. A csöcselék erre még jobban megragadta. Krisztus csak annyit mondott nekik, hogy nagyon csúnya, amit tesznek: dorongokkal jönnek rá, mint valami gonosztevőre, holott ott járt közöttök napvilágnál mindennap, nyilvánosan, szabadon, bármikor megfoghatták volna. Ott állt a fáklyák rembrandti világánál a csöcselék között és rájuk nézett. Kitűnő kép.

A Mendelssohn-hangverseny elhangzott. Cécile és Hubay pár percig pihent. Ő már nem figyelt a zenére sem. A megrázó történet tovább élt előtte.

A tömeg megkötözte Jézust, vitték Annáshoz, az egyik főpaphoz, éjszakának idején. Az úgy látszik, már várta őket. Kijött az udvarra, a megkötözött foglyot elébe állították. Ő elkezdte faggatni, hogy mondja csak el, mivel lázítja a népet, miféle veszedelmes tanokat hirdet. Krisztus azt felelte, hogy nem őt kell kérdezni, hanem a népet. Ő nyíltan hirdette, amit hirdetett. Erre az egyik szolga arcul ütötte. „Így felelsz a főpapnak?” A megkötözött fogoly a pofon után nyugodt és szelíd maradt.

„Ha rosszul feleltem, cáfolj meg, ha pedig jól feleltem, miért ütsz?“ Annás látta, hogy ezzel ő nem tud vitatkozni. Elküldte a foglyot apósához, Kaifás-hoz, aki a vezető főpap volt. Már az is tudott a dolgról, a lakásán mind összegyülekeztek az egyházi hatalmasságok. Elhatározták, hogy ezzel a veszedelmes emberrel most végezni fognak. Ők nem ítélték halálra, mert a római uralom alatt volt ugyan valamelyes önkormányzatuk, legalább ezt lehet kiolvasni a bibliából, de halálos ítéletet nem hozhattak. Ennélfogva terhelő bizonyítékokat kellett ellene gyűjteni és úgy átadni a római helytartónak, Pilátusnak. Most tűnt ki, hogy már régóta szervezték ezt a dolgot. Egész csomó tanu várakozott, hogy a forradalmár ellen kihallgassák őket. Kaifás egymásután szölongatta be valamennyit, de felsülés lett a vége, mert a felbérelt tanukat nem elég jól tanították ki és a vallomások kínosan ellentmondtak egymásnak. Úgy látszott, hogy nem tudják megfogni, hiszen nem csinált semmit. De ekkor Kaifásnak jó ötlete támadt. Azt mondta a fogolynak: „felszólítalak, hogy mondd meg eskü alatt: te fia vagy az Istennek?“ A fogoly erre nyugodtan azt felelte, hogy igen, „ő az Isten fia“. Kaifás azonnal befejezte a kihallgatást. Egyéb már nem is kell. Aki azt hirdeti, hogy ő az Isten fia, azt azonnal el lehet ítélni. Felszólította a hajnalban összecsidított tanács tagjait, hogy döntsenek. Azok rögtön úgy döntöttek, hogy a foglyot ki kell végeztetni. Egyéb sem kellett a csöcseléknek. Nekiestek, elkezdtek pofozni és leköpdösték. Még gonoszul tréfáltak is vele. Aki megütötte, vagy megrúgta, nevetve kiáltotta a háta mögött: találja el, hogy melyikük volt. Ő csak állott és tűrte. Ezt is meg lehetne csinálni kompozícióban.

Beethoven tavaszi szonátája zengett a pompás, kárpitos faburkolatok között.

Péter ezalatt kint várt a folyosón. Azt hitte, elcsúszik és nem veszik észre. De egy inas megszólította. Mivel Péter galileai tájszólást beszélt, mindjárt gyanús lett. A forradalmár és rongyos tanítványai onnan jöttek a fővárosba, Galileából. De Péter hevesen tagadni kezdte, hogy ő Krisztushoz tartozik. Megszólalt a kakas. Ahogy az istenember megjövendölte. Péter keservesen sírva fakadt és elkotródott. Ugyanekkor Júdás látta, hogy mit csinált: halálát okozta annak, akit elárult. Rettentetes lelkifurdalás fogta el, magából kikelve vitte vissza a papoknak azt a pénzösszeget, amit a besúgásért kapott. De azok már nem törődtek vele, elkergették. Erre a szerencsétlen elment a templomba, ott eldobta a pénzt, majd elszaladt a határba és felakasztotta magát. A foglyot Kaifás elvitette a római helytartó hivatali palotájába. Ekkor már nagy tömeg verődött össze, egész sokaság követte a rabot, nagy zsvaj, tolongás, szenzáció. Az utcai tüntetés lármájára kijött Pilátus, hogy mi az. A zsidó gyarmat bennszülött előkelőségei ott álltak szemközt a hódító hatalommal. Eléje terjesztették a dolgot. Egy néplázító van itt, aki az adó megtagadására izgatja az embereket, azonkívül királynak mondja magát. Elhozták a szabadságharcra lázító demagógot, átadják a hatalomnak, mert a fennálló törvényes rend szerint csak Pilátus hozhat halálos ítéletet. Pilátus maga elé vezettette az embert. Most látta először. Szemügyre vette. Nézte sokáig, ritka érdekes és rejtélyes embernek találta. Határozottan rokonszenvesnek. Vajjon miféle ez, vallási rajongó, amilyen annyi járkál ebben a különös országban, vagy veszedelmes izgató, vagy éppen futóbolond? Elkezdte kérdezni: „Te király vagy?” A betolakodott csőceselék nevetett. De a fogoly nyugodtan és komolyan felelt: „Igen, király vagyok. Csakhogy nem földi király, hanem lelki. Azért jöttem, hogy

az igazságot hirdessem. S aki igaz ember, az követ engem“. Pilátus látta, hogy ez is aféle mezitlábás vándorbölcseelő. Vállat vont. „Igazság. Ugyan mi az az igazság. Legyintett. Semmi kedve sem volt ezt az ártalmatlan mezitlábás filozófust halálra ítélni. Fogta magát és megkérdezte a rabot, hogy hová való. Az megmondta, hogy galileai. Pilátus megörült. Ha ez az ember galileai állampolgár, akkor Heródes zsidó király hatáskörébe tartozik. Ez így nagyon jó: kiadja a foglyot Heródesnek, akivel már úgylis hatásköri összekoccanásai voltak, legalább ezzel a kis figyelemmel lekötelezi, másrészt nem kell ezt a furcsa embert halálra ítélnie. Mindjárt át is küldte Heródesnek. Az nagyon megörvendett neki, sokat hallott már állítólagos csodatetteiről, most akart valami mutatványt látni. De Krisztus nem akart csodát tenni. Sőt még a kérdésekre sem felelt. Akármit kérdeztek tőle, csak állt mozdulatlanul és nem válaszolt. Heródes megbosszankodott rá. Kiadta a parancsot, hogy adjanak rá olyan fehér köntöst, amelyet a futóbolondokra szoktak adni és vigyék vissza Pilátusnak, neki ugyan nem kell. Ment vissza a menet Pilátushoz. Krisztus fehér ruhában.

A tavaszi szonáta utolsó akkordja elhangzott. Cécile és a szőke hegedűművész beszélgetni kezdett.

Miska gondolatai erősebbek lettek, fantáziája elevenebb. A fehérruhás alak nagyon megkapta. Önként kínálkozik egy nagy kompozíció közepének. Hogyan is volt csak tovább a történet? Pilátus megint kénytelen volt ítélőszéket tartani. Nagyon kellemetlen volt neki a dolog. Igyekezett megértetni ezekkel a vakbuzgó és vérszomjas barbárokkal, hogy a fogly teljesen ártalmatlan ember, végeredményben nem csinált semmit. Ott ült az ítélőszékben, bizonyára díszes és előkelő csarnok volt az, helytartói hivatal. Lent zajongtak a zsidók és közöttük

állott a vádlott, a fehérruhás ember. Miska tisztán látta maga előtt a jelenet egyensúlyát, jobbról Pilátus, balról a tömeg, sok szín, mozgalmasság, és közepen a fehér alak. Mialatt izgalmasan folyt a tárgyalás, jött egy római inas és Pilátus fülébe súgott valamit. A felesége, aki közben felkelt, izent neki, hogy ezt a vádlottat okvetlen mentse meg, ez ártatlan ember, ő sokat és gyötrelmeset álmodott róla. Igen, de hogyan mentse meg? Ekkor kitűnő ötlete támadt. Éppen húsvét volt ekkor, a zsidók legnagyobb ünnepe, és régi szokás volt a fővárosban, hogy ezen a napon a helytartó amnesztiát adott egy fogolynak, akit a nép kívánt. Viszont volt a helytartóság börtönében egy hírhedt fogoly, címeres gazember, lázadó és gyilkos, akit Barabbásnak hívtak. Ő tehát csendre intette a zajongókat és ravaszul feltette a kérdést. Egy fogolynak kegyelmet fog adni. Ennek a jámbornak adjon-e kegyelmet, vagy a gyilkosnak? Erre a zsidók nem is felelhettek mást, minthogy ezt hagyja futni, üsse kő. De a zsidók, akiket papjaik szenvedélyesen felizgattak, elkezdtek kiabálni, hogy Barabbásnak adjon kegyelmet. Pilátus bosszúsan kérdezte: hát ezzel akkor mit csináljon? Erre azok mohón kiáltották, hogy ki kell végezni. Még mindig vitázott velök Pilátus, nagyon haragudott is magára, hogy ilyen rosszul sült el az ötlete. De hiába beszélt, a főpapok erőszakosan magyarázták, hogy a fogoly igenis veszedelmes ellensége az államnak, a színes foltokban tarkálló nép pedig egyre jobban kiabált, követelve a halálos ítéletet. Középen állt a fehér ember mozdulatlanul...

Miska egyszerre felpattant a karosszékéből. Olyan hirtelen, hogy felesége és Hubay meglepetten néztek rá, abbahagyva a beszélgetést.

— Kell valami? — kérdezte Cécile.

— Nem, köszönöm, semmi.

Állt, mereven nézett a levegő egy nem létező

pontjára és ökölbe fogott jobbkeze hüvelykujjával bökni kezdte a semmit. Cécile visszafordult Hubayhoz, férjének ezt a mozdulatát jól ismerte. Beszélgettek tovább, Miska villogó szemmel gesztikulált tovább. Ekkor lépett be az inas és jelentette, hogy a villásreggeli tálalva van.

Az étkezés alatt Miska alig szólt egy szót. S mikor felhajtotta a feketét, bocsánatot kért vendégétől azzal, hogy dolgoznia kell. Sietett a műterembe. Ott hanyattfeküdt és erősen gondolkozott. Építette magában a csarnokot, kereste rajta az ablakokat, vagy az ajtónyílást, hogy a fényt honnan és hogyan hozza be. És próbálta a főalakok elhelyezését, ami nem ment, mert Krisztusnak állnia kellett, Pilátusnak pedig ülnie, következésképpen Krisztus lefelé tekintett bírójára, ez pedig nem volt jó, mert így nem lehetett érzékeltetni a vádlott kiszolgáltatottságát. Éppen ezt akarta: az erőszak egész hatalmát köréje, föléje, melléje rakni, mindenünnen szorítsa, nyomja a túlerő ezt az egyetlen embert, a kép minden irányából ellene dolgozzanak a gyűlölet, a vérszomjúság, a fenyegető kínhalál láthatatlan erővonalai, ő pedig álljon ott fehéren tündökölve és nőjjön túl valamennyin, az egész világon, a lényéből kiáradó krisztusi nagysággal.

Senkinek sem szólt semmit, mert már tapasztalta, hogy ha éretlenül elmond egy képötletet, az roppantúl zavarja a kiformalódás munkáját. Az ecsetet négy napig nem vette kezébe, a portásnak leizent, hogy a modellek most ne jöjjenek. Négy nappal a Sedelmeyerral töltött este után elkezdett rajzolni. Idegesen, lázasan húzgálta a szénszárát, minden fizikai élete ott volt az agyában, a szemében, a kezében, csoda volt, hogy a szíve dobogására még maradt erő. A vázolóssal megint négy napig foglalkozott. Tízével heverték az állvány lábánál a letépett és eldobott kartonok.

A nyolcadik napon betoppant hozzá Sedelmeyer.

— Hogy van, mi ujság? Volt orvosnál?

— Ki beszél most orvosról? Idenézzen. Kész a Krisztus-kép szénvázlata.

— Micsoda?

— A Krisztus-képé. Megtaláltam a témát. Min csodálkozik?

— Meglep, hogy mégis hozzáfogott. Mikor elment tőlem a mult héten, az volt a benyomásom, hogy elvetette. Mutassa, mit talált ki.

— Tessék, itt van. De magyarázat nélkül nem ért belőle semmit. Azt a pillanatot rajzolom le, mikor Krisztus ott áll Pilátus előtt és a főpapok, meg a felizgatott zsidók azt kiáltják, hogy „feszítsd meg“. Ott jobbra, négy lépcsőfokos emelvényen ül római karosszékében Pilátus. Valami jó háttérrel képzelek neki, sötét kőből valahogy, hogy a világos tógája jól kijöjjön. Ehhez majd alaposan meg kell tanulmányoznom a római építészetet, mert hiszen természetes, hogy a csarnok római csarnok. Az angolok is Indiában angol házakat építenek, legalább úgy képzelem. Középen áll Krisztus, fehérben. Fehér alak. Az a nagy ív, amibe belefoglalom az alakot, a csarnok bolthajtása. Hátról ablakot hagyok, hogy azon belássék egy ázsiai tájrészlet. Krisztus mögött padsorokat képzelek, mert ez tanácsterem. Abban ülnek az írástudók, miegymás. Ez itt egy vádoló főpap, tekintélyes előkelőség, úgy képzelem, hogy szép, zengő hangja van és szeret szónokolni. Vannak emberek, akik szívesen szónokolnak, mert szeretik a hangjukat. Hát ez olyan lesz. A padon egy dölyfös, gazdag főpap ül, egy zsarnoki természetű, aki haragszik a rendbontóra, és úgy néz rá, mintha azt mondaná: megmondtam már régen, hogy ezt a veszedelmes embert ide fogom hozni és eltaposom, most itt van. Ezek itt főpapok, mind különböző embertípusok, ezeket még részletesen ki fogom

dolgozni, hogy melyik minő ember. Ott hátul egy zsidó felállt a padra, úgy kiabál. Balról ez egy római katona, ez lándzsával szoritja vissza a csőcseléket. Közül mindenféle alakokat fogok elhelyezni, kíváncsit, okoskodót, mérgeset, kárörvendőt és itt balszélen ez egy ordítózó legény, egy buta ember, olyan, aki tüntetéseknél ordítani szokott, pedig az egészből nem ért semmit. Ezt azért tettem ide, mert magasra fogja emelni a két karját és nekem itt kell az a két világos folt. És ez azért is jó, mert a zsidók sokat ágálnak a karjukkal, kezökkel, ezt több helyen bele fogom festeni.

— És ott a bolthajtás tövében, az micsoda alak?

— Az a kereszténység.

— Hogy-hogy a kereszténység?

— Tudniillik rá akartam festeni a képre, hogy hiába fogják megölni Krisztust, azért a szeretet vallása már megfogant a népben itt-ott. A bolthajtás tövében egy szép fiatal anya lesz, kisgyerekekkel a karján, egy kicsit emlékeztessen a Madonnára a Jézuskával. Ez lesz az egyetlen nő a képen. Érti ezt? A szeretet... a kisgyerek... nem tudom jobban megmagyarázni, egyszóval az lesz a kereszténység. Mit szól hozzá?

— A gondolat méltó magához, mester. Ha úgy meg tudja csinálni, amilyen a vázlat, ez sokkal több lesz, mint a Milton meg a Siralomház együttvéve.

— Ezt komolyan mondja? Csak kedvet akar nekem csinálni a munkához.

— Már megint kezdi a tépelődést? Szégyelje magát. A kép a mai festészet legnagyobb alkotása lehet, ha győzi erővel. Mekkora vásznat csinál ebből?

— Nagyon nagyot. Ha már csinálom, akkor legyen értelme. Mondjuk, úgy hatszor négy méter, vagy ilyesmi. El fog tudni adni ekkora képet?

— Az nem a maga dolga, az az én dolgom. Én

mindenesetre átveszem. Hallja, Munkácsy, nekem az a titkos sejtelmem van, hogy a maga eddigi dicsősége semmi ahhoz, ami még következik. Mikor akar hozzákezdeni?

— Holnap. Mire várjak? Holnap megrendelem a vásznat és megkezdem a színvázlatot. Jövő tavaszra kényelmesen megleszek. A nyolcvanegyves Salon katalógusában benne lesz ez a kép.

— Helyes. Pénzzel ne törődjék. Hány alak van a képen? Hány modell fog kelleni? Ne is válaszoljon. A pénz rendelkezésére áll. A többit majd megbeszéljük madame-mal, maga csak dolgozzék. Madame már látta a vázlatot?

Miska elnevette magát, mint a tanárját boszszantó vásott gyerek.

— Látta. Nagyon fél. Hogy mit fog szólni az egyház. Most egy esztendeig állandóan félni fog. Jó volna, ha maga beszélne vele, hogy csak féljen, de engem a munkámban ne zavarjon.

— Meglesz. Azonnal beszélek is vele.

Még ki sem lépett az ajtón Sedelmeyer, Miska már dolgozott. Az élő világ megszűnt körülötte.

II.

Mathilde hercegnő hatvanesztendős, finom dáma volt, a nagy Napoleon öccsének, Jérômenak leánya, először unokafivérétől vált el, aztán Demidoff orosz hercegtől. Magányosan éledgelt Párisban, akvarellképeket festetett és szeretett maga körül híres művészeket látni. Ha meghívót küldött az Avenue de Villiersre, Cécile nagyon izgatott lett. És érezhette magát Miska akármilyen rosszul, oda el kellett menni.

Clotilde hercegnő a szárd király leánya volt és Mathilde hercegnő fivéréhez, Jérôme fiához ment

feleségül. Férje arról volt nevezetes, hogy az egész Bonaparte-családban ő hasonlított legjobban a nagy Napoleonhoz. Így is nevezette magát: Napoleonnak. S mikor a trónjavesztett francia császár boldogtalan fia, Loulou herceg, titokzatos körülmények között meghalt Afrikában, ő lett a trónkövetelő bonapartista-párt hivatalos feje. Nagyon kedvelte Nemeskéri Kiss Miklóst, közölte vele bizalmas politikai titkait és számos külpolitikai ügyében szerepet adott neki. Ha estélyt adott, oda mindig meghívta a híres magyar festőt, Kiss Miklós barátját. Erről az estélyről is lehetetlen volt elmaradni, Cécile inkább a fejét vágatta volna le, mint hogy lemondjon.

Nemeskéri Kiss Miklós, a magyar emigráns, Páris egyik legelegánsabb házának volt a gazdája. Az évet háromfelé töltötte. A nagy idényt Párisban, aztán pár hónapot felesége ősi kastélyában, Saint-Angeban, a nyarat pedig Magyarországon, a véglesi kastélyban, amelyet az Esterházyaktól vásárolt. Maga jóban volt a bonapartistákkal, de felesége, a De Roys grófkisasszony, szigorúan ragaszkodott a bourboni hagyományokhoz, s akinek nemessége nem volt még százéves, azt csak udvariasságból vette emberszámba. Ha ide meghívták Miskáékat, a lemondás gondolata fel sem merülhetett.

Türréknek sem lehetett lemondani, az asszony unokahuga volt a boldogult császárnak. Az osztrák-magyar nagykövetségnek sem lehetett lemondani. Az orosz nagykövetségnek sem. A németnek sem.

Aztán szegény Paál Laci hagyatékából aukciót rendeztek, oda el kellett menni. Az öreg Lesseps gróf felolvasást tartott a Sorbonneon arról a délibábos tervről, hogy Észak- és Dél-Amerika között át kell vágni a földnyelvet és megcsinálni az Atlanti Óceán és a Csendes Óceán közvetlen átjáróját, amihez most már csak Columbia hozzájárulása hiányzik. Innen sem lehetett elmaradni. Madame Adam, a ne-

vezetes író, a külpolitikával foglalkozó érdekes asszony, estélyt adott, ott kellett lenni. Hubay és Aggházy közös hangversenyt adtak, a Munkácsy-házaspár távolléte egyenesen kínos hatást tett volna. Vilmos német trónörökös felesége, Viktória, pár napot Párisban töltött. Üzent Miskának, hogy szeretné látni műtermét. Az ilyen magas látogatónak nem lehet azt üzeni, hogy sajnálja, de most nem ér rá. Aztán Szarvady tartotta ezüstlakodalmát. Aztán Camille Flammarion, a csillagászati író küldött ebéd-meghívást hangversennyel egybekötve, közreműködtek Hubay és Aggházy.

Aztán leveleket is kellett írni. Reök Iván — így múlik az idő — eljegyzett egy Kelemen-lányt otthon. Koóséknak is hetek óta tartozott válasszal. Magyar lapok százféle kérdésére és kérésére kellett válaszolni. Modellek miatt kellett menni a Magyar Egyletbe, ahol legkönnyebben akadt emberanyag. Festékkereskedő, keretes-, könyvesbolt folyton munkát adott. Tanulni is kellett, rengeteg könyvet elolvasni a zsidók történetéről, római képzőművészetéről, semita ethnográfiáról, jelmeztörténetről.

És mégis festett. Ha két elfoglaltság közt egy negyedórányi köz maradt, akkor egy negyedórát. Ha meg tudta menteni a munkanapot, akkor reggel hattól mindaddig, míg a napfény tartott.

Soha ilyen buzgósággal nem dolgozott. A rengeteg vásznat otthon nem lehetett felállítani. Két nagy és harmadik kicsiny műtermén kívül szüksége lett egy tágas negyedikre. Az Avenue de Montaigne egyik műteremházában talált megfelelőt. Ott esett neki az alap felrakásának. Nem palettáról vette a bitümet, hanem dézsából. Akkora ecsetet mártott bele, mint egy meszelő. Csapta, kente a sötét masszát a vászonra, ingújjra vetkezve. Lázasan igyekezett közel jutni ahhoz a pillanathoz, mikor már festhet. És még a meszelőnagyságú ecset sem volt elég gyors

neki. Munkát szomjazó hevében lecsapta a nagy ecsetet és marokkal nyúlt bele a bitümbé, úgy csapkodta fel a vászonra marokkal és tenyerével mázolta széjjel. Pokoli hőség volt Párisban, homlokán kiütött a verejték, hátához nedvesen tapadt az ing. De ő csak hajlott le a dézsához és tombolt a bitümben, mintha az ördögök kergetnék.

S egyszerre megállt. Hangosan felkiáltott. Mi volt ez? Valami meghökkenítő fájdalom cikkázott át hirtelen jobb karján. Mintha lapockájából eredt volna s villámszerűen csapott volna végig az egész karon. Aztán ugyanolyan hirtelen meg is szűnt. Miska csodálkozva tapogatta a karját. De mivel a fájdalom teljesen elmúlt, nem törődött vele. Hatalmas termetű, izmos, bikaerejű embernek tudta magát. Ha fáj, hát fáj, elmúlt. Dolgozott tovább.

Egy hét múlva ugyanez a fájdalom hasított át a karján, de még élesebben. Öt perc múlva megint és aztán harmadszor is. Most már fejét csóválta. Mi lesz ez? Eddig elmulasztotta Sedelmeyernek tett ígéretét, de most már csakugyan el kell menni orvoshoz. Feltette magában, hogy másnap elmegy. De másnap nem fáj semmije, a munka lázában megfélekedezett a dologról. Erre öt nap múlva megint jöttek a fájdalmak, most már egyik lábában is. Mindig ugyanaz a villámcsapásszerű cikázó, tűrhetetlenül éles fájás, amelytől hangosan kiáltania kellett. Ezúttal másfél óráig egyik nyílallás a másikat érte. Lehetetlen volt dolgozni. Most már elment az orvoshoz. Az alaposan megvizsgálta, de makkegészségesnek találta. Mindenesetre rendelt valami szeszes főzetet bedörzsölésre és meghagyta a betegnek, hogy közelebből megint jöjjön el.

Máskor vadul káromkodott volna Miska, a hajdani asztalosműhelyek legsúlyosabb szókincsével, hogy munkáját ilyen kellemetlenségek zavarják. De most békésen tűrte a bajt. A kép tárgyával való fog-

lalkozás mélyen hatott rá és meglepően megváltoztatta. Időközben magyarnyelvű bibliát szerzett magának, azt könnyebben tudta olvasni. Elmélyedt benne és minden gondolatával Krisztuson járt az esze.

Soha eddig vallásáról nem gondolkozott. Katolikusnak született és első benyomásait az evangélikus Pista bácsitól kapta, de ott vallásról dogmatikus módon sohasem esett szó. Inaskorában és legénykorában nem vette körül vallásos környezet, később sohasem gondolt vallási dolgokra és templomba nem járt. Istent hitte, Krisztus fogalma homályosan és jelentéktelenül élt benne, mint olyan alak, akit szeretett, de sohasem próbált a maga számára elemezni. Most egyszerre rájött, hogy ez a név nem babonás fantomot jelent, hanem valakit, aki élt a földön, élettörténete volt, valóságos emberi regénye, de egyszersmind isteni is. A biblia megrendítette a belémerülő festőt. Olyan érdekesnek találta, mint könyvet még soha. És a könyv főszereplőjét megdöbbenően nagynak. Erős fantáziája úgy itta az istenember ismeretséget, mint szomjas homok a vizet. Harminchatesztendőskorában először érezte meg annak a szónak emberfeletti hatalmát, hogy Krisztus.

A jóság és bölcsesség végtelen érzete eláradt rajta és lesujtotta. Minden percben úgy érezte magát, mint a legnyomorultabb bűnös, de minden következő perc felemelte s úgy érezte magát, mint gyónás és áldozás után a hívő gyermek. Egy este ágya fölé pillantott s meglátta ott a feszületet, amely lakásberendezési szokásból került a helyére, mint ahogy az ágy mellé éjjeli szekrényt tettek s a lépcsőre szőnyeget. De most ráeszmélt a felfeszített alakra, mintha felfedezte volna valódi kilétét annak, akit eddig csak álnéven ismert. Közte és a feszület között személyes viszony támadt. A szó szoros értelmében imádta ezt a csodálatos alakot, új képének

hősét, meghatottan és megalázkodva szemlélte, a képet most már olybá tekintette, mint szeretetteljes és alázatos hódolati jelet, amelyet ennek az alaknak szent lábához helyez. S mikor lefeküdt a feszület alá és önmagába tekintett, a jóság sóvár vágya fogta el gyermekeken tiszta lelkét. Aldozatot hozni és megbocsátani vágyott. Szánta-bánta, hogy úgy elidegenedett Céciletől, aki alapjában véve nagyon jólelkű teremtés és őt kétségtelenül szereti. S ha Chériet idézte maga elé gondolataiban, tudta, hogy nem tud tőle elszakadni, de bűnbánattal restelte magában azt, ami szerelmében hűtlenség és csalás volt a hitves iránt. A feszület felé fordult a sötétben, tisztaságot kereső töprengésével és egy tízéves gyermek panaszos kesergésével tett szemrehányást magának a jó Istennek, hogy testi vágyakat oltott beléje. Milyen jó volna túl lenni a férfiember életének égető átkán, a csók mohó nyomorúságán, s békésen, tisztán megosztani Cécile-lel a hétköznapok bajtársi gondjait, Chériével pedig lelke bizalmas titkait.

Cécile ezekben a napokban csodálkozva vette észre a változást férjében. Hálás gyöngédséggel viszonzta a feléje törekvő békülékeny jóságot. Kevesebbet veszekedett és gyáván, szégyenkezve olyan becéző szavakat kezdett használni, mint szerelmök elején. Egyszerre megtalálták egymást s egy délután, mikor Cécile elment az Avenue de Montaignera, hogy megnézzze a kép haladását s mikor egymás mellett álltak a kép előtt, egymásra tekintettek és egymás mellére borultak. Mind a kettő érezte, hogy most közelebb kerülhetnének egymáshoz, mint eddigi életökben bármikor.

Mikor Cécile hazaindult a műteremből, odavetve megkérdezte:

— Mégy ma délután a klubba?

— Megyek, — felelte Miska.

Az asszony nem szólt semmit és Miska megdöb-

benve ébredt annak tudatára, hogy Cécile már régóta jól tudja, vagy legalább is sejti, mit jelentenek az ő állítólagos klub-délutánjai.

Délután csakugyan találkája volt Chériével. Az a legelső pillanatban lecsapott rá a kérdéssel, hogy mi történt otthon. Miska szabadkozott, de Chérie csak a fejét rázta:

— Hiába tagadod. Ugy ismerem az arcodat, mint anya a fiáét. Otthon valami történt veled.

Miska gyónt. Elmondta, hogy mennyire égeti ez a kettős élet, de képtelen rajta segíteni. Cécilének nem okozhat fájdalmat és azonkívül valami megszeghetetlen baráti közösséget érez vele. Viszont Chériebe szerelmes. És erről a szerelemről is képtelen lemondani. Mit csináljon, kihez forduljon, ki ad itt vigasztalást a gyötrődő léleknek?

— Ne magyarázd, — szólt Chérie halkán, — ezt én legalább olyan jól ismerem, mint te.

És szemében könnyek csillogtak. Miska most látta Chériet legelőször sírni. Sírni kezdett ő is. Arcát odaszorította az asszonyéhoz s miközben ösztönösen menedéket keresve, görcsösen szorította magához, könnyeik összefolytak.

Belső harca eddig elnyomottan és letagadottan élt benne, csak zavarta és idegessé tette. Most az a fény, amelyet képe főalakjára szánt, belevilágított lelkébe és fájdalmasan alázatossá változtatta. Ezért viselte el béketűrőssel a fájdalmakat. Hogyan panaszkodhatnék ő, gondolta magában, ahhoz képest, akinek megrázó szenvedéseit most tanulmányozza.

A villámló fájdalmak most már nem hagyták dolgozni. Egy orvos helyett hárommal beszélt, de nem ment velők semmire. Azok csak hümmögtek és fejüket esóválták, de biztosat nem tudtak mondani. Végül összehívta mindahármat, hogy Cécilet is bevonva konziliumot tartsanak. A tanácskozás azzal végződött, hogy Miskának minden valószínűség sze-

rint reumája van és legjobb lesz, ha a munkát három hétre abbahagyva, elmegy Karlsbadba, annak a vize mindenre jó.

Miska elment augusztusban Karlsbadba, ugyanakkor Cécile kiköltözött Colpachra. A megkezdett kép kezdődő színfoltjaival, bitümbé karcolt vázlatvonalalaival s a fal tövébe támasztott alak-tanulmányokkal ott maradt az Avenue de Montaigne-beli műteremben.

A három hét unalmasan telt el. Miskának fürdőket rendeltek, könnyű diétát és három pohár forrásvizet. Már első nap ismerősöket talált: négy roppant kövér marquist, egy családból valókat. Azokkal beszélgetett többnyire, de jobban szeretett elbolyongani az erdőkben és várni a három meddő hét teltét. A fájdalmak nem hagyták el, itt Karlsbadban éppen úgy jelentkeztek, mint Párisban. Ilyenkor összeszorította a fogát, behúnyta a szemét és türelemmel várta, hogy a cikázó kínok rohama megszűnjön. Akkor aztán tovább gondolkodott a képről. Kívülről tudta a vázlatot, minden alak pontosan előtte állott. Arkifejezésökön, típusukon gondolkozott és ha séta közben valami furesza, érdekes arcot látott, mindjárt végigpróbálta gondolatban, nem lehetne-e valahova a kifejezés egy árnyalatát rátenni a képre.

Mikor visszaérkezett Párisba, mindjárt az első nap elfogták az ismert villámló fájdalmak és egy álló óráig kínozták. Karlsbad a világon nem használt semmit. Azonkívül új betegsége támadt: az álmatlanság. Akármit csinált, nem tudott elaludni. A szenvedések egészen új faját ismerte meg, az álmatlansággal eddig soha életében nem akadt baja. Most az előző nap fáradságától minden este álmosnak érezte magát és úgy feküdt le, hogy egész biztosan elalszik, de egy negyedórai szondergés után már ébredni kezdett. Végtelen fáradság nehezedett

tarkójára, halántékára, aludni mégsem tudott. Világot gyujtott, olvasott egy félórát, elálmosodott, eloltozza a gyertyát. Mindhiába. Egy órai vergődés után megint gyertyát gyujtott és elindult az elhagyott lakásban valami ennivalót keresni. Azt remélte valahogyan, hogyha eszik, akkor el fog tudni aludni. De nem használt az sem. Hajnalfelé nagynehezen elnyomta a nehéz és ólmos álom, amelyből fáradtabban ébredt, mint ahogy lefeküdt. S reggel nem alhatott tovább, mert minden festők zsarnoka, a nap, már fent volt az égen.

Lüktetett a halántéka, mikor dolgozott és fájt a feje. A modellekkel, akiket temérdek fáradság árán toborzott össze a Magyar Egylet munkástömegéből, utcai járókelők, sőt olykor személyes ismerősei közül, idegeskedett és pörölt. Fájdalmi elég gyakran elévették. És hiába kérdezett új meg új orvosokat, azok nem tudtak segíteni rajta.

Egy délután, mikor Chériehez ment, szokás szerint felnézett a klubba. Ott egy magas szőke idegent talált, aki éppen őt kereste s véletlenül éppen jókor. Csodadoktor volt ez, Svédországból érkezett orvos, aki valami különleges villanyos kezeléssel gyógyította betegeit. Hallotta, hogy a híres festőt valami felismerhetetlen baj gyötri. Ajánlkozott, hogy meggyógyítja. Hivatkozott közös ismerősökre, akik bámulatos gyógyítási sikereiről számot adhatnak. Miska másnap elment a megadott címre. Furcsa berendezést talált ott és torkuk szakadtából ordító betegeket.

— Fáj ez? — kérdezte megszeppenve.

— Hát bizony, az áram elég kellemetlen. De a gyógyulás biztos. Megéri.

Egy beteg olyat üvöltött, mint akit tüzes vassal sütnék. Miska habozott.

— Jótáll ön a gyógyulásért?

— Nem hogy jótállok, hanem becsületszavamat

adom, hogy meg fog gyógyulni, mester. Semmi-
esetre sem ártalmas a dolog, ha megpróbálja, nem
kockáztat semmit. Legyen mindjárt szerencsém. Öt
kezelés után már egészen biztosan látni fogja a
javulást. Először lesz egy kis reakció, de aztán cso-
dálatosan fogja magát érezni.

Miska levetkőzött. A csodadoktor fapriccsre fek-
tette és valami vasalószerű eszközzel, amelyet
hosszú fémfonál csatolt a villanymasínához, vasalni
kezdte a beteg vállat, kart és lábat. Rettenetesen
kellemetlen volt, Miska maga is azonnal ordítani
kezdett. A tortúra eltartott jó húsz percig. Mikor
hazament, igen rosszul érezte magát. Aznap még
rosszabbul aludt, mint máskor és reggel cudarul
érezte magát, mikor az inas felkeltette. De dolgozott.
A második kezelés még rosszabbat tett neki. Az ötö-
dik kezelés után fájdalmai eddig nem tapasztalt
erővel jöttek vissza. A nyolcadik kezelés után azt
hitte, hogy közel van a halálhoz. Leült és levelet
írt a svéd csodadoktornak. „Ön becsületszavára biz-
tosított engem, hogy a kúra nem ártalmas. Ön téve-
dett, uram. Munkácsy.“ A levélhez mellékelt nyolc-
van frankot és tovább dolgozott, rettenetes rossz
közérzettel.

Cécile nagy hírrel jött meg Colpachról, mikor a
nyaralást befejezte. Nem kisebb dolgot közölt Mis-
kával, mint hogy jövő márciusra kisbabát vár-
hatnak.

Miska térdre borult előtte, az asszony ölébe haj-
totta fejét és sírt örömeiben. Könnyben úszó arccal
nézett fel:

— Nem vagyok utálatos, hogy folyton sírok,
mondd?

— Máskor haragszom, hogy olyan könnyen
pityeregsz, de most azért haragudnám, ha nem sír-
nál. Meglátod: kislány lesz. Az a kislány, akit any-
nyiszor festettél. Aki a Siralomházon is rajta van,

a Múterem-képen is, a Falu hősén is, a Zalogházon is. Képzeld el a kisújján a körmét, milyen lesz az.

A leendő apa könnyei közt felhördült a boldogságtól. Most már az eddiginél is nagyobb türelemmel nézett testi fájdalmai elé. Ez a boldogság mindent megér, mindent a világon. Vajjon mindent? Holnap kell Chériével találkoznia.

Nem titkolta a hírt, azonnal elmondta. Chérie nem szólt rá semmit. Változatlan szeretettel simogatta kedvese fejét. A képről kérdezősködött. Aztán Offenbachról beszélt, akit a minap temettek: Délibes mesélte, hogy egy kész opera anyagát hagyta rá a zeneszerző, ő fogja rendbeszedni, jövőre már játszószák valamelyik színházban. S aztán hirtelen felkelt Chérie.

— Drágám, nem tudtalak értesíteni idejében, nekem ma lehetetlen maradnom. Valami közbejött.

— Ó, Istenem, milyen kellemetlen, — sajnálkozott Miska, de saját meglepetésére valami megkönnyebbülést érzett.

— Én is nagyon sajnálom. Légy szives, add a kabátomat.

Elkísérte az ajtóig. Úgy szokták mindig, hogy külön mentek el. Az ajtóban gyengéden, leheletszerűen megcsókolta Chérie arcát.

— Mikor látlak megint?

— Soha többet, szívem, — felelte Chérie remegő ajakkal, — Isten veled.

És már becsapódott az ajtó és hallatszott az elsiető lépések gyors kopogása.

Miska aznap éjjel nem aludt semmit. Másnap tízszor is azon a ponton volt, hogy lecsapja az ecsetet és rohan Chériehez. De nem tette. Egy hétig embertelenül szenvedett. Aztán már bírta. Beletemetkezett a munkába. De még két hónap múlva is, mikor az uccán meglátta Chériet egy elrobogó hintóban, azt hitte, elájul. Tudta, hogy ezt a sebet

mindig hordani fogja szívében. Tudta, hogy ezzel a soha el nem múló szerelemmel fog meghalni. De úgy érezte, hogy ezt adja első apai ajándéknak annak a kicsinek, aki eljövendő.

A kép is haladt, az idő is haladt. Folytonos álmatlanság és gyakran ismétlődő testi kínok közepette folyt a munka. Így érkezett el a Karácsony. December tizenkilencedikén Miska értesítést kapott a nagykövetségtől, hogy az aznapi hivatalos lapban Budapesten megjelent a hír, mely szerint Ferencz József Munkácsy Mihálynak és törvényes utódainak „munkácsi” előnévvel a magyar nemességet adományozta.

Cécile szinte megbolondult az örömtől. Pedig ő előbb tudta, mint Miska, hogy ez meglesz. Hiszen szívós munkával ő bírta rá Beust grófot, hogy ebben az irányban próbáljon lépéseket tenni.

— Tudod, hogy fogják hívni Isabellet? Mademoiselle „de” Munkácsy. Fräulein „von” Munkácsy! Jaj Istenem, mennyi dolgom lesz. Az egész házban mindenre ötágú koronát kell hímeztetni, varratni, veretni, lesttetni. Levélpapír is új kell. A kocsira a címer jön. A személyzetet ki kell tanítani. Melyiken kezdjem, hogyan csináljam...

— Egyelőre sehogy, — mosolygott Miska, — míg az okmányt hivatalosan meg nem kapjuk, nem szabad csinálni semmit.

Cécile hangosan felkacagott.

— Na hát, mőszejő de Munkácsy, ez nagy dolog. Ezt is megértük. Hogy te tanítasz engem egy etikett-kérdésre és igazad van! De azért a kislányt mégis úgy fogják hívni, hogy Isabelle de Munkácsy!

Miska mosolyogva bólintott és magára hagyta a leendő Isabelle mamáját. Azért nevezték a kisleányt máris Isabellenek, mert a keresztanyaságot nem kisebb hölgy vállalta, mint maga Isabella spanyol anyakirályné, aki állandóan Párisban lakott, s aki-

nek rokona és főudvarmestere, Gorovski gróf, gyakori meghívottja volt a Munkácsy-fogadásoknak. Keresztapának Beust grófot kérték, a nagykövetet. Az is vállalta. Miska kedvtelve gondolta el magában, mi lett volna, ha Lányi uram műhelyében egyszer azt mondta volna a többi inasnak: „Leendő komámasszony, a spanyol királyné“. Örültnek nézték volna. És joggal. Ami vele azóta történt, az teljesen valószínűtlen. Most ez a nemesség is: „munkácsi Munkácsy Mihály“. Ő most gentry lett. Unokájának unokája már császári és királyi kamarás lehet. Ha ugyan addigra a család grófságot nem kap, vagy legalább is báróságot. Ámbár kamarás akkor is lehet.

Karácsony előtt való napon, Jézuska napján, az osztrák-magyar nagykövet pompás fogata állott meg az Avenue de Villiers ötvenhárom előtt. Beust gróf maga szállott ki belőle. Kezében sötétvörös tok. A libériás portás hódolva vette el bundáját, cilinderét. Az öreg gróf felhaladt a lépcsőn, a házaspár a lépcső felső fokánál várta. A látogatást a nagykövetség előre bejelentette.

— Kedves mester, — mondta a gróf franciául, — átnyujtom magának felséges urunk legfelsőbb elhatározását. Azt szokták mondani, hogy a nemesség kötelez. Ezúttal öfelsége kötelezett le bennünket, a nemességet.

Még ott maradt tíz percig. Mikor elment, Miska mohón nekiesett a nemeslevélnek, hogy címerét tanulmányozza. Cécile pedig kéjesen sóhajtott fel:

— Hiába, modora csak egy grófnak van. De most már megmondhatom, hogy a levélpapírt mégis megrendeltem. Már itt is van. Kinek fogsz írni először?

Miska hangosan akarta kiáltani, hogy Chérie-nek. De aztán megsímogatta felesége arcát.

— Neked.

III.

Március huszonötödikén megszületett a gyermek. Csakugyan kisleány lett. Miska a zongorás műteremben várta a hírt, a kandalló mellett. Rettentő fájdalmai voltak, azok a bizonyos villámszerű kínok most már gyakrabban jöttek és tovább tartottak. De mikor végre hajnaltájt egy ajtót hallott odafent csapódni, Cécile hirtelen abbamaradt jajveszékését csecsemősírás váltotta fel, s a szobalány ujjongva rohant le a lépcsőn, sikító, visongó francia szóval hirdetve, hogy leány lett, akkor elfelejtette kínjait és úgy szökött fel a fokokon, mint a gondolat.

Cécile sápadtan, elnyűtt arccal, pihegve ott feküdt az ágyban, mellette forró víz gőzölgött egy kis teknőben, a baba ölében tartotta a vörös, visító porontyot, az orvos pedig komor arccal, figyelmesen vizsgálta a kicsit.

— Nagyon gyenge, — felelte, Miska riadtan kérdő nézésére, — de reméljük, hogy nem lesz semmi baj.

Miska megnézte leányát. Különös majomszerű, aggastyánarcú kis lény volt az újszülött, csúcsos koponyáján finom mohaszerű haj. Piciny száján gyektrombitához hasonló hang óbégatott a világba. Szeretett volna hozzányúlni, hogy megérintse, de mikor meglátta a csöppség mellett a maga hatalmas mancsát, gyáván visszavonta a mozdulatot. Odament Cécilehez és leborult az ágyra. Az asszony kezét odavonta forró homlokához. És felnyögött, mert égető, cikázó fájdalmai nagyon kínozták.

— Nézze, mester, — szólott az orvos — maga itt most útban van. Csókoljon kezet szépen madamenak, nézze meg még egyszer a kislányát, aztán feküdjék le. És szeretném, ha reggel nem költtetné magát, hanem aludnék sokáig. Látom, fájdalmai is van-

nak. És ez a virrasztás két nap óta, ez embertelen dolog. Ugy néz ki, mester, mint akit megrágtak és kiköptek. Menjen, menjen, feküdjék le.

Miska hosszasan, hálásan kezét csókolt Cécile-nek, még egyszer megnézte a kis új életkét, aztán ment lefeküdni. Fájdalmai miatt ilyen kimerülten is nehezen aludt el. S mire felébredt, a kislány meghalt.

Cécile a gyermekágyban zokogott csillapíthatatlanul, ő a maga szobájában. Felöltözötten az ágyra borulva. Ha felemelte fejét, a feszületet látta. A zokogástól hebegve, hangosan beszélt a feszülethez, mint egy eszelős:

— Mondd, hát miért tetted ezt? Velem! Aki anyyira szeretlek! És te nem szeretsz engem? Hiszen én jó voltam, én annyi mindent odaadtam, Chériet is... Hát miért? Mondd! Te, aki olyan jó vagy! Most milyennek fesselek a képen?

A feszület nem felelt. A keresztre szegezett, véres tenyerű, véres lábú, döfött mellű alak mozdulatlanul nézett le rá, rejtelmesen, mint maga a végtelesség. Odaát kiterítve feküdt a kis halott.

A temetésre csak maga mehetett, Cécile feküdt és úgy sírt, hogy az orvos erős adag altatót adott neki, a bróm már nem használt. Az előre büszkén dédelgetett név „Isabelle de Munkácsy“, egy sírkőre került.

Miska bezárkózott dolgozni. A Salonból elkésett. A kép már majdnem teljesen kész volt, de a beküldés határideje olyan közel volt, hogy addigra a teljes befejezést nem remélhette. Csak azt, hogy a zsűri az ő esetében kivételt fog tenni. Talán az ő nevének és Sedelmeyer ügyességének sikerül.

Festett, véghetetlen bánattal a szívében, de jól esett festenie. Mert a legutoljára maradt főalakon dolgozott. S akit keserősége első óráján lázadozva vádolt, az most kimondhatatlan jóssággal enyhítette szenvedését. Mialatt festett, önmaga olvadt bele a

világ legnagyobb vértanújának alakjába. Ő állt ott a külvilág Pilátusa előtt, a sorstól arculesapva és megalázva, ő viselte bánatát, alázatos, gyermeki szelidséggel és megadással. S egyszerre átsuhant rajta a különös megvilágosodás: ha nagyot akart, mindig csak egyet tudott festeni. Akárhonnan származott a téma magva, Jankó János egy megjegyzéséből, vagy Sedelmeyer váratlan tanácsából, mindig ugyanaz alakult ki belőle: valaki ott van a képen, akit lebírt a végzet, de a voltaképpeni győző mégis ő maga, a benne rejlő erőnél fogva. A Siralomház halálra ítélt betyárja, az örök vakságra ítélt Milton, a kereszt-haláltól menthetetlen Krisztus, ezek mind ugyanazt jelentik: azt az embert, akit megvakíthatnak, megölhetnek, letiporhatnak, de mindig élő marad benne az a szikra, amely magából Istenből való.

A többi alak mind megvolt már, csak Krisztus feje hiányzott. Ehhez rengeteget tanulmányozott, próbálkozott és tépelődött. Sedelmeyer összehordatta neki a világ műtörténetének valamennyi Krisztus-alakját. A római Pilátus-lépeső ősi Krisztus-képét csak férfiasnak találta, tragikusnak nem. A montreali „Szent orca“ túlerélyes, a besanconi törülköző Krisztus-arca is inkább hadvezetőé, mint vértanúé. Az a faragott Jézus, amelyik állítólag Nikodémus műve, a vakmerő vállalkozó arcát mutatja, inkább Kolumbus, mint Krisztus. A bizánci Krisztus-fejek zordak és sötétek. Aztán Giotto ad új hangot az ábrázolásnak: ő csak a jóságot festi, nincs benne semmi titokzatos. A renaissance Krisztus-arcai klaszszikus árnyalatot kapnak és Apollóhoz hasonlítanak. Aztán a jezsuita korok Megváltója jön, akinek szenvedése borzalmas és lélegzet-elállító, de mennyei nyugalma hiányzik. És végig valamennyi: más korok, más lelkek, más hitek Krisztusa, nem ezé a képé. Holbeiné nem megnyerő, Rubensé túlságosan emberi, Correggióé túlságosan alázatos. Reni, Murillo, Velas-

quez, Delacroix, Doré, Lionardo, Michelangelo, száz és száz nagy és kisebb festő Krisztusa, mind nem az volt, akit ő keresett.

Egy fiatal orosz piktor az elmúlt hetekben felhozott hozzá egy olasz modellt. Luigi Barbuno volt a neve, Firenzéből származott, maga is festő volt egy ideig, de aztán nem tudott ecsetje után megélni és modellnek állott. Miska azonnal megérezte benne, hogy ebből a fejből fog valamit csinálni. A külsőségek megvoltak a képzeletében, de modell nélkül azokat képtelen volt vászonra vetni. Már szóról-szóra tudta a montreali zárda latin dokumentumának híres leírását: „Derék termetű és figyelemre érdemes. Ábrázata olyan, hogy azok, akik nézik, szeretetik és félthetik őt. Hajának színe szőke, tiszta és kellemes, símán húzódik le a fülekig és kissé göndörödve, különálló fürtökben omlik füleitől vállára, a fej közepén kétfelé van fésülve és mind a két fél oldalt vetve, miként azt Názárethben hordják. Homloka nyílt és derült, sem ránc, sem folt nincs rajta, arca síma, enyhe pír szépíti. Az orr metszése egészen arányos. Telt szakállá ugyanolyan színű, mint a haja, közepen ketté van választva. Tekintetében bölcsesség és nyíltszívűség. Csillogó szeme kék. Megdöbbenő, amikor korhol. De társalgás közben szeretetreméltó, észrevételei élénk szellemet mutatnak, bár nyugalmát mindenkor megőrzi. Nevetni nem látta senki. De gyakran lepték meg sírva. Termete magas, tartása egyenes. Karja és keze olyan szépek, hogy gyönyörűség nézni. Hanghordozása súlyos. Keveset beszél. Szerény. Szóval olyan szép, amilyen szép egy ember csak lehet. Jézusnak hívják, Mária fiának.“ Ez volt az ő Krisztusa, ezt pillantotta meg az olaszban.

Négy vázlatot csinált róla, négy különböző fel fogásban. Az elsőben sötét köntöst adott rá, hogy a kép közepét csak maga az isteni arc jelentse, de ezt

elvetette, mert a biblia kimondottan fehér köntöst említett. S az arc túlemlerinek, túldacosnak tűnt fel előtte. A második világoskék köntöst hordott, átszellemült arccal, földöntúli pillantással. A harmadik a lángelmét ábrázolta, azt az embert, aki zsenijével Isten fiává változott. A negyedik megint mást. Végre az ötödik úgy sikerült, ahogy képzelte. Ezt festette most.

Az inas belépett. Jelenteni akart valakit.

— Nem fogadok senkit, értelmesen megmondtam.

— Bocsánat, uram, az illető ragaszkodik. Azt mondja, hogy ő Ernest Renan.

Miska felpillantott. Ez érdekes lesz. Hónapok óta hallja ezt a nevet. Cécile minden ismerősnek nyugtalanul panaszkodott, hogy férje nem méltó Istent fest, hanem annak az istentagadó Renannak az eretnek szelleme szerint fogja fel Krisztust. Hadd nézze meg, vajjon mit fog szólni hozzá.

— Vezesse be Renan urat.

Egy pohos, igen egyszerűen öltözött, borotvált arcú öregúr jelent meg a műteremben.

— Bocsásson meg, — kezdte, — de...

Miska egy mozdulattal szakította félbe. A képre mutatott. Nem is köszöntek még egymásnak, kezét sem fogtak. Az öreg tudós rábámult a képre. Hátrahőkölt tőle. Látszott rajta, hogy megdöbben. Végül bölintott.

— Igen, ez az én Krisztusom.

Odalépett Miskához és megölelte. Az visszaölelte és sírva fakadt. Renan szelíden vigasztalta.

— Ezzel kellett volna kezdenem. A részvétemmel. Csak itt hallottam a házban, milyen csapás érte. Szívemből sajnálom. Nyugodjék meg. Gondoljon a munkájára. A kép egyenesen hallatlan.

Miska megtörölte szemét, aztán náthás hangon ezt kérdezte:

— Mondja, uram, Isten volt Krisztus, vagy nem? Mit hisz ön, mondja meg nekem az igazságot.

— A Pilátus válaszával kell válaszolnom: „Mi az igazság?” Én azt tanácslom magának, hogy higgye Istennek.

— Én hiszem is. Mélyen hiszem. Nem rólam van szó, hanem magáról.

Renan arcán látszott, hogy ha nem gyászos háznál járt volna, mosolygott volna.

— Ami engem illet, én hiszek ebben a Krisztusban, akit maga lefestett.

Még beszélgettek néhány percig, Renan a kép részleteit magasztalta és történeti szempontból hibátlannak talált mindent. Végül még egyszer részvétét fejezte ki és ezzel a mondattal távozott:

— A képnek világsikere lesz. Ez a Krisztus mindenkié. Protestánsoké és katolikusoké, vakbuzgóké és bölcs világiaké. Önnek olyan dolog sikerült, ami nem sokszor fordult elő a művészet történetében, mióta az emberiség fest: ön lefestette az Istent. Isten önnel.

Később beszélte el az inas, hogy a portás semmi áron nem akarta Renant felengedni, mert egyszerű öltözeténél fogva valami pártfogást kérő nyugdíjasnak nézte. Mikor Renan megmondta a nevét, még mindig nem volt barátságos, a moszjő irodalmi működését nem ismerte.

Már csak az utolsó simítások hiányoztak a képhez, mikor egy délután Sedelmeyer állított be és elmondta, hogy hiába tárgyalt a Salon uraival, azok nagyon sajnálkoznak, de nem fogadják el a festményt. Arra hivatkoznak, hogy ilyen kivétel a Salon százéves multjában nem fordult elő, most sem tehetik meg. Sedelmeyer elment Prousthoz, a szépművészeti miniszterhez, az is sajnálkozva jelentette ki, hogy nem tehet semmit. Pedig ötvenezer frankot ígért jótékonycélra a Miska nevében, ha a Salon egy

kicsit túlteszi magát a szabályokon. Mégsem ment. Miska legyintett.

— Mit várhattunk Prousttól? Annak a Manetnak a barátja, aki a portréját is megfestette. Azokkal a kótyagosokkal tart, az impresszionistákkal. Most mit csinálunk a képpel?

— Ne aggódjék. Kiállítjuk külön.

— Hol?

— Nálam. Kapóra jön az a csarnok, amelyet a kertemben építtettem. Éppen most lett készen. Szemben nem is tudnám felszentelni. Üvegteteje van, felső világítása. A méretek megfelelnek. Korlátot fogok húzni a kép előtt hat-nyolc méterre, hogy a nézők ne mehessenek közel. Majd pontosan kinézzük a legkedvezőbb távolságot. Fel a fejjel. A kép zseniális. Óriási sikere lesz. De olyan, amilyen száz évben egyszer fordul elő.

Nagyon jó kedve volt Sedelmeyernek, a páratlan sikerben egészen biztosnak érezte magát. De Miska nem. Hátha ez az ember csak kíméletből magasztalja úgy a képet? Nézte az egészet, aztán külön az egyes alakokat, de nem tudott tisztába jönni azzal, hogy jót festett-e, vagy sem. Ítéletét már teljesen elvesztette, annyira benne élt egy teljes esztendeje. Leverten ment haza a műteremből. Fájdalmi megint elővették. Nem tudott aludni. Csak nagysokára nyomta el az álom.

De alig szendergett valamit, sikoltozás verte fel. Mikor riadtan ugrott ki az ágyból és rohant a hang felé, még nem is ébredt fel egészen, azt hitte, hogy álmodik. A sikoltozás Cécile szomszédos szobájából jött át. Feltépte az ajtót. Az asszony tehetetlenül feködt az ágyban és rettegő sikitással mutatott arra az ajtóra, amely az árván maradt gyerekszobába vezetett. Az ajtó tetején füst szivárgott be a szobába. Miska odafutott és felszakította. Erős fény csapott az arcába, a gyerekszoba lobogó lánggal

égett. Az ajtó túlsó oldala már tüzet fogott. Sőt irtózáttal látta, hogy a szőnyeg is ég az ajtó tövében és az alattomos talajlángok már beharapódtak a hálószoba küszöbén túl.

Nem gondolkozott egy pillanatig sem. Odament az ágyhoz, felnyalábolta a beteg asszonyt és karjába kapva szaladt vele kifelé. A szőnyegen ugyanekkor hirtelen lobbanással magasra csapott a láng. Miska ordítani kezdett:

— Segítség! tűz van!

Ösztönös riadalmában magyarul kiabált. A lépcsőn vette észre, ott már franciául kezdett ordítani. Az asszonyt karjában vitte le és elkáromkodta magát dühében, hogy a lépcsőn nem tud jobban sietni lefelé. Mire leért a földszintre, a portás már felébredt a lármára és egy ingben, fehér hálósipkával a fején, égő gyertyát fogva kilépett az előcsarnokba.

— Ég a ház, — ordított rá Miska, — tűzoltók... siessenek...

Hátra sem figyelt, nagy kinnal kinyitotta a kaput és karjában tartva a még mindig sikoltozó asszonyt, kirohant az utcára. Hová vigye, de menél gyorsabban? Kint esett az eső az áprilisi éjszakában és ő a hirtelen megriadásban még takarót sem vetett az asszonyra. Fromentinhoz, a piktorhoz, aki a szomszédban lakik! Gyorsan. Futólépésben igyekezett a Fromentin háza felé, közben torkaszakadtából ordított:

— Tűz van! Segítség!

A Fromentin házánál úgy csengetett, hogy Céclét azért nem tette le. Magához nyalábolta, hogy védje az esőtől. És szakadatlanul ordított segítségért. A kapu kinyílt. Rákiáltott a conciergere:

— Munkácsy vagyok, ég a házam! Vegye át a feleségemet és fektesse le. Fromentin urat költsék fel! Gyorsan!

Átnyomta terhét az álmából feldöbbenő ember-

nek és rohant vissza. Már nyíltak az ablakok, már ebből-abból a kapuból alakok léptek ki az éjszakába, akik sebtiben magukra kaptak valamit. Folyton kiabálva szaladt be házába. Három fokot ugorva száguldott fel a lépcsőn. Mire felért az első emeletre, már a Cécile hálósobája is égett. A személyzet már kiabálva, zúrzavarosan futkosott. A kocsis jött kócosan, a most ébredt ember szuszogásával, de kezében két vedret hozott. A folyosón és a lépcsőn még nyoma sem volt a tűznek, de a két égő szoba sistergése és pattogása idehallatszott. Az inas gyorsan feldöntött egy díszes pálmát, kitépte vázájából s a vázával szaladt a vízvezetékhez. Miska elkapta a kocsistól az egyik vedret. Már idegenek jöttek felfelé a lépcsőn. Cécile egyik kis ölebe éktelenül ugatott, rákezdtek a többiek is.

— Edényeket hozzanak! — kiabált az inas.

A két szoba ajtaján át bezudították a vizet és szaladtak új vízért. Pár pillanat alatt valóságos csődület kerekedett. Soha nem látott emberek lökdösődtek a vízvezetéknél, a szobalány hisztériásan ordított és mivel edényt nem talált, fejetlen kapkodásában egy ivópohárral tolakodott a csaphoz, míg el nem lökték onnan. A rendszertelen és tehetetlen oltás így folyt jó darabig, mikor lent felhangzott a tűzoltóság trombitája. Már jöttek is fel a sisakos legények, kígyó gyanánt húzták magok után a hosszú csövet, üvegsörömpölés hallatszott, kívülről létrára mászva, beverték az égő szobák ablakait. Pár perc alatt csatakos lett a folyosó szőnyege, az idegeneket egy tűzoltótiszt harsány szóval visszaparancsolta. Jó félóra múlva a tüzet eloltották.

Hogy mitől eredt a tűz, azt nem tudták megállapítani. Vasalóból kiesett parázs senyvedhetett soká a szőnyegen, vagy más ilyesmi történhetett. A bútorokon ki volt teregetve az elhalt kis baba egész ke-lengyéje, csupa könnyű, csipkés patyolatholmi, ezek

azonnal fellobbantak. Elégett a kis halott minden holmija, még fátyolos, aranyos bölcsője is. Mintha valami kegyetlen hatalom még emlékét is ki akarta volna irtani a földről. Miska átment Fromentinhez, hogy Cécilet megnyugtassa. Az asszony sírógörcsöt kapott a félelemtől, de már jobbacskán volt. Áthozták pongyoláját, takaróit, Miska ölben vitte vissza, ahogy hozta. Az öreg Fromentin is lefeküdt aludni.

Két órát feküdt Miska álmatlanul az ágyban, mert ekkora izgalom után elaludni nem tudott. De hétkor mégis felkelt és elment a műterembe, mintha semmi sem történt volna. Cécile a műteremben ideiglenesen vetett ágyból dirigálta a házirendet, számbavétette, hogy az oltásnál segédkezők mit loptak el, mi esett áldozatul a tűznek, mit lehet még használni a két szobából. Ezalatt Miska lázasan dolgozott.

És mikor a büszke Salon megnyílt a Champ de Marson, ugyanakkor ujsághirdetések közölték a közönséggel, hogy Munkácsy nagy képe a Sedelmeyer csarnokában látható, a Rue de la Rochefoucauld hatos számú házában. Sedelmeyer pompás munkát végzett, a kertben külön utat szórattott fel a közönségnek, a palota elé külön rendőröket állíttatott fel, hogy azok a várható kocsiforgalomban rendet tartanak, az óriási kép mellett felakasztotta a főalakról készült vázlatokat is. A megnyitás előtt való napon még egész éjjel dolgoztak emberei. Miska is hajnalig fent volt. A kép ott csillogott az éjszakai világítás fényében a főfalon, rejtelmesnek és ijesztőnek tetszett így, Miskának fogalma sem volt róla, jó-e, vagy rossz. De Sedelmeyer szilárdan és boldogan rendelkezett. Ő már tudta, hogy itt mi várható. A szórócédulát tanulmányozta, amelyen nagy betűkkel állott a kép címe: „Christ au Prétoire“.

Miska reggel, jóval a közzétett megnyitási óra előtt érkezett. Cécile is vele jött, most már szabad volt felkelnie. S mikor az utcasarkon fogatuk befor-

dult, sokaságot láttak sötétleni a vasrácsos kerítés előtt. Ezek már a megnyitást várták a gyönyörű tavaszi reggel verőfényében. A házaspár alig tudott útat törni közöttük a magánlakás bejáratához. De megismerték és elkezdték éljenezni.

— Látták, mi van kint? — fogadta őket a kezét dörzsölő Sedelmeyer.

Türelmetlenül mentek be a képhez. Ott tündöklött előttük a hatalmas vászon, tíz lépés hosszú. Színei diadalmasan felragyogtak az üvegtetőn át beomló nagy világosságban. Balról a zsidó alak kék köntöse, lent a dús keleti szőnyeg, amott a gazdag főpap piros öltözete, fent a betekintő jeruzsálemi ég kékje és középen a fehér alak, maga az Isten. Cécile most látta először így a képet. Elsápadt a mély benyomástól és nem tudott szólni. Nagysokára mondta alig érthetően:

— Hallatlan.

Aztán pontos óraütéskor kinyitották a kert nagy vasajtáját. Az emberek beözönlöttek. A műkereskedőt és a festő-házaspárt majdnem lesodorták a lábáról. A nézőket a kép első megpillantása rázta meg, őket a közönség megdöbbsent tetszésének látványa. A kép babonásan élőknek tetszett, életnagyságú alakjai ijesztően való embereknek hatottak. Aki belépett, az megnémült ámulatában, aztán izgatott lett. Sedelmeyer mindössze öt percig nézte ezt a látványt, aztán Miska vállára ütött.

— Ez a dolog jogerős. Soha nem látott világ-siker. Most már biztos.

Már másnapra Páris eseménye lett a kép. A Salon elhalványodott mellette. A „Paris Moderne“ című lap úgy kezdte kritikáját, hogy a Salon harmincnégy terme mellett a Sedelmeyer-csarnok a harmincötödik, az igazi. És a Salonban egyetlen kép nincs, amelyet ehhez lehetne mérni. A Sedelmeyer műkereskedésben lázasan dolgoztak. Az iro-

dát át kellett rendezni, a cég kisegítő munkaerőket vett fel. A képhez érkező közönséget naponta megszámlálták. Ötszáz fogat hajtott a ház elé naponta és ötezer volt a napi nézők átlaga. Pillanatonként új és új történeteket lehetett hallani a kép hatásáról. Egy gyászruhás hölgy sírva fakadt, majd elájult, úgy kellett kivinni. Egy öreg grófné letérdelt és imádkozott a kép előtt. Egy anya magasra emelte gyermekét a tömegben és megkérdezte tőle, hogy lát-e.

— Látom, — felelte csodálkozva a gyermek, — de nem hallom őket.

Azt hitte a kicsi, hogy azok élő emberek. Barbuno, az olasz modell, első nap még ott szépelgett a kép előtt, hogy ráismerjenek, de másnap már nem ért rá. A kép fantasztikus sikere őt is hírességgé tette, a festők vetekedtek érte és óránként nehéz pénzzel fizették. Akadt sajtóhang, amely katolikus szempontból kifogásokat emelt Krisztus alakja ellen. Csak ez kellett. Általános cikkáradat indult meg, amely a felfogás mély vallásosságát magyarázta, mint ahogy az igazságtalanul próbálkozó fütty is viharos tapsot kelt a színházban. A kritika hasábon keresztül halmozta a teljes elragadtatás hódolatát. Miskát Veronese, Rembrandt, Michelangelo és Rafael mellett emlegették. Egyik műbíráló azt írta róla, hogy éppen olyan nagy költő, mint amilyen nagy festő, a másik azt, hogy neve az évszázadokon túl is ott fog ragyogni a művészet csillagos egén, a legnagyobbak mellett. Azok a szavak, hogy csodálatos, gyönyörű, hatalmas, óriási, minden bírálatban előfordultak. Émile Bergerat három hasábot írt róla a Voltaire című folyóiratban és többek közt azt is mondotta, hogy „Munkácsy Mihály most már elmondhatja Corneille egyik hősével: Róma ott van, ahol én vagyok.” A papság sűrűn látogatta a képet, egyre-másra jöttek a püspökök és csakhamar meg-

jelent titkárával a párisi hercegérsek maga. Mint az egyház hivatalos műbirálója, teljes tetszését fejezte ki. A Saint Jean-társaság, egy erősen katolikus testület, külön ülést szentelt a képnek, egy Laverdant nevű előkelőség hosszú felolvasásban taglalta a kép igaz vallásosságát, s a felolvasást ki is nyomtatták: negyven oldalas könyvecske lett belőle. Egy bulvárlap cinikusan azt írta, hogy a magyar festő divatba hozta Jézust Párisban, egy folyóirat azt írta, hogy ez nem festmény, hanem élőkép, Jules Claretie azt írta, hogy egyes alakok csodálatosak és az egész a drámai tudás és emberlátás mesterműve. Miska lakása ostrom alatt állott, amerikai nők súlyos összegekkel fizették meg portását, hogy bármilyen kis tárgyat szerezzen nekik a Miska holmijából emlékül, az utcán egyszerre csak mindenki kezdte ismerni, ha belépett nyilvános helyre, összesúgtak mögötte az emberek, innen is, onnan is nevét hallotta. És egyszer megtörtént, hogy mikor Hubay, Aggházy és más fiatalok társaságában belépett egy zenés helyiségbe, a jelenlevők mind felállottak.

Sedelmeyer hirdetni kezdte, hogy a nagy képről rézmetszetet lehet kapni. A hirdetés megjelenését követő héten belül százezer frank előjegyzés érkezett. És a munkával túlhalmozott Sedelmeyer-iroda naponta a táviratok és levelek egész garmadájára válaszolt Európa különböző városaiba, ahonnan kiállítások rendezése iránt érdeklődtek.

Egy délután Miska elnézett a képhez. Szeretett elvegyülni a sokaságban és szerette hallgatni az elragadtatott megjegyzéseket. Egyszer csak egy szikár öregember odalépett hozzá.

— Nem ismer meg?

Miska nézte, nézte. Egyszerre felkiáltott:

— Ezredes úr!

Berres volt, a katona-festő, akivel valaha Gyulán járkált a cigányokat rajzolgatni. Egymás nya-

kába borultak szó nélkül. Az öreg hadfi nem ezredes volt már, hanem tábornok. Viharos meghatottsággal örültek egymásnak. Szinte húsz esztendő telt el a hajdani séták óta. Miska azonnal karonfogta az öreg excellenciást és vitte haza Cécilének bemutatni. Étkezésre is ottmarasztották. És a hosszú beszélgetés folyamán Miska elpanaszolta, hogy a dicsőség tündérpalotájában belül mennyi baj és szenvedés lakik. Elmondta a kislány halálát, könnyekre fakadt ő is, felesége is. Aztán elmondta, hogy egészsége nincs rendben. Megmagyarázhatatlan villámszerű fájdalmai most már gyakori időközökben ismétlődnek végtagjain végig s ha elkezdődtek az elviselhetetlen nyilallások, másfél, két óra hosszat is eltartanak. Ilyenkor fogait csikorgatja kínjában és ordítani szeretne. Sőt most ezekhez egy új fajta fájdalom járult egy idő óta. Úgy érezte, mintha törzsét kínozó páncélba szorítanák s azt egyre szorosabbra nyomná rajta. Csípőjében, derekában, gyomrában rémes szorító fájdalmakat érez ilyenkor. És az orvosok nem tudnak semmit. Egyik azt mondja, hogy reuma. Másik azt mondja, hogy idegkimerültség. Harmadik azt mondja, hogy csúz. Negyedik azt mondja, hogy emésztési zavarok. De segíteni nem tud egyik sem.

— Mért nem próbálja meg Charcot professzort?
— kérdezte Berres tábornok.

— Ugyan, — mondott ellent Cécile, — Charcot nem neki való. Hisztérikákat gyógyít a Salpétriében.

— Ez igaz, — felelt a tábornok, — de éppen tegnap valami nagyon érdekeset hallottam róla. Oroszországból érkezett hozzá egy előkelő anya felnőtt leányával. Az történt velük, hogy valami rablók törték rájuk vidéki kastélyukban és a leány úgy megremült, hogy mind a két lába megbénult. Hiába csináltak vele akármit, a lába összezecsuklott alatta

Tolókosiban élt, elvitték Európa minden híres orvosához, senki sem tudott segíteni rajta. Végül eljöttek Charcothoz. Ő megvizsgálta a leányt, aztán meghagyta, hogy vetkezzék le teljesen meztelenre és üljön oda a falhoz egy bizonyos pontra, ő addig kimegy. Ki is ment, még pedig a szomszédos előadó terembe, ahol hallgatói órára vártak. A két terem közös falában egy tábla van ott, amelyet sülyeszteni lehet. Ha lesülyeszti, át lehet látni a rendelőbe. Itt szokta érdekesebb betegeit megmutatni a hallgatóknak Charcot. Mikor a leány egészen meztelenül, mit sem sejtve, ott ült a táblával elfedett nyílásban, Charcot hirtelen lesülyesztette a táblát. A leány ott ült meztelenül száz fiatal orvostanhallgató előtt. Egy pillanat alatt felugrott és elszaladt. Azóta úgy jár a lábán, mint akárki más. A maga betegségének is lehet valami kiderítetlen lelki oka. Mit tudhatjuk. Az ember belseje tele van rejtelmekkel. Én azt ajánlom, menjen el Charcothoz.

Miska élénk figyelemmel hallgatta az érdekes történetet. Rögtön elhatározta, hogy ezzel a Charcot-val csakugyan megpróbálkozik. Már másnap megkérdezte, hogy mikor fogadná. S a kitűzött időben el is hajtatott a Salpetriérehez. Leszállt a nagy épület előtt, amelynek tömege felett nyolcszögletű kupola uralkodott. A portás útbaigazította. Hosszú folyosókon, zeg-zúgos fordulók útvesztőin át többszöri kérdezősködés után végre megtalálta a professzor szobáját. Igen udvariasan fogadták s egy mellékajton át csempészték be, hogy ne kelljen várnia.

Most látta először a nevezetes tudóst. Középtermetű ember volt, kissé már pocakos. Arcát borotválta, mint Renan. Félkezét a nadrágja zsebében tartotta. Erős, római orra felett átható szempár tekintett a látogatóra. Volt benne valami bizalomgerjesztő, de ugyanakkor nyájassága mögött valami

különös erő homályos sejtése. Magasztaló szavakban gratulált a képhez. Ott volt, látta. S ez nem kis dolog, mert soha sehova nem tud eljutni, annyira el van foglalva. Halljuk tehát, mi a panasz.

Miska elmondotta fájdalmait. A tudós mozdatlan arccal hallgatta. Bólintott, felszólította, hogy vetközzék le.

— Remélem, — tréfált Miska, — engem nem fog meztelenül megmutatni a hallgatónak.

— Ne féljen. Maga csak fesse az aktokat, de ne mutogassa.

Megvizsgálta. Kopogtatta, szívét hallgatta. Zseblámpával szeme közé világított. Tenyerét szeme elé tartotta és hirtelen elkapta, felültette és tenyere élével térdkalácsa alá ütött. Aztán talpra állította és behunyatta vele a szemét.

— Jól van. Öltözzék fel. Közben pedig mondja el, hogy milyen betegségeken ment keresztül életében. De ne hallgasson el semmit.

Miska elmondta. Nem hallgatott el semmit. Mire felöltözött, készen is lett vele.

— Helyes. Tessék leülni. Nem hallgathatom el, hogy a baj elég komoly. Nem kell megrémülni, nyugodtan élélhet még akármeddig. De ha nem mondom meg, mi baja, akkor nem tudja magát mihez tartani, igaz?

— Ne kínozzon, tanár úr, — rebegte Miska, — mondja meg, mi bajom van.

— Hátgerincsorvadás.

Miska elszédült. Két tenyerét a pamlagra támasztotta, mert félt, hogy hátrahanyatlik.

— Ez biztos?

— Sajnos, biztos. De ez csak tálsötéten hangzik. Ennek a bajnak az a természete, hogy igen hosszú lejárátú is lehet. Sőt számos esetben a baj előhaldása hosszú időre megáll. Ön élhet normálisan, vé-

gezheti a dolgát, alkothat további remekműveket. Mindenesetre vigyáznia kell.

— Kész, professzor úr... nem... nem tudok...

Arcát két kezébe temette. Sirva fakadt. Charcot a vállára tette a kezét.

— Ne veszítse el a fejét, legyen férfi. Mondom, hogy évtizedekig élhet ezzel a remek szervezettel. Ilyen atlétatestet régen láttam, pedig képzelheti, hogy eleget látok. Fontos, hogy kimélje magát és takarékoskodjék az életerejével. Nem szabad exceedálnia, ne dohányozzék, ne igyék...

— Nem vagyok dohányos és nem iszom.

— Az nagyon helyes. De kerülje az izgalmakat testileg és lelkileg is, főként pedig ne dolgozza agyon magát. Művészeknél, kivált ha tehetségesek, gyakran az a baj, hogy visszaélnek a szervezettel. Aki dolgozik...

Miska türelmetlenül félbeszakította:

— De hát nem lehet engem meggyógyítani?

— Nem. A tudomány mai állása szerint a „tabes dorsalis“ gyógyíthatatlan. De lefolyását hátráltatni tudjuk, sőt olykor hosszú időre megállítani. Orvosságot nem írok magának, csak egyet rendelek: el fog menni kúrát tartani Lamalouba. Annak kitűnő vize van, a víz összetétele olyan, hogy éppen erre a betegségre elég hasznos. Minden évben megtartja szépen a lamaloui kúrát, aztán hazajön és dolgozik.

— A fájdalmakat sem lehet meggyógyítani?

— Dehogy nem. Ismétlem, hogy ez a betegség meg szokott állni és hosszú éveken át stagnál. A beteg nem lesz jobban, de rosszabbúl sem lesz. Lehet, hogy ezek a tipikus fájdalmak éveken át elmaradnak. Az a fő, hogy ne csüggedjen. Még hosszú élet áll maga előtt, tele munkával, sikerrel, haladással. Lássa, én megnéztem az ön képét. Odaadná ezt a remekművet a fájdalmakért?

Miska vállat vont.

— Azt nem tudom... Általában még szoknom kell a gondolathoz... még nem is ocsudtam fel egészen... bocsásson meg tanár úr, ha kissé zavaros vagyok...

— Meg tudom érteni. Tehát mennél hamarább Lamalou. Ha visszajön, megint megnézem. Általában mindig rendelkezésére állok és igazán nagyon örülök, hogy ilyen nagy művészt megismertem.

Miska szerette volna azt felelni, hogy ezt a megismerkedést szívesen elengedte volna. De lenyelte a megjegyzést. Nyájasan, udvariasan elbúcsúztak egymástól. Kifelé két híres ember. Belül egyik nyugodt és derűs, másik e pillanatban a világ legnyomorultabbja.

Mikor fogata a Jardin des Plantes vidékéről visszafelé robogott az Avenue de Villiersre, fájdalmas szemrehányással bámult az utcán nyüzsgő emberekre. Ezek mind egészségesek. Mint amilyennek ő hitte magát eddig. Mikor idejött, egészen más volt a világmindenség, mindennek célja volt és értelme. Most ahogy hazafelé robog a fogat, a világ elvesztette célját és értelmét. Minek az egész, mikor ő ebben a pillanatban elkezdte a lassú haldoklást? A végzet ítélete, amelyet nem lehet megfellebbezni, halálos ítélet, most már csak az a kérdés, hogy a végzet mikor fogja végrehajtani. És hogyan fogja ő ezt kivárni. Lehet, hogy szekérben tolt nyomorék gyanánt. Érdeemes megvárni ezt? Nem volna egyszerűbb most rögtön...?

Cécile otthon várta, hogy milyen hírt hoz. Nem kertelt, azonnal odavágta a goromba igazságot:

— Tabetikus vagyok.

Az asszony felsikoltott és a mellébe kapott.

— Nem, — kiáltotta borzadva.

— De igen. Megállapította. Gyógyíthatatlan. Lamalouba fogok menni minden évben. Amíg lehet.

Cécile hangos zokogásra fakadt. Rá akart bo-

rúlni Miskára, de ő elhárította és leült. Komorak nézte az asztalterítőt. Cécile sírt egy darabig, aztán felszárította könnyeit. Elkezdte kérdezni a vizsgálat részleteit. Miska kelletlenül elismételte mindazt, amit Charcot mondott. Elfogyott ez a mondanivaló is. Cécile odaült az asztalhoz a másik székre és férje kezéért akart nyúlni. De ő elvonta. Minden érintés tűrhetetlenül idegessé tette. Az asszony ekkor komoly, remegő hangon beszélni kezdett.

— Miska, ezek most nagyon tragikus percek. Tudnod kell, hogy akármilyen bajban én melletted vagyok az utolsó lehelletig. De valami olyat érzek egy idő óta, hogy nem akarod segítségemet. Valami idegesség van köztünk, amit előbb-utóbb szóvá kellett tenni. Most benne vagyunk a szerencsétlenségben, essünk túl ezen is. Mikor a Krisztus-képet elkezdted festeni, kimondhatatlanul kedves voltál. Azt hittem, hogy örökre megtaláltuk egymást...

— Én is azt hittem.

— És nem így történt?

Miska komoran hallgatott.

— Miért nem felelsz? Mi van közöttünk? Valamit nem mondasz meg nekem. Ó, nem arról az asszonyról beszélek, az nagyon fáj, de azt gondoltam, hogy inkább félig légy az enyém, mint sehogy. Itt valami más baj van. Mondd meg, mi az. Mióta a kisbaba meghalt, egyszer sem csókoltál meg. Mi ez?

— Hagyj, kérlek, ne kínozz. Nekem éppen olyan borzasztó, mint neked. Én sem tudom megmagyarázni, csak szenvedek alatta. És ma még jobban, mint máskor. Ha már felhoztad és éppen most hoztad fel, hát...

Nem folytatta, vállat vont. Komor hallgatásba burkolta magát. Sokáig hallgattak. Akkor Cécile remegő hangon megkérdezte:

— El akarsz válni?

Most Miska nyúlt az asszony kezéért. Hevesen és élénken mondta:

— Nem, nem! Azt nem... Hiszen akármennyit kínozol a lehetetlen természetteddel, én tudom, hogy nagyon jó vagy hozzám... Én nem hagyhatlak el... Csak maradjunk így. Én téged nagyon szeretlek...

— Köszönöm, — felelte Cécile könnyes keserűséggel, — szomorú, ha így szeretik az embert. És éppen most kellett ennek jönni. Mikor olyan hihetetlen sikered van. Mikor egész Páris a tied. Nem is Páris, hanem az egész világ. Makart és Matejko nincsenek sehol. Milyen boldogok lehetnénk most... és a kicsi is élhetne... de az sincs. És most még a betegséged is... rettenetes, rettenetes...

A hangja elnáthásodott. Elővette zsebkendőjét. Miska nem mert ránézni, mert pillantásuk találkozását most nem bírta volna el. De maga elé rajzolta a jól ismert arcot, a most bizonyára vörös orrot, amely a hirtelen alaktalan hízásnak indult asszony puffadt arcában egészen elvesztette formáját. Fájdalmas részvétellel sajnálta. És sajnálta saját magát is. Mélyet, nehezet sóhajtott. Sóhajtott Cécile is. Felállott.

— Hát jó. Majd élünk egymás mellett. Gondodat fogom viselni. Vigyázok rád, az egészségedre, hogy még soká dolgozni tudjál. Én nem bírok tőled elszakadni. Akármilyen történik, az én életemben te maradsz az igazi. Ki tudja, talán egyszer még rendbe is jöhötünk. Most menj öltözködni, mert Bastien-Lepage és Doré jönnek ebédre.

Kiment a szobából. Miska csak ekkor emelte fel fejét. Utána nézett az elhízottan dökögő, gyászruhás asszonynak. A legjobb volna, ha ő most meghalna. Cécile még boldog lehetne valakivel.

Másnap írt Lamalouba a fürdőigazgatóságnak, szobát rendelt. Sedelmeyerhez is elnézett, közölte vele, hogy Lamalouba utazik. A műkereskedő meg-

ütődve felpillantott, de nem kérdezett semmit. Megbeszélték folyó dolgaikat. A siker még mindig emelkedett, a rézmetsző már javában dolgozott, a rende-
lések százezerszámra jöttek, a cég egyik szobáját külön erre az egy üzletre kellett berendezni. Az összegyűjtött kritikák már megtöltöttek volna egy ruháskosarat. A párisi művészvilágban mozgalom indult meg, hogy a nagy művész tiszteletére nagy-
szabású bankettet rendezzenek. El is határozták, Beust gróf, mint Magyarország legfőbb képviselője, vállalta is a díszbeszédet, de a nyár már előrehaladt, elhalasztották ősze. A bécsi Künstlerhaus aláírta a szerződést, hogy jövő januárban ott kiállítják a képet, ugyancsak megvan a megállapodás Budapesttel is február közepére. Siker, hihetetlen siker és kör-
vonalai még csak most bontakoztak ki. Mert Európa után Amerika következik.

— Most csak boldog? — kérdezte Sedelmeyer.

— Hogyne, — felelte Miska csendes mosollyal, de a szíve nagyon fájt.

A fogatot elküldte, gyalog akart hazamenni. S amint két utcasarkot ment, egyszerre meglátta közvetlenül maga előtt Chériet. Torka egyszerre lük-
tetni kezdett, szerette volna behúnyni szemét, de félt, hogy elszédül. Ment utána jó darabig és nézte a délceg termetet, amelynek minden vonalkáját úgy ismerte, s a férfi és festő kettős szerelmével annyira szerette. Végre két gyorsabb lépéssel közvetlen mel-
lette termett.

— Chérie, — mondta neki ügyefogyottan, gyáván.

— Miska, — kiáltott fel az asszony áruló boldogsággal, — hogy vagy?

— Hátgerincsorvadásom van.

Ott nyomban elkezdett sírni. Az asszony kézen-

fogta és behúzta a legközelebbi kapu alá. Miska ott könnyezett tovább.

— Az Isten szerelmére, miket beszélsz, hol veszed ezt?

— Igen, Charcot megvizsgált. Kétségtelenül megállapította. Gyógyíthatatlan. Mit csináljak? Mit csináljak, mondd!

— Szedd össze magad. Ezt itt nem lehet elintézni.

Egy idős asszony lépett be a kapun. Figyelmes lett rájuk és lassított lépésekkel haladva nézte őket.

— Figyelj ide, Miska, beszélnem kell veled. Holnap délután légy ott a rendes időben. Eljössz?

Miska csak bólintott.

— Most én előre megyek. Te maradj itt és hozd rendbe a szemedet. Nagyon feltűnő ez, nem szabad csinálni. Megnyugodtál egy kicsit? Jól van, szívem. Holnap várlak.

Chérie elsuhant, Miska megtörölgette szemét, aztán megrázkódott. Kilépett az utcára ő is. Chériet már nem látta sehol. De másnap délután viszontlátta. A régi utcában, a régi titkos fészekben. Vad mohósággal estek egymásnak köszönés helyett, Miska a kalapját sem tette le, ölelkezés közben lecsúszott a fejről a cylinder és koppanva esett a földre. S a percekig tartó, szenvedélyes csók után kibontakozva leültek beszélgetni. Fogták egymás kezét. Miska keservesen panaszkodott, kedvese vigasztalta, becézte, cirógatta. Aztán Miska átkapta Chérie vállát és magához vonta. Fejük olyan közel volt egymáshoz, hogy orruk majdnem összeért. És tekintetét mélyen a szép szempárba fúrva, kérdezte meg a férfit:

— El fogsz még egyszer hagyni?

— Soha többet, — felelt Chérie és behúnyta a szemét.

Este otthon Miska felnézett lefekvés előtt a feszületre. Alázatos, kunyoráló pillantással, mint apjára a játékért rimáncodó gyerek.

— Én most a siralomházban vagyok és Te olyan jó vagy. Hadd legyek néha egy kicsit boldog...

IV.

„Tudom, hogy nagyon kell takarékoskodni minden mozdulatommal. Állandóan abban a félelemben élek, hogy egyszer csak nem tudok felkelni. A legnagyobb szerencse, ami érhet, hogy pár évig nem rosszabbodik a dolog. Javulhat itt az ember, de gyógyulás nincs. Sohasem szabad arról megfeledkezni, hogy beteg vagyok.“

Lamalou kicsiny falu a Cevennesekben, Béziers közelében. Az apró parasztházak fenn fehérlettek a sűrű gesztenyefákkal benőtt hegy magasán, mintha a hegyközépen büszkélkedő polgármesteri hivatal felcsapta volna őket legelni. Lent a völgykatlanban volt a fürdőtelep. Melegforrások, kaszinóépület, sétautak, néhány üzlet, posta. És mindenütt betegek. Tolókocsik lépten-nyomon, bennök mindenféle rendű, korú és rangú emberek. Vidéki pékmester, angol baronet, neves operettszínész, nyugdíjas tábornok, frankfurti kereskedő. Egyiket állandó ápolója vezette, erősen a hóna alá markolva s a beteg vonszolta magát földet súroló, csoszogó, nyomorúságos lépésekkel. A másik peckesen járt, mint a kakas, furcsán kirúgta a lábát lépésközben. A harmadikat két oldalról vezették, feleség és titkár. Feje minden lépésnél előbbre hajlott, mint valami gépre járó bábué, amelynek szerkezete lepergett. Tíz lépés után már mélyen hajbókolt, akkor megállt és hirtelen felegyenesedett, aztán indult tovább.

Reggeltől estig ezeket a betegeket látta Miska.

Első nap megborzasztotta a látvány. Saját jövőjét látta bennök. Így fogja ő is vonszolni tehetetlen testét, aztán így nyúlnak majd az ő hóna alá is, így kerül majd tolókcocsiba, míg aztán az egésznek vége nem lesz. A legszörnyűbb a délelőtt volt, mikor a fürdőházban kúráját tartotta. A fürdön kívül sok minden hókusz-pókuszt csináltak vele. Ezek közé tartozott az úgynevezett „akasztás“. Ez abból állott, hogy vízszintesen hanyattfektették a zsákvászongüggönyös öltözőfülke pamlagára s egy folyton fecsegő, színészkedő fiatal orvos szoros gummi-gyűrűt húzott körül a nyakán. A gyűrű majdnem megfojtotta, úgy szorított. Erősen meg kellett feszítenie nyaka izmait, hogy lélegzethez jusson. Fogalmat kapott róla, hogy milyen az, mikor a hurok megszorul a halálraítélt nyaka körül. A gyűrűt tíz percig rajta hagyták. Mire levették róla, holtra fáradt.

— Mondja, doktor úr, minek ez?

— Nagyon fontos, kedves mester. Ezzel mesterséges vérbőséget idézünk elő az agyban, bizonyos lendületet adunk a vérkeringésnek, ez nagyon fontos. Csak tessék rajtahagyni.

Ő tehát türelmesen erőltette nyakát. Arca kipirult, szeme kidülledt, füle zúgott. A fülkébe behalatszott a fürdő betegek csobogása, a beszéd különös módon visszhangzott a medence csarnokában. S ha ott keresztülment, elfogta a borzalom. Tehetetlen nyomorékokat fürdettek itt, olyanokat, akik napközben még tolókcocsin is alig voltak láthatók. A béna, feltűnően fehér lábak, lógó karok, henye törzsek szörnyű pokla volt ez a fürdő, ahová a víz hírneve a szenvedés, nyomorúság és tehetetlenség megrendítő gyűjteményét zsúfolta össze.

Déli egy órakor annak a kaszinó-épületnek földszintjén, amelynek tőszomszédságában szobát kapott, a fürdő-zenekar elkezdett próbálni. Operetteket

gyakoroltak. Ez tartott három óráig. Lármás volt a dolog, idegesítő és zavaró. Este nyolckor megint rákezdte a muzsika és játszott tizenegyig. Minden apróság felingerelte, ez a zene különösen. A pokolba kívánta és alig tudta végét várni. De túrte, mint-hogy mást nem tehetett. Napja egyhangúan múlt el, öröme a kocsikázásban telt: orvosi rendeletre mindennap másfél órás kocsitakat tett az erdőben. Aztán megismerkedett egy-két beteggel, azokkal diskurált, meghallgatta életsorsukat, végzetes bajuk történetét, csodában való reménykedésöket. Volt olyan, aki tizedszer volt már itt, volt olyan, aki először jött, mint ő. A régebbiek bizonyos tekintélyt élveztek és oktatták, mint megannyi műkedvelőorvosok, a kezdőket. Le is nézték, mint újoncot, irigyelték is, mint teljesen egészségesnek látszó, hatalmas szál, hibátlan járású embert.

Az elején ki nem állhatta Lamalout, a végén megszerette. Idegei kissé megpihentek, a munkátlan-ság megnyugtatta. S mikor elutazott, szinte sajnálta itthagyni a gondtalanság, üdülés, idegen környezet kellemes világát. Párisban rettenetes hőség várta. Sietett Colpachra. Ott várta, hogy fájdalmai mikor jönnek vissza, használt-e valamit a fürdőzés, vagy sem. És úgy látszott, hogy állapota csakugyan könnyebbedett. Elkezdett festeni. Megkapta egy napfényes, ragyogó reggeli óra hangulata a kastély földszinti nappalijában. Egy zsánert is forgatott a fejében, a családfő születésnapjára készülődő családot, elegáns szalonban. Madelont szemelte ki erre, a Michel orvos feleségét, akinek már két kislánya volt s azokkal együtt kint töltött egy-két hetet Colpachon. Mindjárt festett is a szépasszonyról egy röpke vázlatot. Amihez hozzá fogott, az kitünően sikerült. Betegségnek a képeken semmi nyoma. Az a kétségbeesés, amely Charcotnál olyan kegyetlen erővel sujtott le, most csendes, majdnem derűs rezignációvá válto-

zott. Lehet így is élni. A munka megy, a világ színei olyan szépek. És ameddig dolgozni lehet, addig dolgozik.

Ősszel megtartották a nagy bankettet. Hatalmas asztalt terítettek a Continental nagytermében. Az asztalfőn Beust gróf ült, jobbján Miska, mellette Andrieux, a párisi rendőrfőnök. Beust balján Pitté tábornok, Renan, Jules Breton és aztán jobbra is, balra is, szemközt is százan és százan, végeláthatatlanul a virágdíszes asztal mellett, mindenki frakkban. Dérouléde, Deschanel, Fernan-Kenez herceg, Sabran herceg, Gurowski gróf, Kuefstein gróf Szarvady, Sedelmeyer, Kriszhaber, Arséne Houssaye. És a festők mesgzámlálhatatlan sokasága, a nagyobbara francia festőké, akik közé eljött saját fészkekbe egy keleti kis országból valami asztaloslegény és most mind itt ültek, hódolva a hódítónak. Ott volt Chaplin elegáns, angolos diplomatafeje. Szakálltalan, csinos fej, szájra fésült nagy bajusz, élénk szempár: Jules Lefebvre. Huszártisztes, daliás, de testesedő ember: Detaille. Egy jámbor szőke, szerény és megfélemlített ember: Brozik. Kedélyes bécsi ember, aki francia nevet hordott: Charlemont. Kecskeszakállú fekete bankártípus: Bruck Lajos. A többiek is: Laguillermie, Schenk, Heilbutt, Fromentin, Doré, Roger-Jourdain, Jettel, Vibert, Stevens, mindenki. Blowitz, a híres ujságíró. Massenet. Labbé professzor. René Delorme. Aki Párisban élt és mozgott.

Az első szónoklatot Beust gróf mondta.

— Önök tudják, uraim, — kezdte, — hogy van Magyarországon egy Munkács nevű erőd. Innen indultak el az ősmagyarok, hogy meghódítsák a Kárpátok országát. Innen indult el a mi Munkácsynk is, hogy hódítson a béke és civilizáció nevében és tudott is hódítani a fény városában, Párisban. Uraim, igyunk Munkácsy egészségére.

Ez volt az egész szónoklat. A nagy taps és ün-

neplés után Miska kelt fel, hogy elmondja azt a beszédet, amelyet egy héttel előbb elkészített, átnézett, kijavított s három nap óta szorgalmasan tanult. Nagy lámpalázzal kezdte, még magyarul sem igen szónokolt eddig a nyilvánosság előtt, nemhogy franciául. Szép beszéd volt, bók a világvárosnak, mely művészi fejlődését annyira segítette. És bele is sült. Egy mondat közepén az esze egyszerre megállt. Emlékezete csődöt jelentett. Ha valaha gyermeki tündései közben felötlött benne, hogy lehetetlen az embernek semmit sem gondolnia, most látnia kellett, hogy nem lehetetlen. Menthetetlenül megakadt. Jobbról, balról súgták neki a segítő francia szavakat, de most már arra sem emlékezett, hogy mi volt az a mondat, amelyet tehetetlenül abbahagyott. Végre is belekezdett egy olyan mondatba, amely a gondosan megtanult szövegben nem is szerepelt. Dadogva, helytelen szófűzéssel, rossz névelőkkel fejezte be a szép beszédet. De baj nem volt. Nevetve tapsolták. S ő leült azzal a vállvonogató tudattal, hogy tíz esztendő alatt nem tudott rendesen megtanulni franciául.

Jules Breton, akitől hangosan követelték, hogy a festők nevében szónokoljon, felállt, odament Miskához, megölelte, megcsókolta és így szólt:

— Ez az én beszédem!

Akkor aztán jöttek a műsoron kívüli beszédek. A hozzá intézett költemények felolvasása. Octave Lacroix verset írt a Krisztus-képről s azt elszavalta. Adrien Dézamy ódát írt a nagy festőhöz s az óda utolsó strófájában magasztalta „az ősi Magyarország és Franciaország reményteljes barátságát“. Aztán megint szónoklat és megint vers. Hajnalig.

Ez a díszvacsora kezdte meg azoknak az ünnepéseknek szakadatlan sorát, amelyek évszázadokon belül nem találták párjukat a művészetek történetében. Az elején még minden beszédnek, minden kül-

döttségnek külön örült. De minden agy befogadó-képességének határa van. Utóbb már összekavardott benne az egész, csak hagyta magát vinni, mint aki a hullámokra bizza magát, tágra nyitott szemmel, bocsánatkérő boldogsággal mosolyogva, nem értve kérdéseket, nem ismerve embereket, zavartan, önmaga élő szobra gyanánt.

Cécile társaságában egy januári napon érkezett Bécsbe. A Krisztus-kép akkor már jó ideje ki volt állítva és akkora port vert fel, hogy az érkező művészt hihetetlen népszerűség fogadta. A lapok azt írták, hogy ha egy kis állam uralkodója érkezett volna Bécsbe, azt nem vehették volna körül nagyobb ünnepléssel és hódolattal. Minden újságban megjelent a tréfás történet, hogy a Künstlerhaust délután négy-öt óra között be szokták csukni, mert már nem volt elég világos, hogy villany nélkül, de még nem volt elég sötét, hogy villanynál mutogassák a képet és a félőtkor érkező Munkácsyt a portás semmi áron nem akarta saját képéhez felereszteni. Ábrányi Kornél, aki elébe utazott Bécsbe és ezen az úton kísérője volt, csak nagy ügyel-bajjal tudta meggyőzni a portást, hogy ennek az egy embernek joga van a kiállítás bármikor kinyitvatni. Nagynehezen feljutottak a képhez. Ott megvárták az öt órát. Akkor betódult a délutáni közönség. Meglátták és majd szét-szedték. Mindenki beszélni akart vele, boldog volt, aki ruhájához érhetett.

Szállójában még aznap értesítést kapott, hogy az uralkodó csütörtökön délben tizenkét óra tíz perckor fogja magánkihallgatáson fogadni. Ennek a kihallgatásnak a dolgát még Párisban megbeszélték a nagykövetségen. Jöttek-mentek a hivatalos levelek. És a nagykövetség és kabinetiroda levélváltásának eredménye lett ez a tizenkét óra tízperces határidő. Olyan volt az egész, mint egy álom. Attól kezdve, hogy a kocsí befordult a Burg kapuján, minden

mintha mással történt volna, nem vele. Énje mintha ketté vált volna, az egyik holdkórosan adódott kézről-kézre a pazar termék suttogó csendjén keresztül, a másik messziről figyelte ezt az egyiket. Egy előszobában tetőtől-talpig megvizsgálták, hogy öltözete megfelel-e a szigorú előírásnak. Egyszer aztán kinyílt előtte egy ajtó. Botorkálva belépett. Ott állt a terem közepén Ferenc József, osztrák császár és magyar király. Középtermetű, karcsú, vállas tábornok. Kék zubbonyban, szakállasan. Mint a megmerevedett legenda. Nem lehetett elhinni róla, hogy valóság. Miska mélyen meghajtotta magát, ösztönszerűen nyujtani próbálta a kezét, de mindjárt visszakapta, mert az élő szobor megmaradt szobornak, meg sem moccant. Csak nézett rá kék szemének személytelen császári tekintetével és mindjárt megszólította, még pedig magyarul. Idegenszerű kiejtéssel, de magyarul.

— Ön Párisból érkezett?

— Igenis, felséges uram, Párisból érkeztem a feleségemmel.

Mindjárt érezte, hogy ezt helytelen volt mondani. Mi értelme volt megemlíteni a feleségét. Az uralkodó egyáltalában nem kérdezte, hogy kivel utazott s kint az előszobában nagyon a lelkére kötötték, hogy mindig szigorúan csak a kérdésre feleljen.

— Örülök, hogy önt előbb Ferencz József-rendemmel, majd a magyar nemességgel tüntethettem ki.

— Hálásan köszönöm felséges uram kegyességét.

— Több ízben láttam nagy művét és örvendek, hogy a művészt személyesen is megismerhettem.

— Felsőged megengedi, hogy kifejezést adhasak igazi örömömnek, mert meg kell vallanom, hogy születésem, tehát harmincnyolc esztendő óta most részesültem először abban a szerencsében, hogy felsőgedet színről-színre láthassam.

Itt megint nagyon megharagudott magára. Miért

mondta bele ezt a harmincnyolcat. Az uralkodót egyáltalában nem érdekli, hogy ő hány éves. Ennek nem volt semmi értelme. De a hatalmas ember arcán sem helyeslés, sem rendreutasítás nem látszott. Monoton hangon kérdezett tovább.

— Hogy szolgál egészsége?

— Nem jól, felséges uram. Nagyon beteg vagyok.

Ó, ha most el lehetne mondani az egészséget, bő részletességgel, meghitt panasszal, a magyar királynak... S ő vigasztalná, megveregetné a vállát és azt mondaná: fel a fejjel, Munkácsy fiam, mindenkinek meg van a maga baja...

— Ön beteg? Ah. És mi betegsége van?

— Mindenféle. Sok minden. Súlyos.

— Ah. Azt nagyon sajnálom. De remélem, gyorsan meggyógyul és még sok szép művel ki fogja érdemelni a tetszést.

Az uralkodó összeütötte sarkát. Miska tudta, hogy ez mit jelent. Mélyen meghajtotta magát megint. Ekkor Ferencz József kezét nyújtott neki. A Lieb Leó fiának. Lieb Leó meghalt abban a betegségben, amelyet Ferenc József börtönében szerzett. De Miska ezt most örökre megbocsátotta. A magyar király volt ez, akinek fejét Szent István koronája érintette. Ha ez a király most azt mondta volna neki, hogy azonnal fegyvert kell fogni, mert lázadás tört ki, Miska habozás nélkül kész lett volna a halálra. Boldogan fogta meg a felséges kezét és szeretettel, erősen megszorította, még meg is rázta. És mindjárt el is szörnyedt vakmerőségétől. A király arca azonban most is mozdulatlan maradt. Talán átható kék szemében megvillant valami jóindulatú szikrácskája az iróniának, de ez képzelődés is lehetett. Miska hajbókolva, fülíg pirulva hátrált az ajtóig. S már kint is volt, már helyére is lépett egy lámpalázasan remegő, frakkos ember.

Otthon a szállóban Cécile izgatottan várta. Hogy

volt, mint volt, miket mondott Ferenc József. Miska boldogan, vállat vonva vetette oda:

— Roppant kedves volt. A betegségemről beszélgettünk. Panaszkodtam neki és ő vigasztalt.

— Miska, ezt el ne mondd a lapoknak. Beszértél már újságírókkal?

— Még nem.

— Hát ha kérdeznek, erről ne beszélj. Semmi szükség rá, hogy a lapok a betegségedről írjanak. De ezt ígérd meg nekem. Ugye vigyázol?

— Jó, jó, vigyázok.

A lapok nem írtak betegségéről. Senkinek sem juthatott eszébe betegnek tartani ezt a szélesvállú, egyenes tartású daliát, akin úgy állott a frakk, mintha ráöntötték volna. A Concordia-bálon összesúgtak az asszonyok és mondták a nevét. Tudta, hogy szép férfi, tudta, hogy tetszik. Magasan hordott fejfel tekintett körül. Ott ő volt a legnevezetesebb és legfontosabb ember. Filippovics tábornok, Bosznia okkupátora, külön odalépett hozzá és megismerkedett vele. Franciául indította meg a társalgást. A többiek közül senki sem lépett oda harmadiknak. Két lépésnyi távolságban sorfalat állt a közönség. Most ő volt a király. Filippovics után báró Orczy Béla következett, a király személye körüli miniszter, aki francia arisztokrata barátai iránt érdeklődött. Miska mindet ismerte az említettek közül. Beszélgettek. S ő önkéntelenül körülnézett. Hajdani asztaloslegény-társai közül szeretett volna itt látni valakit, hadd legyen tanuja ennek a dicsőségnek. De a Concordia-bálra nem hívták meg egyiket sem.

Egyik nap bankett, másik nap három estély, meghívás, színház, fény, estélyi ruhák és folytonos, folytonos gratulálás. Magyar Bál a Gartenbauban. Patikáros Ferkó muzsikája. Munkácsy Mihály megérkezik és bemutatgatja magának a rendezőket, a jelenlévők közül többekkel pár szót vált. Gróf Fes-

tetich Pálné. Edhem pasa. Brezovay László. Montenuovo Franciska hercegnő. „A nagy művész alig egy óra lefolyása után elhagyta a termet.“

Gyorsvonat. Érkezés az újonnan megnyitott, pompás Keleti pályaudvarra. Háromszáz ember a perronon. Virágok. Küldöttség zászlóval. Zsebkendőlengetés. Éljenzés. Lesegítik a kocsiból. Cécilet is lesegíti egy úr. Félkör. Telepy előlép a tömegből.

— Kedves pályatársunk! Távol kedves hazánktól, messzi útról jöttél...

Hosszú szónoklat. A szónoklat alatt nem illik másfelé nézegetni, de félszeggel megismeri Than Mórt. Tölgyessy is itt van. Harkányi is. A kedves, régi Szana Tamás. És itt integet kedves arcával Koósné.

— Isten hozott körünkbe!

Telepy megöleli, megsókolja. Rivalgó éljenzés. Cécile kezében kocsikerék nagyságú bokréta, jázminból és gyöngyvirágból. Szalagján aranybetűk: „Le cercle français de Budapest à Mme de Munkácsy“. Új szónoklat: Evva Lajos az íróársadalom nevében. Éljenzés. Új beszéd: Zseny József joghallgató az egyetemi ifjúság nevében. Éljenzés. Most neki kell beszélni. Elfogódva szól, akadozva, bár ezt a pár mondatot már végiggondolta a vonaton.

— A messze földről megjövőnek... lehet-e.... lehet-e kedvesebb annál, mikor a küszöbön azokat találja, akiket leginkább becsül, szeret és tisztel: pályatársait, rokonait és barátait. Szívből köszönöm ez igazán őszinte és megtisztelő fogadást, mely lelkennek annyira jól esik.

Óriási éljen. A tömeg megmozdul. Örvendező, ujjongó kiáltások. Reök Ilonka, Reök Erzsi, Iván, Koósné, Stefi bácsi odafurakodnak. Miska, Miska! Cécile! Ölelkezés. Csodálkozás: hogy megnöttek ezek a lányok. Hogy utaztatok? Egyik nap okvetlen

nálunk fogtok ebédelni. Erre parancsolj. Engedd meg, hogy bemutassam...

A tömegből csapzott hajjal, haragosan odafurakodik valaki és hátulról erélyesen lefogja Miskát.

— Engedelmet kérek, a tolongástól nem bírtam odajutni, az én beszédem még hátra van. Ujvári Cseh Pál vagyok, a festőművészek Betegségélyző Egyesületének szónokája.

Miska megáll. Vele az egész áramlat. Szűk körbe vannak szorítva. A szónok hátralépne, nem tud. Kénytelen közvetlen közélről szóokolni.

— Tisztelt hazafi! Mikor lábad ezen az anyaföldön...

Satöbbi. Hosszú beszéd. Éljenzés. Megint megindul a szoros tömeg. Nyolcan szólnak hozzá egyszerre. Ostromolják őt is, Cécilet is. Mindketten tehetetlenül kapkodják a fejüket erre is, arra is, nyolc felé szeretnének felelni. Arcukon már megmeredt a buzgó nyájasság mosolya. A pályaudvar kijáratánál harminc felvirágozott kocsis, mint lakodalomkor. Gyorsan még egy-két bemutatás. Rákosi Jenő. Gróf Zichy Jenő. Nagyon örvendek. Részemről a szerencse. Ide méltóztassék felszállni. Az első kocsin Miska megy Telepyvel. A másodikon Cécilet kíséri Harkányi Frigyes. Miska elbűvölt arccal néz körül az utcán. A Kerepesi-út közönsége kalaplengetve éljenez. A járókelők megállanak és integetnek. Mennyi új ház! Milyen szép város! Telepy eléhalász egy cédulát, arról magyaráz.

— A programot összeállítottuk, öregem. Ma este Népszínház. Holnap Than Mór ad ebédet, este Nemzeti Színház. Vasárnap délelőtt díszülés a Képzőművészeti Társulatban, este fáklyászene. Hétfőn díszlakoma, kedden a művészek nagy Munkácsybálja, szerdán hangverseny, csütörtökön az írók estélye. Aztán utazás Munkácsra. Ebéd Liphay bárónál. Ebéd Tisza Kálmánnál. A parlament dísz-

ebédje. Ne fogadj el semmi meghívást, a programmon egyetlen szabad napod nincs már.

Hungária. Kézmosás, és máris hintón ki az Andrassy-útra, a Képzőművészeti Társulat palotájához. A kép már fel van állítva. A világítás kitűnő. Megnyitás holnapután délelőtt. A városban lázasan várják a képet, minden társaságban csak erről beszélnek.

Álmatlan éjszaka, erős fájdalmak. Megint azok a villámszerű, borzasztó nyilalások két álló órán keresztül. Kint alszik Budapest. Mit tudnak az alvók erről a szenvedő, szomorú virrasztóról?

Másnap munkácsi küldöttség. Literáthy országos képviselő, Pásztély János kúriai bíró. Szónoklat.

— A nagy mester büszke szülővárosa nevében, amely a bérckoszorúzta végeken...

Rengeteg névjegy. A Hungária bejáratához két rendőrt hívtak, a csoportosulás elállja a járást. Cécile haragszik, mint a ketrecbe zárt oroszlán, mert most szeretne intézkedni, beosztani, rendezkedni, de nem lehet, mert nem tud magyarul és emberek, alkalmak súlyát nem tudja olyan villámgyorsan és tévedhetetlenül megítélni, mint Párisban. Miska itt kicsúszott a kezéből. Az özönével érkező látogatókat Harkányi és Telepy selejtezik. Régi, elfelejtett képek, amelyekre aláírását kérik. Csupa szívetindító emlék: Gyula, Csaba, Arad, Beodra, a pesti nyomorgó évek... Tizenegykor sajtóbemutató. Az ujságírókon kívül számos előkelőség, akik jegy nélkül is bejöhetnek. Egy igen magas, szakállas arisztokrata. Gróf Apponyi Albert. Két polgármester: Gerlóczy és Kammermayer. Tárkányi apátkanonok, a költő. Pulszky Ferenc. És egyszer csak feltűnik Türr tábornok hatalmas alakja. Éppen itthon tartózkodik. Ölelkezés. Mi újság Párisban?

Délben látogatás Liszt Ferencnél. A két világ-híró magyar kíváncsian nézi és franciául szólítja

meg egymást. Liszt csupa átszellemült légiesség és a szférák méltóságában lebeg, de a festőt egyenrangúnak kezeli. Mindaketten tudják és érzik a percek nagyságát: most Liszt és Munkácsy találkoznak. Királytalálkozó.

Villásreggeli Perlakynál, a Társulat ügyvezető igazgatójánál. Utána látogatás a tudós és fenkölt papnál, Ipolyi Arnold elnöknél. Új arcok. Küldöttségek. Megint új társaság. Az órát folyton nézik Telepy és Harkányi. Egy felvonás az „Igmándi kispap“-ból. A színház közönsége a páholy felé fordulva viharosan tapsol. Emil borul a nyakába, testvérbátyja, a pénzügyőr. Meghatottan nézik egymást a testvérek. Az utcán idegenül elmentek volna egymás mellett.

A Krisztus-kép előtt a kiállítás termében a Társulat díszközgyűlése. Aranyrojtos, pirosbársonyos díszpáholy. Benne Cécile és előkelő hölgyek. Százhusz társulati tag és előkelőség, mindenki frakkban, fehér nyakkendősen, Trefort kultuszminiszter, Mailáth országbíró. Gróf Apponyi Albert. Gróf Zichy Jenő. Három püspök. Földváry alispán. Ráth főpolgármester. Gróf Karácsonyi Guidó, ó Istenem, azok a Szamossy-idők a Karácsonyi-kastélyban, ahol a festőnövendéket a cselédek asztalához ültették... Az elnöki emelvényen nyolcszegletű üvegszekrény, remekbe kovácsolt vaspántokkal, benne piros bársonypárnán ezüstkoszorú. Ipolyi püspök szónokol:

— Nagyérdemű hazánkfia! Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat nevében tisztelettel üdvözlünk, mint a művészet géniuszának felkentjét... Világraszóló művészeted magasabban áll, hogysen kis hazád nagyobb büszkeséggel tetőzhetné, melynek hiányzó művészete dicsőségét te tetőzted... e koszorút, mint győzelmeid jelvényét... mint triumfátor diadalmas bevonulásodat tartod hazánkba...

Miska remegő hangon válaszol, kezében az ezüst-

koszorú. Cécile sír a páholyban. Telepy felolvassa a Társulat emlékiratát, piros selyembe kötött iniciálás iparművészeti díszalumból. Éljenzés. Küldöttségek. Babérkoszorúk. Virágok.

Díszebéd a Nemzeti Kaszinó elsőemeleti éttermében. A magyar mágnások közt az asztaloslegény. Jobbján gróf Károlyi István, balján gróf Andrássy Gyula. Megszólal Berkes muzsikája. Andrássy oda-ság:

— Itt soha nincs cigány. Csak tizenyole éve tettünk kivételt a walesi herceg kedvéért és most a maga kedvéért.

Károlyi Pista szónokol. „A legnagyobb magyar művészre emelem poharamat.“ Miska válaszol. Pár mondatban. „...hogy így fogadtak egy művészt, akinek nincsenek ősei...“ Éljenzés. Felpattan báró Radvánszky Béla. „Nincsenek ősei? Családja minden családnál régibb, ősei Rembrandt, Rafael és Murillo.“ Éljenzés.

Az Európa-szálló erkélyén a Dunaparton, szemközt a Lánchíddal. Jön a fáklyásmenet odalent. Húszezer ember. Pirosfehérvörös görögtűz lobban fel. Hihetetlen éljenvihar. A tömeg az egész Lánchídfőt ellepi, közlekedés nincs. Szónoklat. Cécile folyton sír. Az egyetemi ifjúság a Széchenyi-szobornál óriás máglyát rak a fáklyákból. Hatalmas láng, az Akadémia épülete pirosan felragyog.

Zichy Antal félrehívja, átadja fivére, Zichy Mihály, Tifliszből keltezett levelét. A levél ennyi: „Kedves barátom, üdvözöl diadalutadon a távol földről őszinte tisztelőd, Zichy Mihály.“ Mégis csak úr a talpán.

A Hungária nagyterme. Társulati díszlakoma. Miska Ipolyi püspök és az országbíró közt. Tisza Kálmán miniszterelnök levelet írt neki, hogy betegen fekszik, nem tud eljönni. Cécile gróf Zichy Edmund mellett. Nem messze Jókai Mór. Távol egy

ismerős arc, a Szamosssyé. Feljött a lakomára Nagyváradról. Rengeteg szónoklat. Jókai Cécilet köszönti fel. Szamosssy kedves beszédet mond.

— A csiki székely gazda a hegy tetejéről lemutatván, azt mondta fiának: „Tanulj fiam, ez mind a tiéd lesz.“ A fiú tanult és erdélyi püspök lett belőle. Mind az övé lett. Én is így tettem, de az egész világra mutattam. És íme, így is lett.

Neményi Ambrus francia beszédet mond. Hosszút. Miska felkel válaszolni és ennyit felel:

— Nagyon köszönöm.

Óriási derültség. A vacsora alatt költeményt osztanak szét. Tárkányi Béla ódája Munkácsy Mihályhoz. Vacsora után asztalbontás, csoportok keletkeznek. Liszt Ferenc odalép Miskához. Vállára teszi a kezét. Franciául szól:

— Milyen boldog maga és mennyire irigylem. Tökéletesen tud magyarul. Én nem tudok, pedig nagyon szeretnék tudni...

Jelmezestély a Mücsarnokban. A ház tündérpalotává változott. A feljárattól jobbra a folyosón magyar csárdát rendeztek be. Az első teremben kárpit, virág, aranyozás, lomb, műtárgyak, kiállítás. A nagy táncteremben olasz renaissance-díszítés, embermagasságú fehér tapéta-keret, oszlopos fülkékkel, tékozló aranyozással. Baldachin bíborleplekkel, gazdag aranyszegéllyel, két faragványos trónszék Miska és Cécile számára. Ablakfülkék, Vénusz-aktok. Kis táncterem, majolika-kúttal. Még egy táncterem ó-német stílusban. Harmadik táncterem sátorra alakítva, régi fegyverekkel, lobogókkal. Negyedik táncterem óriás gobelin-utánzatokkal. Büffé, édességek roskadásig. Rác Pali bandája húzza. Miska Rubensnek öltözött, felesége Rubens feleségét ábrázolja, hogy nagyon telt termete értelmet kapjon, arannyal áttört barna bársonyruha van rajta, fején gyémántos korona gyöngyökkel. A táncrend gyöngy-

szürke selyembe kötött miniatűr Múcsarnok-katalógus. Minden tánchoz kép: Greguss, Tölgyessy, Vastagh, Spányi, Vágó, Lietzen-Meyer. Remek jelmezek. Telepyné: Szilágyi Erzsébet. Vadnay Károlyné: rokokó-dáma. Bulyovszky Lilla: ciocciara-jelmez, egyenesen Rómából hozatta erre az estélyre. Rákosi Jenőné: elzászi leány. Itt van az Iván felesége is, halászleánynak öltözött. Zichy Jenő: Alba herceg. Türr: Arcoli kormányzója. Ódry Lehel: Jean de Nivelles. Bartók Lajos: rokokó-gavallér. Szemere Attila: kínai óriás. Még Krisztus is van a jelmezek közt: Ellinger fényképész öltözött Krisztusnak. Egyszerre Miska megragadja a Cécile kezét. Egy ógörög jelmezbe öltözött, tündöklően szép hölgyre mutat.

— Látod azt az asszonyt? Az Ligetiné! De ki az az elragadó lány mellette, a pincérnő-jelmezben? Teremtő Isten, csak nem a kis Margit? Lehetséges, hogy így megnőtt? Muszáj odamennem.

— Nem mégy oda.

Miska meglepetve bámul Cécilere. Bámulatos. Ez az asszony még mindig féltékeny. Talán jobb is nem odamenni. Nagyon hálátlan volt hozzájuk. Nem tudna a szemök közé nézni. De később összeütközik Ligetivel. A hajdani jóságos pártfogó nagyon megöregedett. Pár felületes mondatot váltanak, Miska feszélyezettnek érzi magát. Hogyan magyarázza meg a baráti kapcsolat megszakítását? Az asszony iránt érzett szerelmét nem mondhatja el itt a bál közepén, Cécile féltékenységet sem. Ligeti finom és udvarias. Miskának zavartan fáj a szíve.

— Az a leánya Ligeti úrnak? Milyen gyönyörű lett a kis Margitka.

— Szép leány hálistennek és jó.

— Az én kislányom meghalt.

Egymás szemébe néznek, kezét szorítanak, elválnak. Szól a zene, táncolnak. Humoros műsor odaát.

Agai Adolf kintornázik. Kassai Viktor aktuális strófákat ad elő. És megint hullámszik, omlik, színekben pompázik a tánc. Spanyol grand, szerecsen, kéménysopró, Pierrette, kocsis, cigánylány . . . Egy-egy szép szempár titokban odavillan Miskára: szép vagy és híres vagy, kár, hogy nem lakol itthon . . .

Szállodai szoba. A Budapesti Asztalos Ipartársulat küldöttsége. Szónoklat. Díszoklevél. Miska válaszol.

Az Írói Kör estélye. Cécilen arannyal hímzett nehéz fehér selyemruha. Urváry elnök kíséri a terembe. Műsor. Jókai felolvassa „Szeretve mind a vérpadig“ című új regénye egy fejezetét. Wiltné a Hunyadi Lászlóból énekel, maga Erkel kíséri zongorán. Miska mellé Bulyovszky Lilla ül le, a másik oldalon Jókai felesége, Laborfalvi Róza. Komócsy Jóska meghatottan beszél a régi időkről. Beóthy Zsolt Párisról kérdezősködik. Bemutatnak egy kerek koponyájú, lógó bajszú fiatal író, különös neve van: Mikszáth Kálmán. Ott van Gyulai Pál is, aki Szendrey Júlia nővérét vette feleségül. Jókainé legyezi kipirult arcát Miska mellett. A báli zenén túl felsejlik Petőfi arca . . .

A kultuszminiszter levelet írt, hozzák az összes lapok. „A Tudományos Akadémia tehát megbízott bennünket, Ipolyi Arnold püspök urat, Keleti Gusztáv igazgatót és engem, hogy értekezzünk Önnel s kérjük fel, hogy az akadémiai nagyterem számára a magyar irodalom történetéből egy nagyobb képet fessen. Nekem pedig szándékom Önt felkérni, hogy a restauráció alatt lévő budai koronázási templom díszét egy oltárképpel gyarapítsa.“ Trefort különben Sedelmeyernek is írt. Az ország meg akarja venni a Krisztus-képet. Országos gyűjtést akarnak indítani, Sedelmeyer jöjjön Budapestre.

Karlovszky munkácsi táblabíró özvegyétől is levelet kapott. Az úrihölgy azt írja, hogy a nagy mű-

vész szüleiről elterjedt mendemondák hamisak. Azt mondogatják, hogy Lieb Leó és felesége alacsony-sorsú emberek voltak. Talán maga a művész sem tudja, hiszen korán elvesztette őket, hogy nagyon is úriemberek voltak Liebék, sőt Munkácson az övék volt annakidején a legfinomabb polgári ház. Miska válaszolt, magához kérte az úrhölgyet. Hosszú ideig faggatta szüleiről. Megtudta tőle, hogy apja legénykorában a testőrségnél szolgált. Karlovszkynénak különben van egy piktor növendék fia Münchenben. Jöjjön Párisba, szívesen tanítja.

Harkányi Frigyesnél kis társaság. Liszt zongorázik Miska tiszteletére. A levegőben angyalok repülnek. A művészet a fellegekbe ragadja a társaságot.

Ebéd Andrassy Gyula grófnál. Gróf Károlyi Tibor és családja. Gróf Batthyány Lajos és családja. Ebéd után kilenckor nagy estély. Az egész magyar arisztokrácia. Gróf Festetich György. Andrassy Manó és Aladár. Pálffy herceg. Dessewffyék, Inkeyek, Károlyiak, Mailáthok, Apponyiak, Zichyek, diplomaták, miniszterek. Jókai. Telepy. A mágnás-asszonyok körülülk Miskát. Családi ékszereik úgy tündöklenek, mint szempárjaik. Cécile rettenetesen féltékeny.

Ebéd Türrnél. Haynald biboros. Három Teleki gróf asszonyokkal. Valaki vendéget is hozott, tizenhármán lettek. Miska elsápadt. Türr behozatja a komornyikja kislányát, leülteti az asztalhoz tizennegyediknek. Nagy nevetés, jókedv.

Utazás Munkácsra. Koósné, akit csak Zsiskának szeret szólítani. Mari néni Ilona lányával. Erzsi nem jött, azt a fiatal Zsilinszky Mihály jobban érdekelte. Emil a lányával. Rákosi Jenő, Pulszky Ferenc, Ágai Adolf, gróf Teleki Sándor, Keleti Gusztáv, Vadnay Károly, Rakovszky István, Telepy és még sokan. A fiatal festőnemzedékből Gregus

Imre, aki állandóan Reök Ilonka körül settenkedik. Esti beszállás. Ébredés Csap előtt. Küldöttség, bandérium, fehérruhás lányok, szónoklatok. Cigánybanda. Azt felveszik a vonatra és huzatják Munkácsig. Közben Sárospatakon a református diákok tisztelgése. Egy fiú magyar beszédet mond, egy másik franciául köszönti Cécilet. Éljenriadalom, rengeteg nép. Munkácson szakadó eső. A szülőváros, amely már régen díszpolgárává választotta. S amelyet sohasem látott, legalább eszmélő szemmel nem. Zászlódísz, esőben csapzott lobogók. Megszállás a Schönborn gróf kastélyában. A polgármester szónokol. Az eső eláll, óriási tömeg közepette átvonulás a városházára. Bocskoros rusznyákok, kaftános zsidók. Jókai utólagos csatlakozása. A szülői ház, amelyet ő néz a legkíváncsibban. Emil mellette áll és megmagyarázza neki, hogy Miska ott született az első emeleten, abban az ablakban állhatott a mamája, mikor ölben tartotta és lenéztek ide az utcára. És ő most, annyi esztendő múltán, felnéz arra az ablakra, ahol most nem áll senki. Idegen ember soha nem látott szülőháza ez. De a neve innen származik. A név, amelyet a király megnemesített. De ő maga is, a teremfáját neki... A Szász Károly disztihonjaira most is emlékszik, amelyeket a márványtáblára véstek:

Honszerző Arpád e helyütt pihené ki nagy útját,
Sasszeme itt villant ősi hazája felé.
Itt született Munkácsy Mihály, innen kele útra
S új eszményi hazát hódíta lángecsete.

Beregmegeye küldöttsége. Este fáklyásmenet. Folyton enni kell. Véget nem érő ételsorok. Véget nem érő szónoklatok. Pulszky Ferenc nagy beszédben ezt a négy nevet rakja egymás mellé: Deák, Kossuth, Liszt, Munkácsy. És ezt mondja:

— Tizennégy esztendő múlva lesz ezer éve, hogy ez a mi hazánk. Az ország hatalmas pompával fogja megülni ezt az évet. Az új országházat erre az ezeréves fordulóra megépítjük. Mi lenne, ha a világhírű művész a maga lángecsetével megfestené a honfoglalást s a képet kiállítaná az új országházban minden későbbi nemzedék örök csodálatára?...

Nagy taps. Miskának tetszik a gondolat. Jókai már néhány napja felvetette. Üdvözlő óda, írta és szavalja Vékony Antal. Utolsó sora, amelyet mennydörögve vág oda a szónok: „Szabadság és műveltség, vagy halál!“ Séta a városban. A munkácsi vár-börtön. Az a villogó szemű érdekes cigánylegény, aki embert ölt, s akit olyan jó lett volna ott helyben lefesteni.

Az út vissza. A bályúi állomáson cigány és egy óra várakozás. Rögtönzött bál a váróteremben. Sátoraljaújhelyen bandérium, főispán, szónoklatok. Aztán hosszú órák kettesben Jókaival a fülkében. Meghitt vallomások családi életről. Régi emlékek.

— Tudod-e, Móric, hogy miattad lettem festő?

— No ne mondd, Miskám. Hogyan?

— Asztaloskoromban megláttam az arcképedet egy kirakatban. Azt mindenáron le akartam másolni. Így kaptam kedvet a rajzoláshoz. És addig rajzoltam, míg a Wenckheim-kastélyban a Szamossy keze alá nem kerültem.

— A Wenckheim-kastélyban Gyulán?

— Ott.

— Láttad az öreg grófot is?

— Láttam, de már alig emlékszem rá.

— Hát tudd meg, hogy arról írtam a Magyar nábobot. Az ő fiáról mintáztam a Kárpáthy Zoltánt. Az öreg gróf karakán legény volt vénségére is, fiatal leányt vett feleségül az oldalágiak nagy bosszúságára. És csakugyan fia lett. Ebből építettem a regényemet, persze kellőképpen átalakítva.

Aztán nótáznak. Miska átteszti karját a Jókai vállán. Úgy ülnek a fülkében összeölelkezve. Elé-szedik mind a régi nótákat. Miska fütyöl, Jókai zümmög hozzá. A vonat kerekei pentametert kattognak. „Új eszményi hazát hódíta lángecsete.“

A Pesti Napló vezércikke. Követeli, hogy Munkácsy Mihályt tartsák itthon a Képzőművészeti iskola igazgatója gyanánt. Cécile hevesen tiltakozik. Otthagyni Sedelmeyert, a párisi palotát, Colpachot? Hosszú vita. Hiszen lehetne kettéosztani az esztendőt. Fele Párisban, fele itthon. Cécile ez ellen is szenvedélyesen harcol. Itt Miska nem az övé. Itt kisíklík a kezéből. Nem, nem, semmiesetre.

Ligetiék lefőzik: pikniket adnak a tiszteletére a Frohnerben. Laura asszony még mindig gyönyörű. Cécile pokolian féltékeny. A hangulat rop-pant kínos. Éjfélkor vacsorát szolgálnak fel. A vacsora kellős közepén botránytól kell tartani. Felállnak és hazamennek. Ligeti nem érti az egészszet, csak a hálátlanságot látja. De finom és úri. Kifogástalanul búcsúzik. Cécile a kocsiban pokoli zenebonát csinál.

— Nem értelek, Cécile. Mi értelme a féltékenységnek, mikor úgymár csak testvérei vagyunk egymásnak.

— Nem értesz? Az izgalmaktól féltetek. A szerelem neked méreg. Minden ilyen átkurizált este közelebb visz a síroddhoz. Ki vigyázzon rád, ha nem én?

Ösztöndíjalapítás. Beszélget Ipolyival. A fiatal tehetségek pénztelenek. Ő azonnal odavág harmincezer frankot. Osszák be tíz évre. Két évenként kijöhet egy-egy tehetséges magyar fiatalember. A Társulat irodája azonnal nekilát kidolgozni az alapítólevelet.

Ódry Lehel esküvője a református templomban. Násznagyok Miska és Türr. Villásreggeli a Hun-

gáriában. Báró Podmaniczky Frigyes, az intendáns. Szana, Komócsy, Trimnek szólítják. Az ifjuság édes, fájdalmas íze...

Az országgyűlés két házának díszebédje Munkácsy Mihály tiszteletére. Száz teríték az Európa dísztermében. Miska jobbján Mailáth országbíró, a főrendiház elnöke, balján Péchy Tamás, a képviselőház elnöke. Tisza Kálmán fekete pápaszemes feje. Szapáry Gyula pénzügyminiszter. Apponyi Albert gróf, Karácsonyi Guidó gróf, Batthyány Imre gróf, Zichy Ágost gróf, Császka püspök. Egy szemcsiptetős, magashomlokú, szakállas képviselő, akiről azt mondják, hogy rendkívül okos ember, de fantaszta, a nemzetiségi kérdésen és a vármegye sorsán nyargal: Grünwald Béla. Fenn a karzaton hölgyközönség. Cécile Inkey bárónéval és Veress Pálnéval. Sok köszöntő. Tisza Kálmán, a miniszterelnök, maga is felemelkedik.

— Lelkesedem ma, mert látok egy elsőrangú művészt, ki hallgatott és nem hirdette, hogy ő magyar, míg fáradságos munkát végzett. De mennél feljebb emelte őt lángesze, annál hangosabban vallotta magát magyarnak.

Jókai nagy beszédet mond arról az ötletéről, hogy Miska fesse meg az új országháznak a honfoglalást. Óriási taps.

A székesfőváros küldöttsége a Hungáriában. Budapest díszpolgárrá választotta Miskát. Remekbe készült oklevél. Látogatás a városházán. Lotz-freskók.

S az elutazás. Az új pályaudvaron megint sokaság. Főpolgármester, két polgármester. Írók, festők. Ódry Lehel, a fiatal házas. Az egész rokonság. És egyszerre felbukkan Ligetiné. Cécile arca eltorzul. De káröröm látszik rajta, a zsákmányát hazahurcoló tigris diadala. Miska könnyezik. A kalauz

trombitál. Cécile ekkor kihajlik az ablakon és visszakiáltja az előre megtanult magyar mondatot:

— Szívemből köszönöm a szíves fogadtatást. Éljen Magyarország!

Óriási éljenvihar, kendőlobogtatás. A vasút viszi a csodálatos napok emlékeit. Soha művésznek ezt nem adta még az ország. A királyokat és Kossuth Lajost kivéve, másnak sem. Milyen gyönyörű volna hazajönni, mindig magyarul beszélni. Kedves emberekkel beszélgetni, jól enni-inni. És festeni, festeni, festeni.

De ez kivihetetlen. A palota, Sedelmeyer, Colpach, ezer apró érdek ezer szövevénye, mint a hínár kapaszkodik abba a lábba, amely most akár gyalogszerrel is rohanna haza. Minden szál Párisba húzza vissza. Az idegen városba, ahol még most is úgy néz körül néha, mintha tegnap érkezett volna. S amelyet még Chérie szerelme sem tud otthonná tenni számára. Milyen furcsa, ez az asszony, aki szemközt ül vele a fülkében, viszi őt a másik asszonyhoz.

Hanem azt a képet, a honfoglalásról, a hét vezérről, a magyarok bejöveteléről szólót, meg fogja festeni, ha addig él is. És hangosan felkiáltott ugyanabban a pillanatban, mikor ezt gondolta.

— Mi az? — kérdezte Cécile aggódva.

— A fájdalomaim. Ezt már ismerem. Most két óra hosszat így fog tartani. Borzasztó. Kérlek, menj át egy másik fülkébe. A legjobb, ha most egyedül maradok, mint a beteg kutya. Nem, nem kell semmi, csak menj. Ha majd jobban leszek, szólok.

Cécile némán, sértődötten kiment francia ujságjaival. Ő pedig elhúzta a függönyt, végigvetette magát az ülésen és elkezdett fogcsikorgatva nyögni. A robogó vonat vitte a művészfejedelmet.

V.

Mikor a káprázatos ünnepeltetés szivárványos köde kissé feltisztult emlékeiből, olyan részletek is eszébe jutottak, amelyekkel az utazás alatt nem foglalkozott, de most annál erősebben törtek elő. Például Makart. Mikor Bécsen keresztülvutaztában felkereste, Makart elég hidegnek és mogorvának mutatkozott. De csakhamar meg lehetett látni, hogy ez alapján nem barátságtalanság, hanem egy titkos és kínos zavar palástolására szolgál. Miska borzadva látta Makarton ugyanazokat a jeleket, amelyeket szegény felejthetetlen Paál Laci betegsége alatt annyira megtanult Charentonban. Nem lehetett kétség: Makart rálépett az agylágyulás rettenetes útjára, amelyről visszafordulás nem lehet. Ez most visszatérése óta folyton a fejében kóválygott, és bár Makartot kedvelte, ezzel a barátsággal mégsem lehetett megmagyarázni azt a szüntelen tépelődését, amely az irtózatos betegség réme körül forgott.

A másik dolog, ami lehangolta, Albert Wolff árulása volt. Miska az embereket jóknak és tisztáknak hitte, s ha valakiben nagyon csalódnia kellett, az emberi komizság nem a maga személyének érdeke miatt esett neki rosszul, hanem meleg hitének fájdalmas sérelme miatt. Albert Wolffal már ott kezdődött a dolog, hogy Cécile minduntalan szóba hozta: kellene neki valami értékes ajándékot küldeni. Ezen Miska mindannyiszor felbosszankodott. Végül már majdnem hajbakaptak rajta.

— Én nem értelek, Cécile, hát nem látod be, milyen megalázó ez rám nézve? Ha csak így érhetek el jó kritikát, akkor szégyellek a tükörbe nézni. Akárkinek odaadom akár az ingemet is, de egy kritikusként, aki rólam ír? Kisülne a szemem. És őt is halálosan megsértenéd.

— Micsoda, — kacagott Cécile, — ezt az embert megsérteni? Miska, bizonyisten, olyan naiv vagy, mint egy tízéves gyerek. Hiszen országvilág tudja, hogy minden sora meg van fizetve. Rendes árszabása van. Jó, jó, nem akarok veled összeveszni, erről ne vitatkozzunk. Ha nekem nem hiszel, kérdezd meg Sedelmeyert. Én többet ezt a dolgot nem hozom elő.

Nem is hozta elő. És egy kicsit gyanús is volt a kérdés körül ez a csend. Nem tetszett lehetetlennek, hogy Cécile a maga felelősségére pénzeli a híres kritikust. A pénzt ő kezelte, Miska semmiféle számadást nem nézett át soha. Néha érezte is, hogy ennek végére kellene járni. De félt, hogy amit keres, meg is találja. Lustaságból és gyávaságból elfordította a fejét. Nem faggatta Cécilet.

Egyszer Wolff náluk járt. Nézegetvén, a műteremben megpillantott egy bekeretezett vázlatot, amely még Düsseldorfban készült a Siralomházhoz.

— Ejnye, de jó kép. Ez nekem nagyon tetszik.

Dicsérte feltűnően és később kétszer is visszatért rá. De Miska a célzást nem akarta elérteni. Végre Wolff így szólt:

— Nem adja el nekem azt a vázlatot? Megveszem.

Miska ránézett.

— Nézze, Wolff. Maga mindig olyan jól ír rólam, hogy megérdemelne a kedvességéért egy szép ajándékot. De én festő vagyok és maga kritikus. Mi ketten üzletet nem csinálhatunk. Legfeljebb úgy kerülhetem meg elveimet, hogy magának dedikálom ezt a vázlatot, maga pedig meglepi a feleségemet egy megfelelő értékű ajándékkal.

— Úgy. És mi legyen az?

— Azt magára bízom.

— Hát majd veszek madamenak egy szép hangverseny-zongorát. A képért holnap mindenesetre elküldök.

El is küldött. Most, mikor Miska megjött Magyarországról, azt hallotta, hogy Albert Wolff eladta a vázlatot. A zongora természetesen nem volt sehol. Felindulása még le sem csillapodhatott, véletlenül éppen aznap összeakadt a kritikussal. Egyenesen nekiszegezte a kérdést.

— Igaz, hogy eladta a Siralomház vázlatomat? Wolff kihívó mosollyal felelt:

— Az enyém volt, azt csinálhattam vele, amit akartam, nem?

— Nem. Ha maga egy baráti emléket kap tőlem, akkor azt becsülje meg. Aki engem nem becsül, azt én sem becsülöm.

Azzal sarkon fordult és otthagya. De Wolff nem volt ilyen kurtán-furesán elintézhető fickó. Másnap már megjelent egy cikk a Figaróban. Hogy a világhírű művészt a maga keleti hazájában milyen komikus ünnepléssel fogadták. Úgyesen, tagadhatatlan elmésséggel megírt csúfondáros cikk volt. Miska hat példányban olvashatta. Mert hat névtelen jóakarója sietett neki azonnal elküldeni. El is olvasta legalább hatszor. Égő arccal, a hitványság felett való fájdalmas megdöbbenéssel, amelytől hosszú ideig nem tudott szabadulni.

Aztán a harmadik bosszantó dolog volt ez a Manet. Elhatározta, hogy Krisztust fest a keresztfán. Ezt a tervét elmondta Proust miniszternek, a barátjának, annak a révén aztán híre ment. Miskát Manetnek már a pusztá neve is idegessé tette. Amit ez az ember a képein hirdetett, az nyers tagadása volt az ő egész festészeti meggyőződésének. Az apai és fiúi nemzedék örök harcának keserű haragja ébredt fel benne. És az az idő már rég elmúlt, mikor az élelapok tréfákat faragtak az impresszionista nevű félbolondokról. Most már csak ellenfeleik voltak, gúnyolóik nem. Sőt, Miska egymásután látta azokat a Manet elismerői közé állani, akiknek a mű-

vészet hagyományos szentségéről való hitét annyira becsülte. Puvis de Chavannes, a feltétlenül tisztességes és jóhiszemű művész, egyenesen közéjük állott ezeknek az újaknak. Bastien-Lepage a lelkesedés hangján beszélt Manetről. S az öreg Cabanel, aki a Salon zsüri-tagja volt, már a zsűriben is erőteljesen és nyíltan a Manet pártját fogta. A mostani, nyolcvankettes Salonban Manetnek volt egy képe: „Le Bar des Folies Bergéres“. Tagadhatatlan tudást talált rajta Miska, de amit ez a tudás kifejezett, az homlokegyenest ellenkezője volt mindannak, amit ő a festőművészetről hitt. S ez a Manet most Krisztust akar festeni. Közvetlen az ő Krisztusa után. Tisztára olybá tűnt ez neki, mintha például a románok elfoglalnák az ezeréves Magyarországot. Ilyen kép telenségnek, ilyen sértőnek.

Volt még, ami lehangolja, bőven. Az első ösztöndíjat, az ő ösztöndíját, egy Révész Imre nevű fiatal festőnek ítélte. A kidolgozott szabályok szerint ott-hon három pályázót választott ki a zsűri, ő aztán — érdektelen francia festők közbenjöttével — választott a három közül. Most, a legelső alkalommal Baditz, Révész és Vágó nevű fiatalok képeit küldték ki neki. Ő Révészben látta a legtöbbet, ez látszott a legmagyarosabbnak is, ami külön megvesztegette. Ki is jött a fiatalember Párisba, igen törekvő növendéknek bizonyult, embernek is nagyon kellemes volt. De alig hogy megmelegedett, s alig kezdett el váratlanul gyors sikerrel képeket eladni egy McLyn nevű angol műkereskedőnek, a Párisban lábrakapott új festési mód már hatni kezdett rá. Már egészen olajtalanul festett, ágyazás nélkül, a színek önálló, nyers hatását kereste, folyton világosabb és világosabb lett. „Az én pénzemen“, — gondolta magában Miska, de gyöngédebb volt, semhogy ezt kimondta volna. Csak unszolta a fiatalembert, mikor az koronként elhozta a vásznat, amin dolgozott:

— Ez nem elég zaftos! Zaftosabban! Hát nincs magának bitümje?

— Nincs.

— De legalább kaszlerbraunja csak van?

— Az sincsen.

Csóválta a fejét, kedvetlen volt. A bitümkérdés új pont volt bajainak fejezeteiben. Volt neki egy derék festékkeverő olasz már évek óta, az csinálta neki a bitümet dézsaszámra. Ez az olasz remek bitümet tudott keverni. Volt valami receptje, vagy fogása, az övéhez hasonló bitümet nem lehetett kapni sehol, mert a kereskedésekben kapható bitüm különben sem ért egy hajítóját. Volt vagy húsz piktora ennek az olasznak, akik mind tőle rendelték az ágyazó festéket, igen jól meg is élt ennyi rendeléből. Csakhogy a bitüm szép lassan kezdett kimenni a divatból. A rendelők fogytak. Egy szép napon az olasz ott tartott, hogy a kicsire zsugorodott forgalomból nem volt képes megélni többé. Fogta magát, hazament Olaszországba más kenyér után nézni. Miska, a világ legnagyobb bitümfogyasztója, itt maradt, mint csuka a szárazon. Nincs annál idegesítőbb és bénítóbb a művész számára, mint ha a szerszámával van baj. Az akvarellista, ha nem kapja meg a maga megszokott Anreiterjét, a szobrász, ha kénytelen újfajta agyaghoz nyúlni, a Pleyelhez szokott muzsikus, ha idegen zongora elé ültetik, az író, ha kifogy az a fajta penna, amellyel írni szeret, csak fele lesz önmagának, míg teremtő ereje sok kín árán hozzá nem idomul az új eszközhöz. Miska idegesen hozatott annyiféle bitümet, ahányat csak talált. Most megpróbálta kaszlerbraunnal, de ez sem nagyon ízlett neki.

Cécile pedig éppen most érkezett el társadalmi hemzsegésének tetőpontjára. Becsvágya nem ismert határt. Most már azt tette fel magában, hogy Párisban az ő szalonja lesz az első. Idegessé tette, hogy

más házakról is szó lehet, ha szenzációs fogadásokról beszélgetnek az emberek. Juliette Adamhoz kitűnő és érdekes emberek jártak, a sarkutazó Nordenskjöldtől kezdve, ha megfordult Párisban, az orosz nagykövetség. De Luynes hercegnő háza is nevezetes volt arról, hogy oda irodalmi, politikai és művészeti kitűnőségek járnak. De főként a Madame de Caillavet fogadásai izgatták Cécilet. Ez gazdag és szép asszony volt, igen szellemes, és mikor megvette az Arséne Houssaye palotáját az Avenue Hocheon, elkezdett társaságot szervezni. Nem mennyiségre ment, hanem minőségre. S ha negyven személyes ebédet adott, az asztalnál csak olyan emberek ültek, mint Riviére tengernagy, Dumas fils, Pailleron, vagy a fiatal Anatole France. Nagy érzéke volt fiatal tehetségek iránt, Párisban emlegették egy mondását: „Nem szeretem nagyon a beérkezetteket, mert mire beérkeznek, rendesen nagyon elfáradnak.“ Ezt a De Caillavetnél szerette volna főként felülmúlni Cécile. Erősebben szervezte pénteki fogadónapjait, mint valaha. Voltaképpen nem is került nagy megerőltetésébe. Miska híressége akkorát szökött, palotájának pazar berendezéséről annyit beszéltek már a városban, hogy azt a Bourboni arisztokráciát kivéve, amely csak egymással közlekedett, senkit sem kellett kétszer hívnia a házához. De ezzel aztán az járt, hogy rengeteg helyre kellett menniök nekik is. Gyakran végigcsináltak egyetlen estén egy ebédet, egy színházi előadást és három különböző estélyt. Megesett, hogy Miska holtfáradt volt a napi munkától és sóvárogva szeretett volna otthon maradni, de akkor jött Cécile és könnyörtelenül felvétette vele a frakkot. És Miska, sóhajtván bár, de engedelmeskedett, mert már megtanulta, hogy nem olyan fáradságos egy este három fogadást végigcsinálni, mint feleségével egyetlen szóharcot lefolytatni.

És mégis. Ennyi baj, kínlódás, idegesség, vesződ-

ség közepette mégis akkora örömet rendelt neki a sors, hogy ez megérte nemcsak a maga, hanem az egész világ minden baját. Chérienek kis fia született. S csak ők ketten tudták, hogy ez a fiúcska az ő szerelmök testet öltött kifejezése. Bár későn érkezett a kicsi, hiszen Chérienek már eladó lánya volt ott-hon, de a kritikus csecsemő-heteket megúsza. Vékony, nyúlánk, légies kis gyerek volt, nem is hasonlított más csecsemőkhöz, áttetsző bőre anyjáé volt, nagy nyílású mély kék szeme vér szerinti apjáé. Ha olyan volt is ez az öröm, amelynek álruhát kellett hordania, ha el kellett is bújni és minden boldog nyilvánulástól tartózkodnia, kimondhatatlan öröm volt mégis. És a sors különös áldásaként éppen akkortájt vezettek be Párisban egy csodálatos új találmányt, a telefont. Ennek az ördögös szerkezetnek a segítségével a város két bármilyen távoli pontjáról két ember személyesen beszélhetett egymással. Miskáék azonnal bevezették. Így tett Chérie is. És bár Miskáéknál Cécile ült a készüléken reggeltől estig, hogy rengeteg meghívását és társadalmi tárgyalni valóját ezen az amerikaias módon intézze el, mégis akadt olykor egy-két dugott perc, mikor meg lehetett Chériet kérdezni, hogy mit csinál a „Petit”. A fiúcskának ez lett a becézőneve is.

Bajok, gondok és gyakran ismétlődő fájdalmas rohamok között is ez a kis lény, álmainak titkos teljesülése, adott erőt Miskának ahhoz, hogy új kedvvel és lelkeséggel dolgozzék. Mellékesen, elegáns szalonképeket festett boszorkányos gyorsasággal, a teljesen megérett tudás bűvészmutatványaival, hogy a Sedelmeyer-számlán megtartsa az egyensúlyt, de az új nagy alkotáshoz már megvolt a témája. A Krisztus-kép még készen is annyit foglalkoztatta gondolatait, hogy még egy Krisztus-kép sült ki belőle.

A biblia állandó olvasmánya maradt. Nem tu-

dott betelni a könyv kimeríthetetlen szépségeivel és érdekességeivel. Az a drámai történet, amelyet vázsonra vetett, s amely most százezreket hozva belépti-díjakból Sedelmeyernek, lihetetlen diadalutat járt végig Európa fővárosain, tovább élt benne. A Krisztusi tragédia annyira megkapta, hogy a „Feszítsd meg“ jelenete után is tovább élt vele a bibliában.

Mikor Pilátus látta, hogy semmire sem megy az elvakult zsidókkal, kiadta nekik a foglyot. Kijelentette, hogy ő ártatlannak tartja és nem hajlandó halálra ítélni, de a maga részéről nem emel kifogást, ha a zsidók magok elítélik. A jogi felelősséget így tisztázta és tisztázták az erkölcsi felelősséget is: Pilátus jelképesen megmosta a kezét, a zsidók pedig átkot vettek magokra, mondván: terhelje az elítéltnék vére őket és leszármazottaikat, ők vállalják. Pilátus szabadon bocsátotta a gyilkos Barabbást, a letartóztatott meztlábás apostolt pedig kiadta a zsidóknak. Azok mindenekelőtt komédiát csináltak vele. Ha királynak mondta magát, legyen most király. Valami ócska piros leplet kerítettek és ráborították palástnak. A tövisbokorról gallyakat téptek és koszorúba kerítve, a fejére nyomták koronának. Egyik nádszálat hozott, azt a kezébe tették kormánypalcának. Akkor aztán körültáncolták, hajbókoltak előtte nagy ceremóniával, jól mulattak a tréfán, majd neki estek és agyfőbe verték. Megelégték a tréfát, vitték kivégezni. Ugyis soron volt két gonosztevő kivégzése, elvitték azokkal a vesztőhelyre, a Koponya-dombra. Ő maga nem bírta vinni a mázsás keresztfát, összerogyott alatta a dombra menet. Megállítottak egy járókelőt, valami Simont és kényszerítették, hogy vigye az. A domb tetején aztán mindahármat keresztrefeszítették. Ez úgy történt, hogy a keresztet lefektették a földre, az áldozatot rátették kitárt karokkal, aztán nagy sátorfejű szegeket vertek keresztül a tenyerén, azzal szegezték a fához. A törzsfa oldalán rézsútos

polcot hagytak a két talpnak. Szeget vertek a két lábfejen is keresztül. Akkor aztán három ember nekiállt, feltámasztották a keresztet egyenesre, végét betették az előre megásott gödörbe s betemetve a tövét, jól megtaposták körötte a földet. Az áldozat testsúlya most részint a két tenyér sebén függött le, részint az átszegezett lábfejekre nehezedett. Rendesen hosszú ideig szenvedett az ilyen kivégzett a keresztfán, üvöltözött napokig is, el-elájult a fájdalomtól és vérveszteségtől, végül ha a kimarjult és átszegezett tagok kínja meg nem ölte, éhen veszett. De ez a csodálatos áldozat nem ordítozott. Sőt olyan hihetetlen lelki erő volt benne, hogy még beszélgetni is tudott. Ott a keresztfán függve a testi halál küszöbén, még megtéritette a mellette kínlódó gonosztevők egyikét. És még arra is volt lelki ereje, hogy véres lábánál zokogó édesanyját a kedvenc tanítvány oltalmába ajánlja. Ez hat órakor történt délután. Akik végeztek vele, indultak haza és átadták sorsának.

A biblia még tovább is mondta a történetet a földrengésről, amely ezután következett. De Miska ennél a jelenetnél rendesen megállt, mikor a véres drámát végiggondolta. Magában az elmenők arcát képzelgette. És megrajzolt magában egy zsidó főpapot, akire akkora hatással volt a felfeszített férfi emberfeletti viselkedése, hogy megdöbbsent. Lelkében felbukkant a kétség, hogy vajjon nem ártatlant küldtek-e a balálba? Hiszen megátkozták magokat is, fiaikat is.

Ez az egy alak, aki meghökkenve, lesütött fejjel ballag lefelé a vesztőhely domboldalán, olyan élenken élt benne, hogy lefestette. Csak úgy saját magának. Felakasztotta a műterem falára és nézte. Majd hosszú időre abba hagyta. Aztán megint csak nézte. Saját műve kezdte el tovább ihletni. Abban az arcban, amelyet megfestett, utólag megérezett valami kifejezést, azét az emberét, akihez ma-

gyaráznak, de ő csak hallgatja és nem tudja meggyőzni. Gondolatai kialakították azt is, aki magyaráz a megdöbbszent főpaprak: egy másik főpap. Szélesen kitárt kezek gesztusával képzelte, mint aki ezt mondja: „Kérlek, mi másképpen nem tehattünk.“ A két mendegélő alak mögött népesült a háttér, ide alak, oda alak, jobbról felmeredt a három keresztfa borzasztó látványa, a középsőnek tövében Krisztus édesanyja, nagynénje, Mária Magdolna és az ifjú János tanítvány. Egy őriző katona. A hóhér létrával és szekercével. A római lovaskapitány, aki feljött ellenőrizni, hogy Pilátusnak aztán jelentést tehessen. Lassanként még több alakot és életet kapott a kompozíció a töprengve teremtő agyban. Fejeket látott, amelyek hirtelen visszafordultak. Miért figyelnek olyan meglepetten érdeklődve? Csak azért figyelnek, mert a felfeszített Krisztus mondott valamit. A bibliában van is erre egy jó mondat: „Atyám, atyám, miért hagytál el engemet?“ A testi fájdalom egyetlen felkiáltása a rettenetes halál előtt. S az egészben a közelgő földrengés ideges, sejtelmes előérzete, tragikusan borus ég, alakatlan, sötét fellegekkel... Az egésznek a címe: „Consummatum est“. Elvégeztetett.

Ugy született ez a kép, mintha nem is csinálta volna, mintha szabadjára eresztett képzeletében magától termett volna. Felvázolta. Nem tetszett. Sok mindennel nem volt megelégedve. A kép balfele, ahol az alakok dombról haladtak lefelé, természetesen lecsúszott. Mivel emelje fel? Hirtelen gondolattal lóra ültette az egyik zsidó főpapot. Fehér burnuszt adott a felmagasított alakra, mindjárt meglett a két oldal egyensúlya, sőt a főpap fejét visszafordította Krisztus felé s ezzel egyetlen csavarintás révén a kompozíció egész baloldalát a főalak felé utalta, nem hullott le a tervből többé semmi. Csak a közepe volt még üres. Hiába állt ott az előtérben ugyanaz a suhancalak, aki a Siralomházon a rabot nézi s aki a

Zalogházon viszi a mappát, ez még mindig nem elég, úgy érezte.

Egy délben meglátogatta Renan. Nézte a vázlatot és bólongatott. Apró megjegyzéseket tett, néprajzi, történeti szempontból. Magyarárgatta, hogy milyen ott a talaj, milyen alakú lehet egy szekerce, meg ilyeneket.

— Mondja, tanár úr, — kérdezte Miska — én itt a bibliában valamit nem értek. Krisztus azt kiáltotta, hogy „atyám, atyám, miért hagytál el engemet“ s a biblia szerint a zsidók erre azt mondták: „Illést hívja“. Mi értelme van ennek?

— Azonnal megmagyarázom. Héberül ez a mondat így hangzik: „Éli, Éli, lamma sebaktáni?“ Illés pedig héberül úgy hangzik, hogy „Élija.“ A kereszt alatt álló zsidók rosszul értették Jézust. Ótestamenti idézetekkel, jóslatokkal, szójátékosan babonás összefüggésekkel volt tele a fejök. Mindjárt talmudista módon magyarázni igyekeztek, agyafúrta és bonyolultan, hogy miért hívja Illést, jöhet-e Illés csodát tenni, s miért éppen Illést hívja. Érti ezt?

— Értem. Pontosan értem.

Már meg is villant előtte az az alak, aki a képen el fogja mondani mindezt. Sőt két alak is, két különféle embertípus. Mintha azt mondanák visszafordulva: „Hallga csak, mit mondott?“ Megvolt, amit a kép közepére keresett.

Megint elkezdődött a modellek hajszolása. Ambár címgyűjteményében, ahol valamennyi modellje lakását feljegyezte, nem egyet talált, akit most is használhatott. A lovas főpapra például magától kínálkozott a Pilátus-képről az az alak, aki hátul a padra kapaszkodva kiabál. Arcostul, burnuszostul igen jól illik ide. A jelmezekkel is kevés dolga akadt most már, az előző képhez összehordott hatalmas raktár mind megvolt a padláson. A kor, a kelet, a népfaj jellegét sem kellett külön tanulmányoznia, benne

élt még a biblia világában, római sisakok, zsidó köntösök, szakállak és arcok között.

Huszonkilenc alakhoz csinált bevezető tanulmányokat. Külön-külön festette mindet. Keleti ruhába öltöztetett szakállas alakok üldögéltek műtermében. Ő az egyik állványnál dolgozott, a másikonál kedvenc tanítványa, gróf Teleki Bella. A szép magyar grófkisasszony igen jól festett. Családjában minden ágon kiütközött a művészi érdeklődés. Egyik nagyanyja Brunswick Karolina volt. Beethoven nevezetes ideáljának a nővére. Nagyapja, Teleki Imre, hegedűművész volt, egyik nagynénje, az a Teleki Blanka, aki éveket raboskodott Kufsteinban, Coignetnél tanult festeni, másik nagynénje, Teleki Emma, a magyarbarát francia íróhoz, Gustave De Gerandóhoz, ment feleségül. De Gerandóné korán özvegységre jutott, a Rue Vaugirard egyik házában éldegélt két gyermekével. Hozzá jött ki erdélyi unokahúga, aki először Baudouinhoz, a Puvis de Chavannes tanítványához, járt festeni tanulni, de Baudouinneknél vidékre kellett költöznie beteg apjához, és De Gerandóné elhozta hűgát Miskához. Ő nagyon szerette a finom, kedves leányt, aki angol társalkodónőjével jött a műterembe; a missz leült egy sarokba, ők pedig festettek a békés csendben egy-egy állvány mellett, néha egy-egy mondatot váltottak, Miska megnézte a grófkisasszony képét, belejavított egy-egy erőteljes ecsethúzással, aztán visszament a maga képéhez és füttyörészve dolgozott tovább. Olykor pár pernyi pihenőt adott a zsidó köntösbe öltözött modellnek, hátrament a nagy tükörhöz és onnan tanulmányozta a kép eddigi állapotának hatását, mert tükörből tárgyilagossabbnak látta.

Közben más tanítványokkal is akadt dolga. Kijött Párisba az a Vágó Pál, aki ösztöndíjára is pályázott, de Révész mögött lemaradt. Kijött Spányi Béla, egy szolnoki festő, aki főként tájakat pingált.

Kijött az a Greguss, aki Reök Ilonkát annyira kerülgette odahaza, sőt meg is kérte a kezét, s most a leendő nagybácsi keze alá akart kerülni. Kijött egy Innocent Ferenc nevű festő, továbbá Pataky László nevű erdélyi művész. Volt egy amerikai is, bizonyos Dannat, valamint egy német, Gaston Linden. Ezek elnéztek hozzá, hogy közelről lássák a világhírű ecset boszorkányos munkáját, csodálták egy darabig, aztán hazamentek, hogy megpróbálják maguk is, amit láttak. Ő pedig festett tovább.

Már minden modellel megvolt, csak még a főalak volt hátra. Hivatta Barbunót. De rögtön az első percben megakadt vele, nem tudta hogyan beállítani. A keresztben függő test izomjátékát kellett látnia.

— Nézze, Barbuno, én csináltatok egy keresztet. Valahogy felerősítjük magát arra a keresztre, és én majd igyekszem a tanulmányt igen gyorsan megcsinálni.

De az elkapatott modell, akinek a Pilátus-kép óta nagyon jól ment sora, fanyalogva húzódozott. Miska hevesen unszolta:

— Ne okoskodjék, lássa be, hogy muszáj. Hogyan fessek meg a képemet? Nem fog soká tartani és biztosan nem is fáj olyan nagyon.

— Mester képes volna csakugyan keresztre feszíteni, csak hogy tanulmányozhasson.

Miska egy pillanatig sem vette ezt tréfának mohó festési lázában.

— Természetesen az volna az igazi. Akkor kitűnőt festhetnék. De maga nem egyezik bele. Legalább engedje, hogy felkötözzük, vagy valami más módon, mit tudom én...

De Barbuno nem állott kötélnek. Elment, hogy Miska találjon ki egy-két nap alatt valami más megoldást. Ekkoriban jött a hír, hogy Manet meghalt. Borzasztóan halt meg. Fél lábát ugyan amputálták,

de halálának igazi oka agylágyulás volt, még pedig meglepően rohamos lefolyású. A Salonban legutóbb kiállított bár-képén még semmi nyoma sem volt az elmebajnak, pár hónap múlva már egyetlen értelmes szót sem tudott kimondani. Ez a haláleset Miskát mélyen megrázta. Idegesen járt-kelt, minden apróság felizgatta, csapkodta a tárgyakat maga körül. Nem tudott mit kezdeni a modellel. Két álmatlan éjszakát eltöltött töprengve. Akkor határozott. Alig várta, hogy reggel legyen. Reggel telefonozott egy De Suze nevű ismerős úrnak, aki Michel doktorék barátja volt és szeretett fényképezni. Megkérte, hogy fontos ügyben lehetőleg még a délelőtt folyamán keresse fel, de gépét okvetlen hozza magával.

Tíz óra felé De Suze megjelent. Miska már előbb meghagyta a portásnak, hogy csak ezt az urat engedje fel, senki más számára nincs itthon. A műteremben elő volt készítve a keresztfa. Miska már régebben megrendelte egy asztalosnál, másfél óráig magyarázva neki a legapróbb részleteket. A keresztfa mellett kikészítve egy csomó ruhaszárító kötél. Meg egy törülköző.

— Mi az a titokzatos dolog, — kérdezte vidáman De Suze, — amiben segítségére lehetek?

Miska komor maradt. Becsengette az inast. Aztán a másik inast a műterem ajtajához állította: senkinek sem szabad bejönni, még madamenak sem.

— Nézze, — mondta De Suzenek, — nem találok modellt, akit keresztre köthetnék, hogy tanulmányozzam. Most maguk rákötnék engem erre a keresztfára, aztán maga le fog engem venni. Bocsásson meg, hogy ezzel terhelem, de hivatásos fényképészhez nem fordulhatok. Indiszkreció történhetik, lapba kerül a fénykép, lehetetlen megkockáztatni.

És már lázas sietséggel vetkőzött is. Minden ruháját ledobta, ott állt teljesen mezitelenül. Akkor dereka köré csavarta a törülközőt. És így fellépett

arra az asztalra, amelyet már előre odatolt a talpakba épített keresztfa mellé.

— Most kötözzenek rá a keresztre.

Ketten nem győzték, be kellett szólítani a másikat is. Ketten nagy ügyel-bajjal emelték a hatalmas testű embert, a harmadik elkezdte kötözni. Először a lábát kötözték körül jó erősen, két talpa a keresztfa faragott párkányán pihent. Akkor odakötözték jó erősen két kifeszített karját is.

— Erősebben, — biztatta őket, — még erősebben! Most engedjenek el.

Elengedték és elugráltak az odatolt asztalokról. Miska fent függött a keresztfán. Kíváncsian figyelte, hogy mit érez. Mindenekelőtt csuklóján érezte a kötélszorítását. Pár pillanat múlva már élesen kezdett fájni könyökhajlása, alsókarja és hónalja. Talpa elvesztette a támaszkodás egyensúlyát, bokáját fájdalmasan szorította a kötélszalag.

— Tessék. Most vegyen le.

De Suze beállította a gépet. Elég lassan ment. Fejével bebújt a fekete lepel alá, igazgatott, a lencsét srófolgatta. Aztán a gép elé állott és megfogta a lencse védőkupakját.

— Most!

A felvétel elkészült. Miska ott függött félrehajtott fejjel. Most már mindene nagyon fájt. De valami érthetetlen, szenvedni akaró ösztön azt parancsolta neki, hogy ne oldoztassa le magát.

— Csináljon biztonság okáért még egy felvételt.

De Suze megint motoszkált, új lemezt tett be, igazgatott. S ezalatt Miska szenvedett a keresztfán. Régi színészösztönei is felcsillantak benne, próbálta fejét minél hatásosabban tartani. És a kínlódás különös örömet okozott neki. Nem tudta, miért. Csak azt tudta, hogy örömmel szenved. Behúnyta szemét és erősen azt képzelte, hogy tenyerét és lába fejét szegek verték keresztül. De olyan erősen képzelte,

hogy szinte érezte a csontok és porcogók közt behatolt szeg égető, borzasztó fájdalmát. Arra gondolt, hogy teste súlyát most az a két szeg tartja, amelyekre kezének meztelen csontjai nehezednek. És lába sebére támaszkodik az egész függő test.

A jóismerős és a két inas felkapaszkodtak hozzá és leoldozták.

— Moszjő vérzik, — mondta egyik inas.

Bokája vérzett. A kötél felhorzsolta. Miska ránézett a sebre és legyintett.

— Mi ez az igazi fájdalomhoz képest? Semmi. Holnapra előhívhatja a képeket, úgy-e?

— Hogyne. Holnap mind a két felvétel itt lesz.

Most már jöhetett Barbuno. Csak a fejet festette róla, a többit sajátmagáról. Most már minden alakhoz megvolt az előzetes tanulmánya, némelyikről kettő-három. Hozzáfoghatott volna magához a nagy vászonhoz. De olyan beteg volt, hogy ezt el kellett halasztania. Rendes fájdalmai is elég erősen jelentkeztek, de főszenvedését a gyomra okozta. Olyan gyötrelmes gyomorfájások kínozták, hogy fejét ököllel verte kínjában. Semmi csillapító nem használt. Három orvos is vizsgálta. Charcot azt állította, hogy ezek a fájdalmak is a hátgerincbajjal függenek össze, de volt egy belgyógyász, aki epeköre gyanakodott. Mindenáron Karlsbadot sürgette. Charcot pedig úgy gondolta, hogy neki ugyan igaza van, de Karlsbad ártani nem árthat.

Miska tehát abbahagyta a munkát és elment Karlsbadba. Abban állapotodott meg Cécile-lel, hogy onnan hazajövet Colpachon fog pihenni egy kicsit, aztán dolgozik, Lamalouba pedig csak valamikor késő ősszel fog elutazni.

De nem így történt. Karlsbadból eléggé kipihenten jött haza és gyomorfájdalmai elmultak. Jókedvűen mesélte, milyen kalandja akadt egy műkereskedővel. Nem messze szállójától egy képkirakatot

látott s abban nagy képet, amelyen az ő neve díszlett. Rögtön bement a boltba.

— Honnan való az a kép? — kérdezte a műkereskedőtől.

— Munkácsytól. Magam vettem tőle.

— Úgy? Hát ez a kép egy szemtelen hamisítvány.

— Kikérem magamnak! Ha én azt mondom, hogy magam vettem a művésztől, ön ne merészelje azt állítani, hogy hamisítvány.

Szóra szó jött, Miska a pultot verte, a műkereskedő azzal fenyegetődött, hogy rendőrt hivat.

— Nagyon jól van, gyerünk a rendőrségre!

Elmentek a rendőrségre. Elül ment Miska, izgatottan hadonászva esernyőjével. Utána a műkereskedő, szitkozódva mérgesen. És utánuk az utca összecsdült népe, egész kis tömeg. A rendőrségen Miska igazolta magát. A műkereskedő hebegve kért bocsánatot. A képet sietett megsemmisíteni.

Colpachon az első napokban jó volt minden. Belekezdett szórakozásképpen egy könnyed szalonképbe. De egyszer csak elővették a villámszerű fájdalmak, amelyeket Charcot orvosi nyelven „lancináló“ fájdalmaknak szokott nevezni. Soha még ilyen erős fájdalmai nem voltak. Kínjában a földön fetrengett és nyelvét véresre harapta. Cécile kétségbeesve, sírva csapta össze a kezét. Azonnal, Lamalouba, egy napot sem szabad várni.

Elment tehát Lamalouba. Jórészt a mult évi ismert arcokat látta ott. Majdnem valamennyi ismerősét viszontlátta. De mikor a belga báróról kezdősködött, megtudta, hogy azon kitört a paralízis és elmeógyógyintézetbe szállították. A német kereskedőről pedig megtudta, hogy agyonlőtte magát. Komoran, sötét nézéssel rőtta az utakat, sóhajtván kelt reggel, este pedig szüntelenül betegségéről gondolkozott, mikor lefeküdt. A hátgerincsorvadás minden

mozzanatát láthatta ezen a helyen. A maga bajának leendő lefolyását szinte meg tudta mutatni az egyes betegeken. Jövőre olyan lesz, mint a lyoni tanár. Öt év múlva, mint az a kockás ruhájú skót tiszt. Tíz év múlva talán kocsiban fogják tolni. Aztán még rosszabb lesz. Mélyeket sóhajtott és fájt a szíve önmagáért. Még álmában is gyakran sírt, reggel felébredéskor nedvesnek találta párnáját.

De mikor hazament Párisba és megint neki látott a munkának, sötét gondolatai kevésbbé kínozták. Megint kibérelte a Rue Montaigne-ban a nagy műtermet. A felvázolásnál a fiatal Révész segített neki. A hatalmas vászonhoz kerekeken tolató, létrás állványt építtetett. A létrán igen neheze-re esett felmászni, de ha egyszer fent volt, elfelejtette minden baját, festett. Lemászni a létráról megint csak sok kínba került, folyton attól félt, hogy elveszti egyensúlyát, lezuhan és összetöri magát.

Kint folyt a világ, de őt nem érdekelte semmi. Párisban vadul izgult a francia belpolitika, a köztársaságiak elkeseredett parlamenti harcokat vívtak a bonapartistákkal, ő csak félfüllel hallott az izgalmakról, ha este társaság volt nála. Cécile egymásután rendezte a nagy estélyeket. Ő csak megült egy sarokban és maga mellé vette Michelnét.

— Mondja, Madelon, az kicsoda, aki ott áll az érsek mellett?

— Az új német követségi tanácsos.

— És mögötte az a csinos szőke asszony?

— Az egy bizonyos madame Haber, aki pénzért megszerezte magának a Mondéa-Goudot hercegnői címet.

Csak ült és nézegette vendégeit szórakozottan, egyszerre csak eszébe jutott valami a képhez. A vendégeken át kisiklott a teremből és a műterembe szökött. Ott úgy, ahogy volt, frakkosan, palettát és ecsetet vett a kezébe. Elkezdte egy üres vásznon

hamarjában próbálgatni, amit kieszelt. Rendszerint úgy belemerült a munkába, hogy miután háromszor morgott valamit az utána küldött inasoknak, maga Cécile sietett be hozzá.

— Miska igazán lehetetlen vagy. Tehet ilyet egy házigazda? Bizonyisten kisül a szemem a szégyentől. Egyik megjegyzést kapom a másik után. Azonnal gyere a vendégek közé.

Ment a vendégek közé. De megint csak valami védettebb sarokba vonult és a képről gondolkozott. Ha a ház újonnan bemelegedett barátja, Jouanet úr, elment a közelben, házaséletéről kezdett tünődni, de csakhamar megint a képre tértek vissza gondolatai. Jouanet úgynevezett szép ember volt. Szénfekete haja, csillogó szeme, kackiásan pedrett bajsza afféle őrmester szépséggé avatták, amilyenek szerelmes párokat ábrázoló olcsó olajnyomatokon láthatók. Gázgyári kishivatalnok lévén, valami gázszolgáltatási kérdésben fordult meg először a háznál. Cécile nagyon összebarátkozott vele. Jött aztán gázügyek nélkül is. Igyekezett hasznossá tenni magát, olcsó takarmányt szerzett a lovaknak, leleplezte a tolvaj inast, estély előtt órák hosszat borítékokat címzett. És végül minden szabad idejét a Munkácsy-palotában töltötte. A vak is láthatta, hogy tüzzel-vassal udvarol Cécilének. Miskának is felötlött agyában ez a gondolat. De azonnal rendreutasította magát a gondolatért. Cécile még nem öregasszony. És szerelem nélkül lehetetlen élni. Ha valaki szemrehányást tehet Cécilének a vágyért, hogy egy kis melegség is jusson neki az életből, az férje lehet a legkevésbbé.

Egy ilyen estélyen történt, hogy a vendégek elég korán elszéledtek, Cécile a személyzettel és a távozó cigányokkal vesződött, Jouanet pedig, aki még egy konyakot meg akart inni, leült egyedül egy pamlagra. Azt hitte, hogy Miska már elment lefeküdni. De Miska ott ült mellette egy nagy karos-

székben. Elkezdtek közömbös dolgokról beszélgetni. Egyszer csak Miska nagyot gondolt.

— Nézze, Jouanet, volna magához egy bizalmas kérésem.

— Tessék parancsolni.

— Nézze, én ezt a Chaplin-házaspárt nagyon szeretem. Egy ideig Cécile is szerette őket, sokat is jártunk össze, de aztán a két asszony között valami gyerekség miatt elhidegedett a viszony. Talán hallott is erről.

-- Hallottam, — felelt Jouanet olyan arccal, amelyre rá volt írva, hogy sokkal többet hallott.

— Hát ez nekem nagyon kellemetlen. Szólnék is Cécilenek, de ő ezt félreértené. Még azt gondolná, hogy köztem és Chaplinné közt van valami, pedig dehogy van. Butaság. Arra gondoltam, hogy magára nagyon hallgat Cécile. Nézze, bírja rá ügyesen, hogy Chaplinékat hívja meg. Mint régen. Ha megteszi és elintézi, igazán nagyon lekötelez.

-- Megpróbálom, — felelte a szép Jouanet.

Meg is próbálta, el is intézte. Cécile egy szót sem szólt Miskának, de a legközelebbi péntekre már meghívta a házaspárt. Nyilván féltékenységének haragja most már elpárolgott. Chaplinnéhoz való rossz viszonyának, ha már házaselete benső tartalma úgyszólván felborult, nem volt többé semmi értelme. Chérie annyi év után először megint megjelent az Avenue de Villiersn. És ettől kezdve rendszeresen járt hozzájuk. Miska is ellátogatott a Chérie otthonába, hogy a kisfiút láthassa. Minden alkalommal ajándékot vitt a gyerekeknek, gyönyörködve nézte növekvését, aggódott, ha a gyerek köhögött. Boldog volt. Sorsa nem adta meg neki, hogy otthonában élje meg a szerelmes férj és az apa örömeit, szép szerényen beérte a kényszerűen titkolt fél-boldogsággal.

Chériével töltött titkos órái voltak most is azok az órák, melyekben jóságos szelidségre és gyöngéd-

ségre vágyó lelke megfürdött. Idegesen, ingerlékenyen ment a légyottokra, és felüdülve, megnyugodva jött onnan haza. Ilyenkor Cécile iránt is melegebben érzett, nyájasan szólt hozzá, dicsérte ruháját, fejfájása iránt érdeklődött. Ilyen békés jó viszony hajdani szerelmök legforróbb idején sem volt a házastársak között. Miska örült: a házi botrányok elmaradtak s ő, amennyire betegsége engedte — nyugodtan dolgozhatott.

Dolgozott is. Néha egy-két napra félbe kellett szakítania a munkát, mert fájdalmai rájöttek. Ha túlsokat mászkált a létrán, azt már megérezte. Aki este frakkban látta daliás termetét, atléta-vállát, karcsú derekát, járásának rugalmas erejét, a korán öszülő délceg gavallérban egyetlen gondolattal nem sejtette a gyógyíthatatlan beteget. S a herculesi alak másnap nyögve, kínlódva vonszolta fel magát a létrán, mint egy inaszakadt. Letörve kivált olyankor, ha valamelyik ismerőséről betegség híre érkezett. Mikor Wimpffen gróf öngyilkos lett s ugyanakkor megjött a hír, hogy Gambettát megölte egy rejtélyes revolvergolyó, három napig feküdt belé. És mikor Bécsből érkezett valaki és elmondta, hogy Makart már nem ember többé, teljesen zavart és össze-vissza fecseg, Miskába egy hétig nem lehetett lelket verni.

De a kép mégis elkészült. Március közepe volt még csak, elküldhette volna a Salonnak. De Sedelmeyer hallani sem akart a Salonról. Azóta új kiállítási csarnokot építtetett. A Pilátus-kép szerződésével úgy gazdálkodott, hogy a képet éppen mostanra haza tudta hozatni. Kieszelte, hogy a Golgotha-képet nem egyedül állítja ki, hanem a kettőt együtt.

Nagypénteken teljesen kész volt a kép. Már búcsút jártak az ismerősök a műterembe. Az öreg Henner, aki sok Krisztus-képet festett maga is, hangosan

kiabálni kezdett az elragadtatástól. Az új dicsőség szellőjét már érezni lehetett a levegőben.

Az ünnepek után azonnal átszállították a hatalmas vásznat. A műterem emeleti ablakait kiszedték, mert a ház ajtaján a kép nem fért volna ki. A ház előtt különös alkotmány állott: kerekeken mozgó fa-épitmény, amelyre negyven munkás serege, csigák és kötelek segítségével átemelte a képet az ablaknyíláson keresztül. Sedelmeyer a maga új kiállítási csarnokának egyik falán nyílást bontatott, hogy élével be lehessen vinni a művet a csarnokba. Bent a teremben, egymással szemközti falakon helyezte el a két képet. A bejáraton túl mennyezetet építtetett, hogy a néző, mikor belép, ne láthassa az üvegtetőt, csak jobbra és balra a megvilágított képeket. Villany helyett gázt szerelgetett fel az esti órákra, újrendszerű reflektorokkal. Egész kis vagyont fektetett a kiállításba.

A dicsőség szertelen napjai újra kezdődtek. A sajtó a feltétlen magasztalás hangján írt Miskáról. Hasábokon át húzódó képzőművészeti tanulmányok voltak a bírálatok, mintha egy régi nagy mesterrel foglalkoztak volna. Színeit megint a klasszikusokkal hasonlították össze. „A XIX. század nagy képe“, — ilyeneket írtak róla. Maga Albert Wolff is kitett magáért, hosszú cikkében mértéktelenül dicsérte, a sorok között semmi epés célzást nem lehetett találni. Tömegek tolongtak a csarnokban, belépődíjából annyi jött be, amennyiért más festő élete nagy művét örökáron eladja.

— Ez még semmi, — mondta Sedelmeyer, — majd a bibliaolvasó Anglia, az lesz az igazi siker!

Az új osztrák-magyar nagykövet, Hoyos gróf a lelkesedők élén magasztalta Miskát. Többször is eljött megnézni a képet, nem tudott betelni vele.

— Hogyan tudott ilyen Krisztust festeni? —

mondta a mellette álló szerzőnek, ámulva és elragadtatva.

— Nagyon egyszerű, — felelte Miska, — le kellett volna festeni az Istent, ha tudtam volna. De Istent én nem teremthetek, mert csak ember vagyok. Ennél fogva embert igyekeztem alkotni, mert azt tudok. Lefestettem a legjobb és legtökéletesebb embert, akit képzelhettem. Aki nézi, az a saját hite szerint lássa Istennek. Én annak látom.

A kiállítást négy hónapig nem lehetett bezárni. De Miska ezt nem várta meg. Cécile elutazott Colpachra, ő pedig elment nyaralni Chaplinékhez. A Chaplin-házaspárnak Jussyben volt birtoka kis kastéllyal, nem messze Páristól, Saint-Quentin közelében.

Este kiültek a verandára. A kisfiút már lefektette a nevelőnő. Miska föléje hajlott, megcsókolta. Aztán visszament a verandára a társasághoz. Jókedvű volt, szabad és olyan boldog, amilyen egy gyógyíthatatlan beteg lehet. A holnapra most nem gondolt. A mának örült békés szívvel, a Chérie ujjainak, amelyek néha valamilyen ürügy alatt súrolták karját, vagy haját.

Mikor mindenki lefeküdt, ők még mindig maradtak. Beszélgetni. De ez olyan beszélgetés volt, hogy két mondatra mindig tíz percnyi hallgatás következett.

— Most mire gondolsz? — kérdezte Chérie.

— Most egy csillagot kerestem az égen, amelyiket gyerekkoromban választottam magamnak. De itt az másutt van, mint nálunk.

— Nagyon vágyol haza?

— Nagyon.

Jó darabig hallgattak.

— Mondd, Chérie, mi legyen a kisfiúból, ha nagy lesz?

— Majd azt rábízzuk. Amihez kedve lesz. Mondd

csak, mikor ma ebéd előtt az öledben ült a gyerek, hirtelen elkomolyodtál. Miért?

— Az jutott eszembe, hogy nem fog tudni magyarul.

— Én sem tudok magyarul, mégis megértjük egymást. Szeretsz?

— Jobban, mint valaha. Tudod, az a csillag nálunk sokkal lejjebb van valahogy. Milyen furcsa.

Chérie hallgatott. Hosszú csend következett. Millió tücsök ciripelt a francia éjszakában.

VI.

A házaspár eljött Budapestre a Kálvária-kép kiállításának megnyitására. Itthon „Beteljesedett” lett a kép címe. Mikor valószínűtlen nagyságú ládájából kicsomagolták, nagy tömeg verődött össze a Múcsarnok előtt. Betűzgették a ládán az ember-nagyságú betűkből álló feliratot, „Le grand tableau de Munkácsy: Christ au Calvaire, Fragile! Craint l’humidité!” Bent az épületben Telepy Károly és a Képzőművészeti Társulat fiatal titkára, Szmrecsányi Miklós, ijedten látták, hogy a kép több helyen megsérült. De aztán kitűnt, hogy a baj jelentéktelen, Telepy maga is kijavíthatja, Munkácsyt nem is kell izgatni vele. A képet felállították, korlátot vontak eléje, a korlát s a kép közötti térségen a kép szín-harmoniájának leginkább megfelelő zöldesbarna sely-nyezet terítettek le.

Az első nap már veszedelmes volt a tolongás. A lapok teleharsogták az országot a remekművel. A Pesti Hirlap két tárcát íratott róla, egyiket Radó Antallal, másikat Kenedi Gézával. A többi ujság is kitett magáért. Miskát, mikor kilépett az Angol királyné kapuján, azonnal embergyűrű vette körül. Minden lépését éljen kísérte. Ha fogaton robogott

valamerre, megállt az utca népe és kendőt lobogtatott.

— Mit szólsz ehhez? — mondta megindultan a mellette ülő Cécilenek.

— Kedvesek, — felelte az asszony, de arcán látszott a féltékenység. Asszonyoktól már nem féltette az urát. De hazájától annál jobban.

Mialatt a vidékről érkező vonatok ontották a közönséget a Múcsarnok számára, Miskáék vidéki körútra indultak. Legelőször Ipolyi püspök kastélyába mentek el, Bars-Szentkeresztre. Szalónkocsi vitte őket, az állomásokon mindenütt fehérbe öltözött leánykák, virágbokréták, szónoklatok, perronra sereglett tömeg, éljenvihar.

A szép szentkereszti kastélyban megpihentek egy kicsit az ünneplés tomboló lármájától. A püspök tapintatos vendéglátó volt: rájuk bízta, hogy naphosszat azt csináljanak, amit akarnak. Cécile főként sétálni és kocsikázni akart. Miska főként a házigazdával akart beszélni. Órákig el tudta volna hallgatni a tudós papot, aki mindig a magyarság homályos őstörténetét bújta. Színes, meglepő, soha nem hallott dolgokat beszélt a magyar ősvallásról, amely tele volt ma már elsikkadt szellemekkel. S ha az ablakon át kitekintettek a csillagos szeptemberi égboltra és alatta a sötét parkra, Miska felgyújtott képzelete a Göncölt látta osonni a levegőben és a Fenét, meg az Izt bújkálni a park bokrai közt. Másnap megint csak az ősmagyarokra terelte a beszédet, a püspök pedig boldogan magyarázta azt a tudományt, amelyen túl alig érdekelte komolyan valami. A honfoglaló törzsek-ről beszélt, azok szokásairól, haremodoráról, öltözetéről, fegyvereiről. Majd átugrott a rokonnépek furcsa mithológiájára, beszélt a sámánokról, elmondta a Kalevalát, a babonás medve-alakot, Väjnemöjnt, az osztyákok, mordunok, cseremízek életét és szokásait, majd átcsapott a Meótisz ingoványaira, a csoda-

szarvas regéjét magyarázta. Miska pedig szomjasan itta a beszédnek nem is adatait, hanem rejtelmes ősi ízét. És folyton a honfoglalás képére gondolt. De az még homályos alakot sem öltött a fejében.

Jártak aztán gróf Andrásy Gyuláéknál Tőke-terebesen, gróf Andrásy Aladárnál Homonnán, az ódon Drugeth-várkastélyban. Ellátogattak Véglesre, mert Nemeskéri Kiss Miklósék éppen Magyarországon tartózkodtak. Itt gróf Apponyi Albert is megfordult, leült a zongorához, Miska fütyölt hozzá. Kalocsára is elutaztak Haynald biborshoz. Két hét múlva megint Budapesten voltak. Cécile a szállóban azonnal átfutotta a francia lapokat, amelyek felhalmozódva ott várakoztak rá. Egyszerre csak nagyot kiáltott Miskának a szomszéd szobába.

— Olvasd, — nyújtott át neki két lapot.

Az egyikben részletes cikk volt arról, hogy Makarton kitört az elmebaj. Utóbbi időben folyton torokfájásról panaszkodott, az orvosok elküldték Reichenhallba. Vele ment a felesége is, a hajdani primaballerina. Ott tört ki rajta a baj. A minap éjjel hirtelenül kiugrott az ágyból, le s fel rohant a szobában, folyton a fejét kopogtatta és kiabálni kezdett: „Hol a fejem? Hol a fejem? Festékes doboz van a fejem helyén!” Az asszony alig tudta lecsillapítani. Korán reggel táviratozott Bécsbe Bamberger tanárért. Az lejött és megállapította az agylágyulás utolsó fázisát. A beteget felvitték Bécsbe és most lakásán ápolják. Feleségén kívül senkinek sem szabad belépni, mert azonnal dühöngeni kezd.

Miska sápadtan olvasta, kezében reszketett a lap. A másikban Albert Wolff hosszú cikket írt Makart tragédiájáról. Kíméletlenül jellemezte, mint festőt, tartalmatlannak, felületesnek bélyegezte s szembeállította vele a nagy Munkácsyt. „Makart szellemi megtörésének oka Munkácsy sikere. Dicsősége a 78-as Salonban homályosult el, mikor Munkácsy a

Miltont kiállította. Makart elkeseredetten utazott el Párisból, hogy oda soha ne térjen többé vissza. Ez az elkeseredés okozta végül is elméje elborulását.“

— Hitvány fickó, — kiáltott Miska sápadtan, — ebből egy szó sem igaz! Azzal akar nekem hizelegni, hogy én öltem meg Makartot? Ha most itt volna, szeretném a torkát megfogni!

Cécile ijedten csittította. Félelmes volt a Miska izgalma, attól lehetett tartani, hogy elájul. Egész nap nem tudott másról beszélni, mint Makart szörnyű sorsáról. Sírva is fakadt, arcára névtelen rémület volt írva. Éjszaka tabetikus fájdalmainak erős rohama vette elő. Olyan hangosan nyögött és jajgatott, hogy a szálló személyzete bekopogtatott hozzá.

Csak három nap múlva nyugodott meg kissé, mikor elmentek az Iparcsarnok megnyitására. Ott szerepelt az ő Krisztusa, a Pilátus-képről való, mint szobor. Egy Lantay Lajos nevű fiatal szobrász írt neki régebben Párisba: engedné meg, hogy a festett alakot megmintázza. Ő megengedte. Most itt volt a szobor. Nagyon szépen csinálta meg a művész. Már rajta is volt a cédula, hogy megvették. Ez jókedvre hangolta ideig-óráig. De aztán megint csak visszatért Makarra.

Elutazásuk előtt való napon Miska meghívta vilásreggelire Jókait, gróf Teleki Sándort és Ipolyi püspököt. A milleniumi képről akart velök beszélni, hogy otthon aztán gondolkozhassék rajta. A találkozásnak nem sok eredményét láthatta. Jókai ugyan többféle gondolatot is hozott, magas bércek oldalán leereszkedő sereget, érdekes részletekkel, csatát Árpáddal a kézi tusa kellős közepén, meg sok mást, de ő csak hallgatta lelkesedés nélkül, udvariasan. Végül kevésbé tudta, hogy mit fog festeni, mint mikor megérkezett. Rossz kedve volt.

Délután jöttek a rokonok búcsúzni, azok sem vidíthatták fel. Pedig Koósné, az annyira kedvelt

Zsiska, még négy gyerekét is elhozta, négy vasgyúró lurkót. Mari néni két lánya is eljött, Zsilinszkyné is boldog mama volt már. Csupa családi öröm, csupa derű. És ő borús maradt azok közt is, akiket szeretett.

Este már mindent becsomagoltak a másnapi elutazáshoz. Ma még jelen akartak lenni az új Operaház megnyitó ünnepén. Az Angol királynő előtt hirtőbe szálltak. Miskát Szmrecsányi Miklós kísérte, Cécilet Telepy egy másik kocsin. Már az Andrássy-út elején látszott, hogy a kocsi a sokaságon keresztül aligha fog utat törni magának. A Miskáék kocsisa befordult egy mellékutcába, hogy megkerülje a szép, új épületet. De ott végleg megakadtak a tömegben. Miska fogta magát, kiszállott. Gyalog próbált az embereken átvergődni. A másik kocsit elvesztették. Csak a páholyban találkoztak ismét. Ott Cécile magánkívül lármázott, hogy mialatt keresztültörtek a bejárat előtti tömegen, melléről leszedték antik belga brossát.

Az egész este kínos volt és kellemetlen. Az udvari páholyban megjelent a király, Klotild főhercegnő, Mária Dorottya főhercegnő és Albrecht főherceg. De látszott, hogy valami baj van. Az udvari páholy ajtaját többször kinyitották, nagy jövés-menés volt a háttérben és ajtónyitáskor behallatszott a nézőtérre az utcai ordítózás, amely a páholyfolyosókig elhatolt. A király a nyitány után felkelt a helyéről és eltávozott. Felvonás közben ideges izgalom zibongott a nézőtéren, kardlapozásról beszéltek, súlyos sebesültekről, halottakról. Cécile csak az ékszerről beszélt, átkozta azt a pillanatot, mikor Párisból ide elindult, átkozta a csöcseléket, az Operaházat, az egész világot.

Másnap reggel elutaztak. Cécile alig várta, hogy induljanak. Az ablakon sem akart kinézni. S mikor a vonat megmozdult, megkönnyebbülten felsóhajtott:

— Végre!

Miska nem felelt rá semmit. Nézte a tündező

házakat. S mikor a Duna fölött robogott a vonat és eléje tárult a gyönyörű város látványa, könnybe lábadt a szeme. Szenvedni, küzdeni, kínlódni, betegségeitől rettegni, akármit, de itthon, itthon!

A vonat azonban könyörtelenül száguldott vele Bécs felé s a Duna csakhamar eltűnt szeme elől.

Párisban még jóformán ki sem csomagolt, mikor megérkezett Makart halálának híre.

VII.

A három M-betűs nagy festő, Munkácsy, Makart és Matejko, harmadika szintén hallatott magáról nemsokára. Matejko a krakói képzőművészeti akadémia igazgatója lett. Az új tanévet megnyitó beszédében állítólag becsmérően nyilatkozott két híres kollégájáról. Az egész dolog örökre a növendékek között maradt volna, de egyik festőnövendék hamar szaladt a lapokhoz és elfecsegte. Azonnal tele lett vele az európai sajtó. Miska megtárgyalta a kínos ügyet Cécile-lel, Sedelmeyerrel és Chérievel. Aztán udvarias levelet írt Matejkónak, tudtára adván, hogy meggyőződése szerint az ujságközlések valótlanok, kéri tehát azok cáfolatát. Matejko azonnal válaszolt. Ő maga semmiféle más nyelven, mint lengyelül, nem beszélt. A lengyel levélhez azonban mellékelte annak fordítását is, amelyet egy gróf Czieskoski Zsigmond nevű úr ültetett át franciára. „Annyi tény, — írta, — hogy az akadémia felsőbb osztálybeli növendékei előtt kiemeltem, mennyire veszedelmes, ha csak azért, hogy képeiket könnyebben eladhassák, egyes nagy mesterek modorát utánozzák s ezzel elébe vágnak az eredménynek, mely csak rendszeres tanulmány alapján várható“. A válaszra elment a viszonzválasz. Miska közölte Matejkóval, hogy álláspontját teljes mértékben helyesli.

A vita megjelent az ujságokban. Miska fellépésével Makart is megkapta a maga elégtételét. De már csak holtában.

Miska folyton az elmúlásról gondolkozott. Nem volt egyetlen nap sem, hogy a halál eszébe ne jutott volna. Még a muzsikában is azt kereste. Liszt Ferenc, mikor Budapesten összebarátkoztak, neki ajánlotta a XVI. magyar rapszodiát. Ez nem volt más, mint a XIV. rapszódia zenekari átírása. Miska úgy örült neki, mint gyermek a fényes krajcárnak, gyakran megkérte Cécilet, hogy játssza el neki ezt a muzsikát, amelyet sajátjának tekintett. Ha Cécile eljátszotta, akkor kérte tőle még egyszer végig. De közben váratlanul megérintette a játszó asszony vállát. Félbeszakította és megkérte, hogy inkább a Funé-
railliest játssza neki, meg a Chopin gyászindulóját. Ezeket a fekete fátylas, ünnepélyes bánatú, komor zenéket szerette most nagyon, még festés közben is füttyörészte dallamukat.

Festészet, halál és muzsika zenélt a lelkében. S egyszerre, anélkül, hogy gondolkozott volna rajta, ott állott képzeletében a kész ötlet: Mozart halála. Tulajdonképpen régóta élt már benne ez a gondolat, de aludt. Olyan magocskából sarjadt ez is, mint a Siralomház, amelyet Jankó János egy megjegyzése és a Milton, amelyet Orlay Petrics Soma egy régi képe ültetett el agyában. De ennek ültetőjére már nem emlékezett. Csak homályosan rémlett benne, hogy valaha régen, húsz esztendővel ezelőtt, még a pesti években látott egy magyar képet, amelynek ez volt a címe: „Mozart végpercei“. De sem a festő nevére, sem magára a képre nem emlékezett többé. Csak a témára. És fantáziájának, amely sohasem szűnt meg most a halállal foglalkozni, jól esett a terv, hogy ezt a képet megfesti.

Megrendelt minden felhajtható Mozart-életrajzot. Úgy olvasta a száz esztendeje élt zeneköltő élete

futását, mint ahogy mindent olvasott: sajátmaga életén keresztül sajátmagát képzelve a hős helyére. A csendes, álmodozó tekintetű salzburgi fiúcskában a csabai Miskát kereste, az agyondolgoztatott és hajszolt csodagyermekben a maga robotoló éveit. Főként pedig a halála előtti Mozartban a maga komor, temető-hangulatú töprengéseit. A Requiem születésének titkosatos története nagyon megfogta. Minden életrajz egybehangzóan adta elő azt a rejtelmes idegent, aki megjelent lakásán és egy ismeretlen megbízó nevében gyászmisét rendelt nála. A misztikus idegen pénzt is adott. Mozart, mikor végzett a Várásfuvolával, neki is fogott a gyászmisének, közelgő halála borzongó tudatában. Mintha saját Requiemjét komponálta volna. S az egyik életrajz anekdota-szerű meséje szerint úgy halt meg, hogy magához gyűjtötte énekes és zenész barátait, eldirigálta fáradt kezével a gyászmisét s annak utolsó elvesző akkordjával átszellemülten sóhajtott a lelkét maga is.

Ahogy Mozart saját gyászmiséjét komponálta, úgy készült Miska megfesteni végső perceit ezen a képen. Az imádott mesterségében való felolvadást, utolsó lehelletét egy gyönyörű kép előtt, amelyet éppen befejezne.

Különös gonddal készítette elő ezt a művet. A modelleket nagy figyelemmel válogatta, igyekezett az arctípusokban valami különös vonást megtartani, valami jozefinus jelleget, amely osztrák is legyen és arra a korra is emlékeztessen. Részletesen búvárkodott a kor jelmeztörténetében, húsz régiségkereskedőt, színházi kosztümkölcsönzöt végigjárt, míg megfelelő ruhadarabokra nem akadt, hogy megvehesse és hazavihesse őket. Fehér parókákat és pamutharisnyákat vásárolt, egykorú sétapálcát és széket. Múzeumban járt, az akkori zongorákat tanulmányozni és nem nyugodott, míg fel nem hajtott

egyét régiségkereskedőnél. A boltos alaposan megszarolta, nem törődött vele.

A műteremben kikeresett egy sarkot, amelynek világítása a kompozíció gondolatának legjobban megfelelt. Az Avenue de Villiersre néző jobboldali nagy ablak mellett találta ezt meg s a sarokban berendezte a Mozart lakását. Odaállított zongorát, széket, spanyolfalat, az ablak mellé korhú függönyt kárpitoztatott fel. Lótott-futott, tanulmányozott, Céciletől a Requiem lejátszását kérte zongorán a megúvásig, beleélte magát a korba, a muzsika hangulatába, a haldokló ember lelkébe. Úgy festette a tizenegy figura külön-külön tanulmányait.

Beszélgető társa igen gyakran akadt munka közben. Ha dolgozott, a látogató nem zavarta. Nagy gyakorlata volt már abban, hogy a beszélgetésre is figyelt félfüllel, de amellett teljesen benne maradt a festésben is.

Elnézett hozzá Hubay, az angyali hegedűs. Már nem volt párisi lakos. Egyszer meghívták játszani a brüsszeli filharmonikusok és azoknál akkora sikert aratott, hogy Gevaert konzervatóriumi igazgató, Lipót király bizalmasa, igyekezett ott tartani Brüsszelben. Ott is tartotta: az elöregedett és beteges Vieuxtemps helyére meghívták a hegedű-tanszék tanárának a fiatalembert. Onnan aztán gyakran átjött Párisba és mindig felkereste Miskáékat.

— Mi ujság itt Párisban? Olvastam, hogy Victor Hugo meghalt. Utoljára veled együtt láttam, emlékszel?

— Emlékszem, hogyne. Mulatságos dolgot olvastam róla egy német lapban. Közölték egy levelét, amelyet Bismarckhoz írt. A nevét nem írta alá. Azt mondja: „Az óriás üdvözetét küldi az óriásnak. Az ellenség az ellenségnek. A barát a barátinak.“ Aztán azt mondja: „Gyűlöllek, mert megaláztad Franciaországot. Szeretlek, mert nagyobb vagyok, mint te.“

Nagyon hosszú levél, már nem emlékszem. Ja igen, még ez is benne volt: „Te hetven éves vagy, én nyolcvan. Azaz hogy te hét és én nyolc, s az emberiség mint zérus áll mögöttünk.“ Nem kitünő?

— Rávall az öregre. Igazán kitünő, amit festesz.

— Gondolod? Én mindig tusakodom magamban. Sohasem találok elég jónak, amit csinálok.

— Jó festő vagy és rossz kritikus. Mondd, ki a te mestered ebben az ecsetkezelésben?

— Ahogy így odavágom szélesen ezt a szint? Ezt Franz Halstól tanultam. Az nagyon tudta. Hajjaj, mit tudtak azok a régiek, az ember megrémül, ha megnézi őket. Remélem, nálunk ebédelsz? Az a gázos ember lesz még itt, meg D'Hahn gróf, meg a titkár.

Vagy bejött Bartos Fülöp, a titkár. Eleven eszű fiatalember volt ez, francia szakos magyar tanárjelölt, aki azért jött ki Párisba, hogy a nyelvben tökéletesedjék. Nem volt több tizennyolc évesnél, de már szakállat eresztett. Miska megfogadta idegen nyelvű levelezésének intézésére. Minden héten kétszer eljött és megírta a leveleket.

— No mi ujság, fiam? Kész a posta?

— Igenis, ott hagytam az egészet az íróasztalon, majd tessék aláírni.

— Itt ebédel, mi?

— Köszönöm szépen, de ma tessék madamenál kimenteni, mert meghívtak a főnökeim.

— Miféle főnökei?

— Schulhof és Schwarz. Még nem meséltem mesternek? Hát kérem, megyek a nagy bulváron és szembe jön velem egy fiú, akivel együtt jártam Baján az elemibe. Schulhof. Azonnal megismertem. Ő is engem. Elmondta, hogy a fivére csillagász itt Párisban és ő is kijött szerencsét próbálni. Összetalálkozott Schwarz nevű barátjával, aki Nagybányáról jött ki. Ketten alapítottak egy könyvterjesztő céget, amely füzetes regényeket árul, de senki más szerzőtől, csakis

Victor Hugótól. Az előfizető kap a tizedik füzet után egy albumot, a huszadiknál egy faliórát, a huszonötödiknél egy képet. Remekül megy nekik. És mivel ebben a nagy idegen városban fontos volt nekik egy bizalmi ember, hát bejárok nekik segíteni. Száz frankot adnak. Azt mondják, hogy a pusztá jelenlétem megéri, mert a raktári alkalmazottak előttem nem mernek lopni. Tetszik még parancsolni valamit?

— Semmit, fiam, elmehet.

Bejött Karlovszky Berci, a tanítvány, annak a munkácsi hölgynek a fia, aki Miskának a szüleiről írt levelet. A fiú kijött Miska keze alá Párisba. Szerény, tiszteletteljes fiatalember volt, igen szépen dolgozott; látszott, hogy lesz belőle valami. Lent dolgozott a földszinti műteremben, hozta fel mutatni a csendéletet, amit pingált. Miska saját képe mellől rátekinített a tanítvány képére.

— Ez itt nem jó. Nem elég zaftos. Vegyen hozzá abból a „Jaune brillant Rose“ nevű festékből. Nem mondtam még?

— Nem.

— Hát most mondom. Nézze, itt van. Látja? De Duboisnál vegye a Boulevard Malesherbesen, a többi festékkereskedőnél nem olyan jó. Idenézzen, látja ezt a kis karmint? Ezt így behúzza, érti? De a rajz jó. Maga kitűnően rajzol, azt meg kell adni. Nagyon korán kezdte, mi?

— Csak úgy a magam passziójára. A Nájgebájdében nem volt rendes rajzoktatás.

— Hol?

— A Nájgebájdében. A kadétiskolában. Mert én csak azóta lettem festő, mióta a családomnak nem megy olyan jól. Előbb katonatiszt akartam lenni. Voltak ott a kadétiskolában nagyon jó rajzolóok. Egy évfolyamtársam, Harsányi Ödön nevű, az még nálam is jobban rajzolt.

— Harsányi, Harsányi... kinek a fia az?

— Harsányi Pál volt képviselőnek. Aki a Képzőművészeti Társulatnak is elnöke volt.

— Micsoda? Maga ismerte azt a családot? Mi van velök, mit tud róluk?

— Semmit, csak annyit, hogy Ödön katona maradt. De nem tudom, hogyan fogja bírni az iramot a húzárságnál, mert tönkrementek. Az apja szegényen halt meg. Húzártisztnek pedig vagyon nélkül nehéz dolog.

— Az öreg Harsányi meghalt? Még ilyet, és én erről nem tudtam semmit. Mikor halt meg?

— Ugy három esztendeje.

Miska fejét csóválta, hümmögött. Az elfelejtett emberrel való találkozásai jutottak eszébe. Az öregúr tüzes, türelmetlen magyarsága. Amire őt is annyira bízta. Istenem, magyarság... Hol van az már itt Párisban... Tűnődött volna tovább, de a növendék fészkelődött. Nyilván menni akart már haza, az Avenue végére, a Fortification melletti nagy műteremházba, ahol ötvennégy atelier sorakozott egymás mellé, mint valami festőkaszárnyában. Ezek a magyar fiúk mind ott laktak.

— Mi ujság a műteremházban?

— Dolgozgatnak az emberek. Innocent megint összeveszett Patakyval.

— Sosem férhetnek egymástól. No menjen, fiam, dolgozzék. Aztán mutassa meg, mire ment.

Jött a másik fiatal piktor, Révész Imre, a Munkácsy-ösztöndíjas. De az nem képet hozott, hanem hírt. Ösztöndíja már lejárt.

— Illendőnek tartottam, hogy mesternek bejelentsem azt a nagy lépést, amire készülök. Házasodom.

— Micsoda? Házasodik? Tehetséges fiatalember házasodik? Minek az magának?

— Beleszerettem, kérem, egy bécsi leányba, már

régen. Mikor még ott tanultam Müllernél. Most már jól kezd menni, hálistennek, hát összeházasodunk.

Miska abbahagyta a festést. Ez a kérdés nagyon érdekelte. Az arca elkomolyodott.

— Gondolja meg jól. Művésznak nem való házasodni. Művésznak az a kötelessége, hogy önző legyen! Családot, mindent el kell felejténie! Csak festenie szabad! Menjen most szépen haza és gondolja meg. Annyira odavan azért a leányért?

— Annyira.

Miska kedvetlenül vállat vont. Révész Imre elment azzal, hogy még meggondolja. De látszott rajta, hogy a meggondolás már nem fog megváltoztatni semmit. Miska dolgozott tovább. A zongoránál ülő rokokó-zenészt festette. Haragosan vonta ecsetjével az erőteljes, mégis óvatos vonásokat és közben nagyot sóhajtott. A sóhaj nem a képnek szólt, hanem a sorsnak. A palotának s a házasságnak, amelynek foglya volt idegenben. Szép palota, az egész városban híres, tele tárgyakkal, bútorokkal, amelyeket hosszú esztendő alatt maga vásárolgatott egyenként, s amelyeket a vásznon is, a környezetében is folyton komponálgató festő szenvedélyével minden két hétben átrendezett. Felesége derék élettárs volt, érdekeiért okosan és ügyesen buzgólkodó, minden mozdulata, minden telefonja tiszta készpénz-nyereség. S a város, amely szerette őt és híressé tette, maga Páris volt, a világ közepe. Mégis nyomorultul hontalannak érezte itt magát, ketrecbe zárt rabnak. Saját szabadságát már nem nyerhette vissza többé, szerette volna legalább a másokét megmenteni azok számára.

Jött Temple János, az új ösztöndíjas. Ez már a második Munkácsy-ösztöndíj nyertese volt. Bihary és Szobonya nevű fiatal piktortársai elől vitte el a pálmát. Új munkáját hozta. Miska először a képre nézett szemüvegén keresztül, aztán fejét előre bökve, görbe nézéssel a festőre nézett. Mert most már olyan

pápaszemet hordott, amelyben a lencse felső felét leköszörültette. Ha messzebbre pillantott, nem kellett letennie.

— Ez nem rossz. Csak nem elég zaftos. Nincs bitümjé?

— Nincs.

— Furcsák magok, fiatalok. Miért félnek úgy a bitümtől? Különben, hogy szokott bele ebbe a bolond párisi világba eddig?

— Köszönöm, mester, elég jól. Sokat mászkálok, tanulmányozom a várost. Tegnap elmentem egy répgyűlésre, hogy típusokat lássak. Igen mulatságos dolognak voltam tanuja. A szónok szidta a közállapotokat és kiáltva kérdezte: „Ha vannak nagy emberek Franciaországban, miért nem mozdulnak meg ilyenkor?” Erre egy hang közbekiáltotta: „Mert mind bronzból vannak!”

— Nagyon jó, — nevetett Miska — ráismerek Párisra. Hát csak dolgozzék szorgalmasan és pénteken délután ne felejtse el a fogadásra eljönni.

Temple elbúcsúzott. Ő még tett egy pár vonást a képen, aztán intett a modellnek:

— Készen vagyok magával, fiam, többet nem kell jönnie. A pénzét majd megkapja madametól.

— Igen, kérem, de jobb szeretném, ha...

— Ha velem alkudhatna. Meg tudom érteni. Madame lealkudja magának a haját a fejről, fogja, itt van egy louis külön, de ne szóljon neki semmit, különben mindketten rettenetesen kikapunk. Mondja meg Duclercnek, hogy holnap ő következik, reggel nyolckor pontosan legyen itt.

A modell sietett visszaöltözni a rokokó-jelmezből saját keshedt ruháiba. Félt, hogy a festő még meggondolja az aranyat. De nem gondolta meg. Máson járt az esze. Azon, hogy most vége van egy munkanapnak megint. Majd holnap dolgozik tovább, holnapután is, azután is. A kép elkészül. Esetleg nagy sikere

lesz, esetleg nem sikerül. De mi lesz aztán? Új téma, új munka és mindig csak ez az idegen város, rettegés betegségének előhaladása miatt, folytonos honvágy és reménytelenség. Élet ez?

Augusztus elsején nagy francia társaság utazott Budapestre. Szemere Attila szervezte meg a kirándulást, amelynek az volt a célja, hogy ápolja a franciamagyar barátságot. Az öreg Lesseps gróf vállalta a francia csoport vezetését, voltak vagy negyvenen. Köztük Dumas fils, Jules Claretie, Coppée, Massenet, Gouzien. Miska nagyon vágyott velök menni, de a lamaloui kúrát nem mulaszthatta el és Cécile amiatt is állandóan epés megjegyzéseket tett, hogy a drága pénzen fenntartott Colpachot elhanyagolja, pedig műterem ott is van. Az is mennyi pénzbe került, míg berendezték.

Azonban szeptember elején nem lehetett bírni vele többé. Honvágya úgy kínozza, mint valami fizikai betegség. Ugyis el akart menni Münchenbe, mert hallotta, hogy ott működik egy orvosprofesszor, aki kiváló specialistája a hátgerincsorvadásnak. Hátha az több reményt tud adni, mint Charcot és a lamaloui orvosok. Vonatra ült. Düsseldorfot is útba ejtette, hogy ott elmélázzon egy kissé ifjúsága emlékein. A Malkastenben vacsorázott, a düsseldorfi feztők adtak bankettet a tiszteletére. Borusan és szórakozottan hallgatta a pohárköszöntőket. Paál Laci járt az eszében, s az az este, mikor ugyanebben a helyiségben Cécilet, a messziről jött és akkor még oly titokzatos, oly vonzó idegen bárónét táncoltatta. Másnap egyedül sétálgatott a régi utcákon, ahol valaha a Siralomházat tervezgetve rózta a gyalogjárót. Ekkor már nagyon fáradtnak érezte magát. De azért tovább utazott Kölnön keresztül Münchenbe. Ott utólérték fájdalmai. Súlyos rohama volt, a villámló fájdalmak eddig nem ismert erővel támadták meg és hosszú órákon át nem akartak szünni. A szálló sze-

mélyzete orvost hívott, az injekciót adott neki. Előkerítették azt a bizonyos specialistát is. Miska mákonyos bódulatban faggatta.

— A legfontosabb, amit akarok tudni, tanár úr, hogy a hátgerincsorvadás és az agylágyulás között van-e összefüggés?

Rettegve várta a választ. Magában már felkészült rá, hogy ha az elmebajtól kell félnie, inkább leszámol az öngyilkosság gondolatával. Paál Laci, Manet és Makart sorsa? Nem. Annál a halál sokkal jobb.

— Nincs összefüggés. Van tabetikus beteg, aki soha nem lesz paralitikus. És van paralitikus tábesz nélkül.

— Becsületszavára?

— Ugyan ne legyen gyerek. Mutathatok önnek húsz paralitikus beteget, akinek a hátgerince vasból van.

— Akkor jó, ez nagyon megnyugtató. Milyen furcsa az ember. Ezt a kérdést Charcotnak sohasem mertem feltenni. Önnek fel mertem tenni. Hálístennek, legalább megnyugtatót. Gondolja, hogy tovább utazhatom?

— Semmiesetre. Ön súlyosan kimerült idegállapotot mutat. Tanácsom az, hogy sürgősen térjen vissza Párisba.

— Nem menni haza, Magyarországra? Nem tudja, professzor úr, milyen kegyetlen dolgot mondott most nekem. Nem eresztene el mégis?

— Kérem, ön azt teszi, amit akar. Utazhatik, én nem húzhatom le a vonatról. Véleményem azonban az, hogy súlyos könnyelműséget követ el, ha azonnal haza nem utazik pihenni.

— Rendben van, hazamegyek.

Egy kicsit még eltétlenkedett Münchenben, megkereste a régi ismerősöket, aztán beletörődő megadás-sal felült a Páris felé induló gyorsvonatra. Mikor

felhágott az első osztályú kocszi lépcsőjére, egy hosszúhajú fiatalembert látott igyekezni a harmadik osztály felé, hóna alatt vázlatkönyv. A látvány megrendítette. Szeretett volna rákiáltani: Miska, ne szállj fel, ott neked nem lesz jó... De aztán végigsimitotta homlokát, megmosolyogta azt, amit gondolt és miáltal a vonat elindult, belemerült francia ujságjaiba, hogy ne lássa az eltűnő tájat.

Párisban megpróbált munka nélkül élni. Nem ment. Harmadnap már muszáj volt oda állnia az állvány elé, a kép túlon túl izgatta. Pedig munkások és iparosok voltak a lába alatt, De Neuville, a lakásberendező, most alakította át a sok látogatótól, fogadástól már kissé kopott műtermet. De még ez sem zavarta. Dolgozott. Az egész várost felhajszolta egy száz év előtti hálókabátért, hogy azt a főalakra adja, talált is egyet a Rue Bonaparte egy ócskásánál. Aztán korhű szekrényt keresett a Mozart szobájához, mert hiányzott még az is.

Végre együtt volt a szoba, s elkészültek az egyes figurák tanulmányai is. A rózsaszínű alakot csipkés jabotjával háromszor festette újra, míg megelégedett vele. Akkor aztán nekifogott magának a vázonnak.

Ebben az időben rákapott a sétálásra. Bármilyen értékes volt minden napfényes óra, délben naponta elvett magának egy kis időt a járkálásra. Inkább korábban kelt. Tizenkettőig dolgozott, aztán szépen átöltözött, magára öltötte szürke redingotejét, fejére csapta jellegzetes szürke cilinderét, fogta a sétabotvékonyságúra összecsavart esernyőt, amelyet még kánikulában sem szeretett nélkülözni, aztán kilépett a palota kapuján és elindult balfelé. Útközben elhaladt a Henner háza előtt és felpillantott az öreg elzászi ablakaira. Aztán kiért a Place Malesherbesre. Dumas pére szobra mögött jobbra fordult, be a Rue Phalsbourgba. Ott a második ház egy föld-

szinti ablakán mindig ilyenkor nézegetett ki egy piroskendős szobaleány, roppant csinos, szőke fruska, aki villámlóan kacér pillantást vágott feléje. Ezt huncut mosollyal nyugtázta, visszaköszöngetett a környékbeli ismerősöknek és átvágott a Boulevard Courcellesen, visszapillantva az ötvenes számú házra. Ott lakott Türr tábornok.

Belépett a Parc Monceau vasrácsos kapuján, a fák őszi színfergetege kitárult előtte. A kavicsos utakon nagy zsvajjal játszottak a gyerekek. Fehér krétával kockás hálózatot húztak a földön és az egyes kockákból féllábon sántikálva rúgták ki a beléhelyezett követ. A legutolsó kockákban ügyetlen gyermeki betűkkel díszlett két szó: „ciel“ és „enfer“. Bádogszékeken nevelők, fiatal mamák üldögéltek, öreg nyugdíjas ember, makulátlan tisztaságú kopott kabátjának gomblyukában kis piros szalaggal a Figarot olvasta, nagymama gyerekkocsit tologatott. A fákon piros, sárga és püspöklila színeket mutogatott a ragyogó napfény. Balfelé csendesedett a gyermekzsvaj. Ott hallgatott méla nyugalmával a kis tó. Omlatag oszlopgyűrű romjai vették körül, a korintusi főkön itt-ott még megmaradt egy darab párkány. A víz közepén piciny sziget, éppen akkora, hogy két fa elérjen rajta. A tó körül hervadó lombú platánok, kőrisfák, szilfák. Aztán tovább kanyargott a sétaút a forrás felé, melynek csillogó vize hangulatosan csobogott az elfeketedett kömederbe, aztán a széles rét pázsitja. Annak túlsó végén fiatal piktor ült tábori széken és facsoportot festett, enyhe terpentinszagot terjesztve maga körül. A közelgő mestert mély tisztelettel köszöntötte. Miska nyájasan megemelte cilinderét és ment tovább. A képet nem nézte, a más képe nem érdekelte. Így sétált egy óra hosszat, olykor megállt, ha valami nagyon szép gyereket látott, megveregette pofácskáját, fényes frankot adott neki, aztán elmosolyodó titkos derűvel

gondolva Chórie kisfiára, hazaballagott. A portás megcsendítette a gongot, egyszer. Egy csengetés jelentette a ház urának hazatértét, kettő az aszszonyét.

A kurta villásreggeli alatt már dolgozott. Cécile beszélt, beszélt, de ő csak félfüllel figyelt a legfontosabb dolgokra is. Mozarton járt az esze. Étkezés után következett a mindennapi veszekedés a fekete miatt. Miska csak gyűszünyi csészével kapott. Mindennap kivétel nélkül intett az inasnak, hogy adjon még egy feketét. S az mindennap, kivétel nélkül azt válaszolta, hogy a fekete elfogyott. A másik két inas, — mert akkor is három inas szolgált fel, ha ketten estek, — egymásra villant. Miska Cécilehez fordult és tőle követelt feketét. Cécile az orvosokra hivatkozott és keményen megtagadta. Elkezdtek vitatkozni. Hetenként egyszer-kétszer Miska győzött. Megkapta a másik gyűszünyi feketét, Cécile pedig, aki közben vastag szivarra gyújtott, tovább folytatta a zsörtölődést. De Miska máris ment a műterembe.

Egész télen dolgozott. Decemberben a Magyar Egylet egy küldöttsége kereste fel: vállalja az Egylet elnökségét. Miska habozó választ adott. Emlékezett rá, hogy az egyletesdi Zichynek mennyi idejét elvette. De Cécile mohón ugrott rá a kérdésre: az elnökséget okvetlen el kell fogadni. Az újabb dísz jelent, reprezentálást, s az elsőség újabb bizonyítékát. Igent mondott, de az egészszet mindjárt el is felejtette. Január tizedikén aztán diadalmas ábrázattal állított be hozzá ugyanaz a küldöttség: üdvözltek az újonnan megválasztott elnököt. Most már örült neki. Kivált mikor biztosították róla, hogy munkája ezzel az állással nem lesz, csak ünnepélyes alkalmakkor kell elnökölnie, az ügyeket különben elvezeti a tisztikar: Ujzab Lajos alelnök, Danner Mihály tikár, Molnár Lajos jegyző.

De már másnap üröm keveredett az örömbé. Ha-

todkézből megérkezett a pletyka, hogy Bertha Sándor, a zeneszerző, mélyen sértve érzi magát, hogy honfitársa őt kibuktatta az elnökségből. Miska igen kínosan érezte magát. Fogalma sem volt róla, hogy az egyleti pártviszály az ő nevét használta fel Bertha megbuktatására. De most már nem tudta jóvátenni a dolgot.

Rögtön jött az újabb zavar. Az Egyletben sűrűn ülészttek az emberek, hogy mennél többet szónokolhassanak. Egy választmányi ülésen valaki azt indítványozta, hogy az Egylet minden esztendőben testületileg zarándokoljon ki Groboisba, abba az apácázárdába, ahol valaha a nagy Rákóczi lakott. Az indítványt viharos lelkesedéssel elfogadták. A hírt a Párisban élő magyar laptudósítók megírták haza, az otthoni lapok jó szélesen tálalták a dolgot, s egyszer csak Hoyos gróf, a nagykövet, kérte Miskát, az új elnököt.

— Szép kis kellemetlenséget csináltak maguk nekem az Egyletben. A külügyminiszter úgy rámászott, hogy jobb se kell. Miért engedte ezt a Rákóczi-féle tüntetést?

— Miféle tüntetést? Én nem igen tudok a folyó ügyekről.

Hoyos gróf elmagyarázta neki, hogy mi történt az elnöklete alatt álló Egyletben. Miska nem tudott felelni. Elment és felküldte a követségre Dannert, egye meg a levest, ha megfőzte. Ebből újabb baj lett. Hoyos gróf megfenyegette az ifjú titkárt, akinek különben fűszer-üzlete volt Párisban, hogy ha sokat okoskodnak, a francia hatóságok útján feloszlatja az Egyletet. Danner a következő választmányi ülésen elmondta a veszedelmet és azt indítványozta, hogy ne hivatalosan, hanem mint magánemberek menjenek ki Groboisba. Egy Sós nevű ujságíró gyászmagyarnak nevezte Dannert, Danner kétszer pofonvágta Sóst, az egész Egylet a feje tetejére állott,

Danner ellen kizárási indítványt tettek, Miska kétségbeesve kapkodta a fejét, hogy mibe ment bele.

— Mit fogsz csinálni? — faggatta Cécile harciasan.

— Hagyj békét, majd csinállok valamit.

— De nem hagyok békét, mert itt a nagykövetről van szó. A legutóbbi fogadásnál mind itt voltak, Hoyos gróf, a nagykövet, Zichy gróf, az első tanácsos, Széchenyi gróf, a második tanácsos, Szilvinyi őrnagy, a katonai attasé. Ki tudja ezt még Párisban megcsinálni? Csak az arisztokrata asszonyok, meg én. És te most addig habozol, amíg nem teszik be ide a lábukat többé. Lehetetlen ember vagy. Követelem, hogy az a Danner azonnal kapjon elégtételt.

— Fog kapni, ne félj. De nem a követség miatt. Füttyülök a fogadásaidra. Hanem azért, mert derék, tisztességes fiatal iparos.

— Kereskedő.

— Az mindegy. Szóval nálam igaza van. De te ne bolondulj meg attól, már százszor kértelek, hogy valaki gróf.

Cécile tombolt a haragtól, mert elevenére tapintottak. De Dannert nem zárták ki, az Egylet nem ment hivatalosan Groboisba. Miska ugyan elhatározta, hogy ő maga csak azért is el fog menni, de kemény szándékát azonnal el is felejtette. Festett tovább. Akkor azzal a hírrel jöttek hozzá, hogy Barabás leánya, Szegedy Maszákné, maga is jó festőnő, elküldte az Egyletnek Erzsébet királyné arcképét, amelyet Párisban jártakor két éve megígért. Azt fel kell avatni. Ebből nagy estély lett a kis Egyletben. Miska egy kicsit únta, de Cécile nagy kedvvel és kitűnően reprezentált. Az estély jól sikerült, kivált a muzsika volt kitűnő. Magyar cigány jött játszani az estélyre, még pedig a Párisban játszó leghíresebb primásé, akit Rigó Jancsinak hívtak. Szénfekete bajszú, villogó szemű, édesdeden vigyorgó fickó volt

ez, és olyan jól húzta, hogy Miskának hajnal felé kedve kerekedett cigányozni. Nekikönyökölt a pezsgős pohárnak és egymásután füttyölte a régi nótákat bámulatós fuvola-füttyével, Rigó Jancsi halkán kísérte. A tagok majd megbolondultak elnökükért, az pedig majd megbolondult a vágytól, hogy innen egyenesen a Gare de l'Estre hajtasson. De mikor megvirradt, nem oda hajtatott, hanem az Avenue de Villiersre. És a kocsiban Miska mellett az álmos Cécile szivarjának tüze izzott bele a szürkületbe.

A kép befejezéséhez közeledett, mikor Liszt Ferenc érkezett meg Párisba. Azonnal felhivatta telefonon a Munkácsy-palotát. Cécile izgatottan sikoltott bele a telefonba. Két mondatban befejezte a beszélgetést. Villámgyorsan gondolkozott és döntött. A személyzetnek kiadta a rendeletet, hogy hálósobájában ürítsék ki a szekrényeket és őt költöztessék az egyik kis szalonba, a kocsis pedig azonnal fogjon be. Tíz perc múlva már robogott Liszthez a szállóba. És egy óra múlva már hozta haza szállóvendégnek. Miska, akinek Chérie-délutánja volt, nem tudott semmiről semmit. Mikor hazajött, Liszt már ott ült a kandalló előtt és beszélgetett Cécile-lel.

Liszt Ferenc és Munkácsy Mihály megölelték egymást. Egymáshoz hajlott a két fej, hetvenöt éves az egyik, negyvenkettő a másik, de fehér már mind a kettő.

— Láttam a képét, — mondta Liszt, — köszönöm a muzsika nevében. Mikor Bécsben a második hangversenyemet adtam tízéves koromban, a Czerny kérésére Beethoven is eljött. Meghallgatta a játékomat és homlokon csókolt. Ezt a csókot most magának adom, fiam.

Homlokon csókolta Miskát. Cécile elsírta magát a meghatottságtól.

— Csókolj neki kezet! Katolikus vagy, csókolj kezet az abbénak!

De Miska nem hallgatott oda. Átkarolta a szent öreget és hatalmas csókot cuppantott nagy szemölcsökkel ékesített orcájára. Aztán leültek beszélgetni. Csak hárman voltak és hárman is maradtak, Cécile mindazoknak, akik ma este esedékesek lettek volna a háznál, telefonált és kimentette magát.

Estebéd után hárman ültek megint a kandalló mellett.

— Az én fiam is festő szeretett volna lenni, — szólt Liszt, a kandalló paraszába bámulva.

— A fia? — csodálkozott Miska.

— A fiam. Volt nekem fiam is. Ha élne, most negyvenhétéves volna már. Olyan híres, mint maga, Miska. Ó, be kedves fiú volt. Nem lehetett festő, mert fizikummal nem bírta volna. Úgy határoztunk, hogy elvégzi itt Párisban a jogot, aztán diplomáciai pályára megy. Azzal kezdte, hogy elvitt egy első díjat az egyetemen. Igyekeztem minden módot megadni neki, hogy tanulhasson. Magam jutottam mindig eszembe: nekem tizenkétéves koromban már kenyeret kellett keresnem. Nemcsak magamat, a szüleimet is el kellett tartanom. Ezért nem tanulhattam rendesen. Négy álló esztendő t késtem. Ettől Danielt meg akartam kímélni. Tanult is szegény derekasan, csupa előkelő komolyság, csupa kötelességtudás volt az a fiú. És csak köhögött, csak köhögött. Egy karácsonyi szünetet Cosima leányomnál töltött, aki akkor még Bülowné volt. Onnan, Berlinből kaptam a táviratot, hogy jöjjenek azonnal. Mentem. Mind ott voltunk körülötte. Tudta, hogy meg fog halni. Átölelve tartottam. Wittgenstein hercegné izgatottan és sírva követelte, hogy adassuk fel neki az utolsó kenetet. De én nem engedtem. Mert tudtam, hogy olyan tiszta, mint az Úr angyala maga. Még rámnézett, mosolygott és azt mondta: „Megyek és nektek is helyet csinállok“. És meghalt.

— Hány éves volt? — kérdezte Cécile.

— Húsz.

— Nekünk is meghalt egy kisleányunk.

— Azt a fájdalmat is ismerem. Blandine leányom, az Ollivier miniszter felesége, huszonhétéves korában halt meg. De nem úgy emlékszem rá, mint asszonyra, hanem mint kisleányra. Moucheronnak becéztük. Tej és rózsaszírom volt az arca, a haja később a sarkáig ért. Hároméves korában már úgy imádta a Schumann-féle Kinderszenent, hogy minden este húszszor el kellett neki játszanom. Istenem, már az anyjuk is tíz éve meghalt.

— Ki volt az anyjok? — kérdezte Miska.

Cécile haragosan pillantott rá és megcsóválta a fejét.

— D'Agoult grófné, ezt Európában mindenki tudja, csak te nem. De mondja, mester, micsoda név az, hogy Cosima?

— Az anyja meg George Sand nagyon jó barátságban voltak. George Sandnak volt egy bukott renaissance-drámája, amely összesen egyszer került színre. Cosima volt a címe. Egy asszonyról volt benne szó, aki két férfi közt gyötrődik. A név meg is fogta egy kicsit Cosimát, kétszer ment férjhez.

Miska elmosolyodott.

— Nem meséltem még, hogyan ismerkedtem meg Wagnerrel?

— Nem, — felelte Liszt.

Cécile titokban kézzel-lábbal integetett a tapintatlan Miskának. De ő csak elmondta a történetet. Liszt mélabús derűvel hallgatta.

— Igen, ilyen volt. De nem lehetett rá haragudni. Én beteg idegzetű embernek tartottam. Nekünk, emberiségnek, csak egy kötelességünk volt vele szemben: türelemmel szeretni őt és segíteni a munkáját. Ő olyan nagy volt, mint Dante, vagy Shakespeare. Az ilyen ember fölötte áll annak, hogy haragudjanak rá. És az utóbbi években nem

is volt már ilyen. Mióta megkapta a maga Bay-reuthját, a lelki egyensúlya is megjött. Már szinte kedves is tudott lenni az emberekhez. Addig bizony nem. Gounod először nagyon lelkesedett érte, de aztán a fülébe jutott, hogy Richard a Faustot kokott-operának szokta csúfolni. Azóta gyűlölte. És sokan gyűlöltek. Még emlékszem utolsó találkozásunkra. Nála laktam Velencében, a Palazzo Vendraminben. Ő akkor a legközelebbi Parsifal-előadások szervezésén dolgozott. Mikor elutaztam, és lekísért a gondolához, úgy ölelt, hogy majd megfojtott. Aztán felment a palota lépcsőjén, de hirtelen gondolt egyet, megint lejött és csak ölelt, csak ölelt, mint egy bolond. Akkor én Budapestre utaztam. Egy napon berohan hozzám Tábornszky, a zeneműkiadó, sápadtan, képéből kikelve. Táviratot kapott, hogy Wagner Richard meghalt. Éppen mostanában volt két éve.

Miska arca eltorzult. Mint mindig, ha halálról hallott. Cécile gyors tekintete ezt észrevette.

— Ne beszéljünk folyton halálról. Mondja, mester, már rég akartam kérdezni: Hogy áll a dolog ezekkel a vezérmotívumokkal? Annyit vitatkoznak ezen a zenészek, nem tudok eligazodni. Maga kezdte, vagy a veje?

— Egyikünk sem. Berlioz kezdte. Ő még „idée fixe“-nek hívta. Én megtanultam tőle, Richard tovább vitte. Ez az igazság. És furcsa, hogy mikor mind a ketten a Faust-gondolattal foglalkoztunk, egymástól függetlenül pontosan ugyanazt a motívumot eszeltük ki.

Felkelt, a zongorához ült. Ujjai megérintették a billentyűket. Leütötte a két motívumot. Cécile bólintott. Aztán a zongorázó ujjak, miután szórakozott ezüsthangú gyöngysorokat emeltek ki varázsmozdulatokkal a zongorából, elkezdték a Mozart-féle Requiem egyik tételét játszani. Miska megismerte és figyelt. A maga festményét kereste a hangokban. Ez

nem volt zongorajáték. A zongora teljesen eltűnt. Csak a zene lelke hangzott a műteremben. Cécile átszellemülten hallgatta. Arca, amelyet közönségesség és puffadtá tettek az évek, valósággal megszépült.

— Ó Miska, — sóhajtott elbűvölten az utolsó akkord után — miért nem vagy te muzsikus?

És rápillantott Miskára, akinek két kövér könnycsepp folyt lefelé a szakállába. Mert saját halálának fájdalmas és komor ünnepét hallotta ki az öreg abbé játékából. Liszt is odapillantott rá.

— Ugylátszik, — mondta — mégis muzsikus.

Aztán megint játszani kezdett. Cécile száz szakma-kérdést intézett hozzá. Faggatta véleményét Bachról, Chopinról, mindenkiről. És a vendég készséggel felelgetett, ujjai folyton futkosva ábrázolták egy-egy akkorddal, egy-egy futammal, egy-egy alapötlettel, amit mondott. Soká voltak együtt. Búcsúzáskor Cécile így szólt:

— Kérhetek valamit, mester?

— Csak parancsolhat.

— Holnap beállítatok ide egy harmóniumot. Nem játszaná el Miskának a Requiemet, mialatt fest?

— Boldogan. Ha attól még szebb lesz a kép, én fogom magam lekötelezve érezni.

Reggel Cécile nekiült a telefonnak. Délelőtt már ott volt a harmónium. És villásreggeli után hárman bevonultak a műterembe. Miska elkezdett festeni. Liszt leült a harmóniumhoz és játszott. Cécile pedig titokban nyugtalanul nézegetett a bejárat felé. De mikor ott megjelent, akire nyilván várakozott, mégis meglepetést színlelt. Émile Blavet lépett be, az ujságíró.

Miska ideges volt, mert a helyzet, ahelyett, hogy ihlette volna, rendkívül zavarta. És még jobban zavarta, hogy ezt Liszt előtt palástolni igyekezett félszeg tapintatában. Ingerülten, nyersen kiáltott tehát a belépőre:

— Ki az?

Blavet beljebb lépett. Cécile átvette a helyzet parancsnokságát. A hirlapírót bemutatta Lisztnek, aztán leültek és nagy bőbeszédűséggel kezdte magyarázni, hogy így készül a Mozart-kép: maga Liszt ihleti magát Munkácsyt. Blavet megnézte a képet.

— Gratulálok. Ezek az alakok valósággal élnek. Csak éppen hangjuk nincs.

— Majd lesz! — szólt hirtelen Cécile, de mikor mindahárman kérdően ránéztek, lenyelte, amit mondani akart.

És csak éjszaka mondta el Miskának, mikor Lisztet már lefektették.

— Látod, ezt így kell csinálni. Az a cikk, amit Blavet ír erről, isteni reklám lesz. De ez semmi. Nagy estélyt fogok rendezni. Zenészeket és énekeseket rendelék, előadatom a Requiemet és közben leleplezzük a képet. A világitási hatásokat már ki is gondoltam. Na? Kezded már tudni, hogy ki vagyok neked?

Miska tűnődött. Nem azon az estély-terven, amelyet Cécile ilyen agyafúrta kiforralt, hanem azon, hogy vajjon jó-e a kép. Megint nem tudta, hogy munkája mit ér, mint képei befejezésekor rendesen. Ha jó a kép, akkor Cécilere meg Sedelmeyerre lehet bízni. Ha nem jó, akkor jobb volna azonnal darabokra vagdalni. De ki mondja meg, hogy jó-e? Chérie többször megnézte munkában és lelkesen, szeretettel bízta. Sedelmeyerből azonban harapófogóval sem lehetett határozott nyilatkozatot kihúzni.

A nagy estélyt Cécile úgy szervezte meg, hogy alig aludt valamit. Száz keze volt egyszerre. Közben a világhírű vendég ágynak esett. Meghült már régebben, könnyebb influenza bújkált benne. Az orvos, akit elhívtak hozzá, lényegtelennek jelentette ki a kis gyengélkedést, de tekintettel a beteg magas korára, ágyba parancsolta. Liszt jókedvűen gyengélkedett az ágyban, folyton Cécile egy fekete kis kutyájával ját-

szott. De mikor Cécile tudtára adta, hogy este lehetne egy whistet csinálni és negyediknek meghívni Rubinsteint, azonnal kijelentette, hogy száz ördög sem tarthatná az ágyban.

A tatárfejú, kissé Beethovenre emlékeztető orosz zsidó megjelent. Liszt nagyon szerette és folyton tréfálkozott vele. Mikor az étkezést befejezték, kártyázás előtt még hamar leült a zongorához, hogy Rubinsteint kicsúfolja.

— Most én vagyok Rubinstein és eljátszom a Holdfény-szonátát.

Lecsapott a zongorára és az első tételt eljátszotta friss, jókedvű allegretto-tempóban. Miska nem értette a tréfát, de Cécile hangosan kacagott, Rubinstein maga is.

— Most jön a második tétel. Rubinstein felfogásában katonai őrsváltás!

Ugy csapkodta a zongorát, mintha nem kezével, hanem pörölyökkel játszott volna. Rubinstein a hasát fogta. Liszt felkelt, odament hozzá. Vállára tette a kezét.

— Azért nem kell haragudni a tréfáért. Az én Erlkönig-parafrázisomat mégis jobban játssza, mint én, ezt őszintén elismerem. Mint ahogy Chopin C-moll-etüdjét én mindig jobban játszottam, mint szegény jó Frédéric maga. No gyerünk, játszani!

A játékasztal már ki volt készítve, rajta a két csomag kártya, kék és piros. Cécile gyakorlott kézzel hosszú szalaggá nyujtotta a piros csomagot. Húztak helyre és osztásra. Kiki elfoglalta a helyét, Rubinstein leosztotta balfelé a lapokat, mindenkinek tizenhármát, s az utolsó lapot maga előtt kivágta. A pikk tizest.

— Pikk az adu.

Kiki rendberakta kártyáit. A játék megkezdődött. Rubinstein játszott Miskával. Mindketten úgy vagdosták a lapokat, mintha minden lappal agyon

akartak volna ütni valakit. Ők hévvel játszottak, de Cécile jól játszott. Mindahárom férfinál jobban. Leggyengébb Miska volt köztük.

— Mondd, Miska, — szólt rá Cécile — sohasem fogod megtanulni, hogy ha négy adu van a kezedben, ne üss aduval, hanem dobjál? És hogy király-dámából királlyal indulj? Nem fogsz te whistezni soha életedben.

— Dühös vagy, — nevetett Miska — mert csináltunk három trikket.

— De öt volt benne.

— Hogyan volt öt benne? Jaj, nem, nem kérdeztem. Mindig egy félóráig tart, míg elmagyarázod.

Már későn volt. Cécile elmagyarázta. Aztán felírta a neveket: Rubinstein, Munkácsy, Liszt, Cécile. Az írást soha nem engedte át másnak. Most Liszt osztott. Megint pikk lett az adu. Már a negyedik hívásnál a fejéhez kapott Cécile.

— Mester, az Isten szerelmére! Három magas adúja van és nem adúból indult? Ez a legősibb whist-szabály a világon.

Liszt szégyenkezett. Cécilenek igaza volt. De nem fogta fel tragikusan a dolgot. Sőt ő maga is szurkálta Rubinsteint:

— Vehvotinecben ezt így játsszák?

Rubinstein mérgesen kelt szülővárosa védelmére.

— A vehvotineci zsidók jobban kártyáznak, mint ahogy maga zongorázik, kedves abbé.

— Az lehet. De nem zongoráznak jobban.

Ezen mind nevettek. Játszottak három robbert. Ez elhúzódott féltizenegyig. Akkor Liszt megelégette a szórakozást. Rubinstein még leült a zongorához és eljátszotta azt a bizonyos Erlkönig-parafrazist. Aztán nyugovóra tértek, mert másnap jött a nagy nap. A Mozart-estély napja.

Cécile senkinek sem árulta el, mit akar csinálni.

De a meghívón kinyomott „Mozart-estély“ már gyanús volt a meghívottaknak; mindenki tudta Párisban, hogy Miska milyen képen dolgozik. Az érkező arcokon a kíváncsiság látszott.

Az Avenuen már kezdett megrekedni a kocsisor. A hintók lépésben követhették csak egymást. Fent Cécile már fogadott a bejáratnál. Semmit olyan ragyogó lélekjelenléttel nem tudott, mint ezt. Nyájaságának tízféle fokozatát szempillantások alatt és tévedhetetlenül változtatta. Azt a mondatot, hogy „nagyon örülök, hogy eljött“, tudta hűvös előkelőséggel mondani, közömbös szeretetreméltósággal, elragadtatott boldogsággal és még sokféleképpen. Villámgyorsan mozgott az esze, hogy kit merre utaljon, kinek milyen szomszédságban legyen a helye.

És jöttek a frakkos, fehérynakkendős urak. A díszes katonák, piros nadrággal, aranysujtásosan, kitüntetésekkel. A papok lila cingulussal, vagy tetőtől-talpig bíborban, csattos lakkcipővel. A hölgyek darázskaresúra fűzve, könyökön túl érő kesztyűvel, feltornyozott kontyokkal, legyezővel, mélyen kivágva, talpig érő szoknyáik túlzott kelmetömegével. Laroze-illatok fellegében. Jött Polignac gróf és felesége. Utána két kis ujságíró. Madame Caillavet és vele természetesen a kecskeszakállú Anatole France. A Michel-házaspár. Hoyos gróf és felesége, az asszony rokokóra stilizált nagy toalettben. De Chennevières márkí, a múzeumigazgató. Zichy Tivadar gróf, Chaplin és felesége. Wagner, a budai patikus fia, aki Braziliában rengeteg vagyont szedett össze és mint milliomos Párisban telepedett le. Danner Sándor, az egyleti titkár. A spanyol követ, Dumas fils, Massenet, külön nagy fellépéssel kezét kézcsókra nyújtva a párisi hercegek, Doré, Nemeskéri Kiss, Gruby doktor, Freycinet, a miniszterelnök. Türr tábornok és felesége. Coppée. Bertha Sándor és felesége. Albert Wolff. Dézamy és még

két ujságíró. Most már csoportostul érkeztek. Közben megint szenzáció: Liszt Ferenc. A közönség körében izgatott suttogás: Litz, Litz. Mert Párisban így ejtették a nevét, és ezt az általános szokást éppen úgy nem lehetett megfellebbezni, mint azt, hogy Zichyt Czikinek, Miskát pedig Mönkakszinak mondták. Sedelmeyer, vele két veje, Brozik Vendel festő, Fischhof műkereskedő és az egész család. Innocent Ferenc. Detaille, a festő. Pataky. Sokan, sokan, sokan.

Itt állott a kép, egyelőre láthatatlanul. Piros kárpit fedte, alatta a vászon kissé előre hajlott. Oldalt zongora és harmónium. Ragyogó világítás, várakozó beszélgetés halk és izgatott zshivaja. Maga a művész sápadtan álldogál egy sarokban a falnak dőlve. Most hirtelen elhalkul a moraj, belépnek az előadók. A zongorához leül Widor, a harmóniumhoz Jacob, köréjük sereglenek a Szalézi Szent Ferenc-kórus énekesei, karmesterök Audan. Aztán belép a négy magánénekes: Lalo asszony, Lépine kisasszony, Muratet és Hourdin. Csupa nagy név. Hirtelen elalszanak a lángok, csak a pirossal fedett képet világítja meg erős fény. Az énekesek is, a hallgatók is félhomályba süllyednek. Mély csend. Ebben a pillanatban megzendül a kar: „Requiem aeternam dona ei, Domine.. .“ Láthatatlan kéz leejti a piros takarót a képről. Elétűnik a kép, a híres magyar új alkotása. A halódó Mozart halavány, finom keze vezényli a Requiemet, amelyet itt énekelnek. Arca átszellemülten olvad fel a halálos muzsika megdicsőült élvezetében.

Taps nincs, tetszés nincs, megjegyzéseket is csak hátul lehet suttogni, az ének tovább hangzik. Rögtön utána a kar második tétele: „Dies irae, dies illa...“ Rögtön utána a magánénekesek zengő négyese: „Tuba mirum spargens sonum...“ Kar: „Rex tremendae...“ És így tovább. Hét tétel.

Most végre felszabadulnak a tapsok és megjegyzések egyaránt. Szomszédok egymáshoz hajolnak. Még nem lehet tudni semmit. Alig pár pillanatnyi szünet. Új szám: Mozart „Ave verum“-ja a sixtusi kompozícióból. Ez Liszt kérése volt, Mozart egész élete művében ezt szereti legjobban. Utána végre hosszabb szünet. Miska sápadtan áll a fal mellett. Siker? Bukás?

Inasok pezsgőt hordanak a széksoroknak. Élénk, felszabadultan lármás beszélgetés. Miskát felfedezik, tömeg veszi körül, kezét szorongatják. A másik nagy gyűrű Cécile köré fűződik. Eláradó szerencsekívánatok, udvarias elragadtatás. A kép ott áll tovább és a haldokló Mozart felemelt keze csak a kép süket csendjét dirigálja. Az előbbi zene után százszorta némább a festmény.

A második részt maga Liszt állította össze, honfitársa feleségének kérésére. Kettős a Varázsfuvolából. Andante az F-dur szonátából, hegedű és zongora. Az álarcosok hármasa a Don Juanból. A *Così fan tutte* kórusa. Zerlina áriája. Idomeneo áriája karral. Hosszú-hosszú műsor. De ennek is vége. Most aztán felbomlanak a széksorok, a társalgás egybefolyó, élénk lármája úgy ömlik el, mint megnyitott zsilipen a víz. A hercegérsek a háziasszonyhoz lép. A miniszterelnök a házigazdához lép. Csoportok. Az énekkar elvonul, a művészek a közönség közé keverednek. Még nem lehet tudni semmit.

De aztán lassanként kialakul a levegőben az a megfoghatatlan valami, ami egyetlen taps nélkül is kézzelfoghatóvá teszi a sikert és egyetlen pissenés nélkül a bukást. Miska egy félóra mulva tudta, hogy baj van. Anélkül, hogy egyetlen bíráló szót hallott volna bármelyik vendégétől. Chériet csak pár percre foghatta el, annak arcáról olvasta le a bajt. Ennek a kedves arcnak minden lehellelnyi árnyalatát ismerte. És ha az asszony forró kézzszorí-

tásából és meleg mondataiból az együttérzést, a titkos élettársi közösséget érezte, viszont arcáról az aggodalmat és részvétet kellett látnia.

Aztán Michelnével állott meg pár szóra. A kedves Madelon arcán ugyanazt az aggodalmat, ugyanazt a részvétet vélte felfedezni.

— Madelon, — mondta neki kínzott hangon, — mi van itt? Senkitől egy őszinte szót nem kapok.

— A kép nagyon szép, miért izgatja magát?

— Maga sok emberrel beszélt. Mit hallani? Mit mondanak erről az estéről?

— Ó, Istenem, esztétikai megjegyzéseket tesznek. Hogy vagy festészet valami, vagy zene. Hogy a kétőt nem kell összekeverni.

Ekkor ment el mellettök Cécile, a dolgozó háziasszony fűtött lendületében, mint egy gőztől remegő mozdony.

— Minden kitünően megy, — szólt oda Miskának, — nagy siker. Foglalkozzál a diplomatákkal, az Isten áldjon meg, dolgozzál egy kicsit.

Már el is tűnt, háromfelé beszélt, százfelé mosolygott, ezerfelé figyelt.

— Mondja, Miska, — kérdezte Madelon, — a büffében eredeti szőlőtökéket láttam fűrtökkel. Márciusban. Rengeteg pezsgő. Mibe kerül ez az estély?

— Cécile azt mondja, hogy negyvenezer frankba. Ő azt tartja, hogy pénzt csak pénzzel lehet keresni. Az egész palota, minden itt körülöttünk, ez az egész pompa, ez mind arra való. Ez az ő rendszere. És eddig bevált, az tagadhatatlan. Ha bemegy egy műkereskedőhöz és megkérdezi az árát egy Munkácsy-képnek és egy Frans Hals-képnek, akkor én ma drágább vagyok. Egy kisebb zsánerképem ára negyvenezer frank. Mint ez az estély. Vagyis ezért az estélyért külön egy képet kell festenem. De az ő számvetése az, hogy a kellő társadalmi lármával, beállítással, zajjal a Mozart-kép nem százezer frankon fog el-

kelni, hanem kétszázezer frankon. Akkor pedig negyvenezer frank nem nagy befektetés. Én nem szólok bele, mert ehhez nem értek. Cécile meg Sedelmeyer mindent megtárgyalnak. Én csak festek. Ha tudok. Ha nem vagyok beteg.

A vendégek aztán elszéledtek, néhány csökönnyösen pezsgőző fiatalember maradt utoljára, de azok is ráeszméltek, hogy illik távozni. Liszt már rég lefeküdt. A műteremben ott maradt a kép egyedül, ráborult a sötétség. Miska az ágyban hevert és gondolkozott. A kép aludt a műteremben, ő nem tudott elaludni.

Másnap megkérte Lisztet, hogy mindennap keljen fel másfél órára és üljön neki. Tavaly megfestette a Párisban járt Haynald bíboros arcképét s az kitűnően sikerült. A harsányan zengő bíbornoki reverenda pirosát megtartotta a képen, s az mégsem nyomta el az arcot. Aki hozzáértő látta, az mind mestermunkának nevezte. Most megint kedvet kapott a portré-festéshez. A modell is lelkesítette: az abbénak öltözött agg fehér sasfeje a ruházat nagy fekete foltja felett, vállig érő hősörénnyel s a művészkirály büszke arca, amely annyi száz asszony kábult rajongására pillantott le a havasok szférájának jéghidegen tündöklő magasából. Elkezdte a képet. Már csak azért is, hogy elfoglalja magát a kritikákra való gyötrelmes várakozásban.

Azok jöttek és Miskában meghült a vér, mikor olvasta őket. Ugyanaz a párisi sajtó, amely két éve még földreborult előtte, most lenéző kicsinyléssel, kézlegyintéssel beszélt róla. Ezt nem várta, ez mélyen megdöbbsentette. Mert hiszen lebírálhatták volna a képet úgy is, mint egy nagy művész tévedését, megjegyezve a hibákat, akár nyersen is, de elismerve a megbírálnak művészi rangját. Ez a sajtó-kórus azonban minden átmenet nélkül jelentéktelen, levitézlett nagyságnak kezelte. A Revue

Illustrée krónikása, a finomtollú, tekintélyes Henri Becque, ezt írta róla: „Hát ez a magyar, ez bámulatos. Estélyt adott és zenészeket hívott meg, hogy azok kísérik a képet. S mialatt Munkácsy egy új festészetet talált fel, a zenekari festészetet, azalatt egy másik művész, egy kényes és finom mester, Alfred Stevens, kiadta gondolatainak, a művészetről való megfigyeléseinek gyűjteményét. Reméljük, hogy új kiadásában még ezt is belepótolja: A festészet nem arra való, hogy halljuk.“

Minden lap rosszul írt, alig akadt a kritikákban egy-két megbocsátó, vagy vigasztaló hang. Miska elképedve olvasta őket. Mi van itt? Mi történt itt két év alatt? S végül a Télégraphe című lapban ezt olvasta: „A kritika szigorú volt iránta s bármily csodálattal viseltessünk a festő tehetsége iránt, meg kell vallanunk, hogy a kritikának igaza volt. Legalább is ügyetlenség volt, hogy kényszeríteni akarta Párist képének csodálatára. Páris annál kevésbé hajlandó erre, mert hiszen a mi irányaink nagyon jelesek, akármit morogjon is néhány békétlenkedő. A romanticizmus takarodófélben. Helyét a dolgok igaz látása foglalja el. A kolorit átalakulóban, s ellenére az akadémiának, ellenére az École des Beaux Arts hagyományokba kapaszkodó tanításainak, ezek a hagyományok sorra meghódnak a modern alkotások előtt. Két hónap mulva megnyílik a Salon s ez az új irányok diadalünnepe lesz. Mit keres az új életnek ez erőteljes hullámverése közt Munkácsy ízetlen dolga?“

Miska mélyen megdöbbenve nézett fel az újságból. Hogy ő mit keres itten? Hát ő már nincs? Írja meg végrendeletét és ugorjon a Szajnába? Az egész nem értette. Jöttek ezek az impresszionisták az ő plein-airjökkel, csak tegnap volt, hogy egész Páris a hasát fogta zagyvaságaik felett. Ő maga is futólag megnézte őket és legyintett a kezével, végezte a dol-

gát tovább, ahogy Isten tudnia adta. Tavaly még félisten volt s azok senkik. Most ő a senki és azok a félistenek? Micsoda örült félreértés keletkezett itt ilyen rövid idő alatt? Hiszen ő úgy fest az idén, mint tavaly. S úgy festenek azok is.

Ha valaha szüksége volt menedékre, ahol megnyugodhassék vergődő kétségeinek viharában, most szüksége volt rá. Mindenekelőtt a munkára volt szüksége. Beletemetkezett a Liszt areképébe. Úgy vagdosta oda a színeket az ecsettel, mint ahogy a király vív a számüzetésben. Keserű és dacos passziója tellett benne, megmutatni sajátmagának, hogy ő az, az öregedő oroszán, de még oroszán. A kép úgy sikerült, ahogy álmodta. A legnagyobb mesterek mellé merte volna állítani. S azzal próbálta áltatni magát, hogy azok az ebek csak jöjjenek ide ezt a képet megnézni, aztán csaholjanak tovább, ő megy tovább a maga útján. De tudta, hogy ez csak önvigasztaló hősködés, a sötét erdőben rettegő gyermek éneklése.

Cécile olyan ídeges lett a sajtótól, hogy majd felrobbant. Elrakta a bírálatokat, elővette őket és izgatta magát velök. A lapok már tréfálgozni kezdtek, ugyanúgy, mint valaha az impresszionistákon. Karcolatokat közöltek, hogy melyik festő képeit milyen zenével kellene kíséreni, több-kevesebb szellemességgel listát állítottak össze, hogy a csataképfestő Detaillenak katonazene dukálna, Béraudnak, a szépasszonyok festőjének népszerű operett-melódia, Dorénak, a Don Quijote-rajzolóknak, spanyol seque-dilla, és így tovább. Cécile reggeltől estig a cikkekkel vitatkozott, a hírlapírókat szamaraknak és gazembereknek nevezte s hosszú fejtegetéseket tartott a Mozart-estély művészi ötletéről, de mindezt környezetének magyarázta, holott a köztudatot kellett volna meggyőznie. Miskával szemben pedig, bármennyire igyekezett vigasztalóan és gyengéden bánni a baj-

ban, türelmetlenségéből minduntalan kiütközött egy egészen új hang, a Miskában való súlyos csalódás rejtett hangja.

Sedelmeyer nem fogta fel tragikusan a dolgot, legalább is nyugalmat mutatott. Azt fejtegette a megdöbbsent és komor Miskának, hogy egyik kép sikerül, a másik nem. Az ember megbotlik, de felkel, lekeféli magát és megy tovább. Csak a tehetségtelenek adják meg magukat az első rossz szóra. Ami pedig ezeket az irányokat illeti, hát azt még senki sem tudhatja, hogy azokkal hányadán áll a festészet. A közönség ízlése hullámzik; ma ennek van divatja, holnap annak. De ami igazán jó, az mindig jó. Miska azonban csak komor, letört tekintettel nézett maga elé. Mindez nem tudott bele kedvet önteni.

— Fel a fejjel, — mondta Sedelmeyer, — majd én visszaadom magának az önmagában való hitet. A Krisztus-képeket kiviszem Amerikába. Maga is kijön, mester. Ott olyan ünneplésben lesz része, hogy olyat nem látott.

— Amerikába? Nem bírom a tengert.

— Azt a kis kellemetlenséget kibírja. Megéri. Ott nagy kelete van a bibliának. Maga előtt térdre fognak borulni. Úgy csináljon terveket, hogy összeláthajózunk. Kezeskedem róla, hogy művészileg újjászületve fog onnan hazatérni. Ezt a Mozartot összes kritikáival együtt el fogja felejtetni.

— Miért felejtsem el, — hördült fel Miska, — olyan rossz?

— Ördögöt rossz. Csak bánatot okozott magának. A bánat a művész lelkén nagy teher, azt le kell dobni onnan. Majd én segítek, bízva rám magát.

Miska legyintett. Mit használ, ha másokra bízva magát? A hátgerincsorvadásból a világ egyetlen orvosa sem tudja kigyógyítani, pedig rájok bízta magát. A festéssel is így van. Cécile és Sedelmeyer intézkedtek, szerveztek, dolgoztak, társadalmi bűvész-

mutatványokat végeztek és végül mi az eredmény: „Mit keres itt Munkácsy ízetlen dolga?”

Csak Chérievel tudta igazán meghányni-vetni mély keserűségét. Egymás kezét fogták a légyott lámpaernyős, meghitt csendjében. És Chérie különös zengésű, símogató hangja édesen borult rá a vérző lélekre.

— Nézd, ami történt, nem lehet csodálni. Ennek előbb-utóbb be kellett következnie. Idegen vagy itt s az én fajtám nem szereti az olyan idegent, aki elviszi a pénzt. Túlnagyra nőttél nekik és elvégre ők vannak itthon. A palotád, az estélyeid, az előkelő vendégeid magától értetődően kihívták azoknak az irigységét, akiknek nincs palotájok s akikhez nem megy el a nuncius, meg az egész diplomácia. Aztán évek óta nem állítottál ki a Salonban. Ezt ők úgy magyarázzák, hogy már nagyon magasan hordod az orrodát és már a Salont is lenézed. A zsarnokuk voltál, a nyakukon ültél. Csodálsz, hogy végre fellázadtak az idegen ellen? A legfeszültebb hangulatban jött ez a szerencsétlen estély. Talán nem volna szabad erről beszélnem, mert Cécile ellen szól, de te tudod, hogy önzetlen vagyok és tárgyilagos. Cécile nagy hibát követett el, túlfeszítette a húrt. Amit csinált, az túlságosan hangos volt, túlságosan vásári és falragasz-szerű. Még más képpel kapcsolatban is kihívó lett volna a dolog. A Mozartnál meg éppen nagyon szerencsétlenül esett.

— Mondd, Chérie, olyan rossz az a kép? Nekem most sincs fogalmam arról, hogy gyalázatosan rossz-e, vagy kitűnő.

— Mindent megmondok őszintén, hiszen úgy fejezhetem be, ahogy be fogom fejezni. A kép gyenge. Fáradtan, betegen csináltad és túlságosan siettel vele. Tudok egy nagyon szép mondást; ha nem tévedek, Delacroix mondta: „Az idő csak az olyan képeknek kegyelmez, melyek tisztelték őt.” A Mozart

gyorsan készült. A főalak jobbkarja el van rajzolva... ne tiltakozzál, drágám, el van rajzolva. A te híres fehérjeid nagyon élesek, a jobbsarokban a kisfiú félharisnyájának a foltja mindenkit zavart. És így tovább. De azt mondom neked, hogy ezzel semmit ne törődj, mert lángelme vagy.

— Te hiszel bennem?

— Nem kell hinnem ebben, mert biztosan tudom. Ez több, mintha csak hinném. Zseni vagy. Ami a lényeg benned, az nem hasonlít senkihez. Az te magad vagy. Tudod, melyik képeden láttam ezt legjobban? Azon a nagy virágcsendéleten, amit Colpachon festettél. Az óriási. A tudásod abban ijesztő. Az a kép az örökkévalóságé. Remekmű, amelyet csak a legnagyobbak festettek. És ezenfelül, anélkül, hogy tudnád, egy nagy költő van benned. Néha azt a furcsát gondolom, hogy világgraszoló írónak születted, de egy hallatlan tudású ecsettel fejezed ki magad. És remekművet fogsz még alkotni nem egyet, ha az Isten egészséget ad.

— De az irányok. Mi van ezekkel az új irányokkal, mi lesz ezekből? Már azt írják a firkászok, hogy ezek engem elsöpörtek!

— Ami iskola benned, vagy akadémia, vagy akárhogy nevezzük, azt elsöpörhetik. De ami a tehetségedet teszi, azt nem söpörheti el soha senki. Képzeld el, hogy az impresszionisták teljesen és tökéletesen legyőznek benneteket, maiakat. És holnap nem is lesz szabad másnak kiállítani, mint impresszionistának. Tegyük fel. És képzeld, hogy egy ilyen tárlatra beteszik a Rembrandt Éjjeli őrzőjátékát. Elsöprik?

— Azt nem. Azt aztán nem.

— Látod. Igyekezzél meggyógyulni, dolgozzál, a többivel ne törődj.

Miska aznap aludt jól először, hosszú idő óta. Másnap nyugodtabb szemmel nézte a világot. De

azért lelke mélyén ott sajgott a mellékmondat, hogy „ha az Isten egészséget ad“.

Liszt szentül megígérte, hogy a nyár folyamán elmegy Colpachra. Cécile kézadást kért tőle, majd hogy meg nem eskette. Miska az arcképét adta neki ajándékba útravalóul. A kép felső jobb sarkába azt akarta írni ecsetjével, hogy „Ferencznek“. De ezt írta: „Fererencznek“. Nem vette észre. Az ajánlás így is maradt.

A májusi Salon, amelyet az új irányt magasztaló lapok annyira hirdettek, megnyílt. A sajtót csakugyan új hang árasztotta el. Az impresszionizmus beérkezett. A festővilág Claude Monet, Renoir, Pissaro és Sisley nevéből volt hangos. A piktor-kávéházakban forrt az izgalom. A műkereskedők kezdték embereiket átcsoportosítani. Idegesen rengett, recsegett, vajúdott a művészi közélet, minden áldott nap volt valami nagy cikk, vagy szenzációs képvásár, amely az izgalmat újra, meg újra megkavarta.

Miska ebben az izgalomban nem vett részt. A Mozart-hadjáratban kapott lelki sebeit Lamalouba ment kiheverni. Megtartotta rendes kúráját, a nyomorékok és évről-évre szemmelláthatóan pusztuló látványa most már nem is rendítette meg. Hogy gyógyíthatatlan, abba beletörődött. Csak azon alkudozott a sorssal, hogy mennél tovább húzódjék a dolog és hogy ne érje utól Paál Laci, Manet és Makart sorsa. Mert ennek réme most is minduntalan felütkezött tépelődő gondolatai között. Még festeni is kedve támadt. Colpachra érkezvén, megütötte szemét a park bejárata, olyan világítás különös hatásában, hogy soha nem látottnak tűnt fel. Lefestette. Örült neki.

Haynald bíboros megérkezett Magyarországról Colpachra. Michelék is kijöttek, Jouanet is ott töltötte szünidejét. Cécile nagyon izgatott volt, hogy Liszt megtartja-e ígéretét. A világ első zongoramű-

vészének, a zene hihetetlen varázsú uralkodójának, felséges jelenlétét Colpachon most rendkívül fontosnak ítélte. Fontosabbnak, mint valaha. A Mozart-kép kudarcát háza társadalmi kudarcának is nézte, társadalmi úton igyekezett tehát olyan tapasztalatot ragasztani rá, amilyen kevés háznak jut a világon. És mivel Liszt felől olyan hírek érkeztek Weimarból, hogy az agg művész gyengélkedik, Cécile nem habozott sokat, hanem vonatra ült és személyesen utazott Weimarba, hogy Lisztet, ha törik, ha szakad, magával hozza. Liszt azonban nem jöhetett rögtön, meg kellett előbb jelennie unokája, Daniela, lakodalmán. Még más baj is volt: titkára és kedvenc tanítványa, Göllerich, aki nélkül ilyen állandóan influenzával fenyegető állapotban nem mert utazni, nem jöhetett vele, mert megbetegedett anyjához kellett mennie. De Cécile nem nyugodott: Lisztnek mindenáron el kellett jönnie Colpachra. Már csak Haynald miatt is, akinek megígérte.

És ki is vitte, amit akart. A fehérsörényű aggasztán egy júliusi napon megérkezett Colpachra. Egy csodagyerek kísérte, Stavenhagen nevű fiatal fiú, az szerepelt titkárja gyanánt. Nem volt jó színben. Látnivaló volt, hogy valami betegség bujkál benne. És hetvenötödik évében járt.

— Nem volt tőlünk nagy felelősség, mindenáron elhozni ide? — aggodalmaskodott Miska.

— Vállalom a felelősséget, — felelt hevesen Cécile, — ha rajtad állana, nem sikerülne soha semmi.

És még aznap feladta a hírt a párisi lapoknak, hogy Liszt Ferenc idei nyaralását Munkácsy Mihály és felesége colpachi kastélyában tölti.

Liszt nagyon jól érezte magát Colpachon. Szívesen eltréfálkozott nagypapás bohósággal, ha Madelon két lánya, Jeanne és Georgette, játszani akartak vele, vagy kérték, hogy zongorázzon valamit,

mert ők táncolni szeretnének. Cécile, aki keresztanyja volt a kisebbiknek, szigorúan rájuk szólt, de Lisztnek örömet okozott a két apróság. A gyerekeket mindig szerette. Aztán örült a Haynald társaságának is, az egyháziak iránt való különös vonzalma itt igen kellemes tárgyat kapott, még hozzá bíbornokot.

— Hogyan lett ön abbé, drága mester? — kérdezte Lisztet a bíbornok.

— Mikor befejeztem az esztergomi misét, anyyira tele voltam a vallás szolgálataival, hogy beléptem terciáriusnak a budapesti franciskánusok rendjébe. Megkaptam a harmadik fokozatot. Akkor úgy elöntött a miszticizmus, hogy minden ok nélkül a halálra készültem. Előkészítettem a halotti csuhámat és úgy rendelkeztem, hogy reggel öt órakor kíséret és zene nélkül temessenek el a kolostor kriptájába. Pedig már nem voltam gyerek, túl voltam a negyvenen. De nem haltam meg. Aztán elmúlt tíz esztendő. Egy asszonyhoz sodort az élet, a legnagyobb és legtisztább lélekhez a világon. Ő volt a legkatolikusabb lény, akit ismertem. Ő akarta, hogy az egyházé legyek, ne a világé, és csak a küldetésemnek éljek. Akkor, hatvanöt április huszonötödikén, végleg magamra öltöttem a papi ruhát. Rómában, közel a Rafael loggiáihoz. Sokat beszéltek erről és beszélnek ma is. Hogy bíbornok akartam lenni, például. Nem, előre menni sohasem akartam. De teljes életemben papnak éreztem magam a szó legnagyobb értelmében. Papnak és cigánynak. Tudja, monseigneur, gyerekkoromban vallási rajongó voltam, s amellet szerettem a falumbeli cigányokat. Ez a két ősi ösztönöm később is megmaradt. Jóismerőseim mind a kettőt mindig tudták rólam. Egyszer gróf Teleki Sándor Párisban adott nekem egy tizenkét éves cigánygyereket hegedűvel együtt. Azt mondta: nekem vásárolta ajándékba.

— Mi lett a rajkóval? — kérdezte Miska.

— Kitanítottam hegedűre. Nehezen ment, mindent jobban akart tudni a tanáránál.

Miska erősen figyelt. Rég érdekelte valaki ennyire, mint ez a cigányfiú.

— És aztán?

— Aztán hegedűművész lett. De egyszer Bécsben bementem a Zeiserlbe. Ott egyszer csak a lábamhoz borul egy cigány a bandából. Az én cigányom testvérbátyja. Átkarolta a térdemet, úgy rimáncodott, hogy ereszem vissza hozzájuk Józsit. Elpusztul idegenben, a dobogó nem neki való. Cigány nem való másnak, csak cigánynak. Mit tehettem? Pénzt adtam neki, hazaengedtem. Úgy hívják, hogy Sára Józsi. Beállt a Bolla Károly debreceni bandájába. Megházasodott, cigánylányt vett el. Legutoljára azt hallottam róla, hogy cigányviskóban lakik. De ott hon van és boldog, nem cserélne senkivel.

Hirtelen valamennyien Miskára néztek. Megrettenve. Miska az asztalra borult és elkezdett sírni. Felugráltak, faggatták, becézték, vigasztalták. Nem lehetett tudni, mi baja. A kis Stavenhagen úgy megijedt, hogy maga is könnyekre fakadt.

— Legjobb hagyni szegényt, — mondta halkán Cécile, — nagyon ideges és minden kicsiségért azonnal sír. Most sincs semmi különösebb oka.

Michelné karonfogta és elvitte a szobájába, dőljön le egy kicsit. Cécile sápadtan maradt ott. Ő nagyon jól tudta, hogy Miskát mi rendítette meg. De arca kemény lett. Még most is szerelmes volt ebbe az emberbe, még most sem akarta visszaadni az idegen országnak.

Este már nem látszott Miskán semmi különös. A parkban sétáltak egy kicsit étkezés előtt. A négy hatalmas fenyő közt leültek a rácsos lócára hárman: Liszt, Haynald és Miska. És Miska váratlanul Liszthez fordult:

— Mondja, Ferenc, maga magyarnak tartja magát?

— Feltétlenül. Mindig hangoztattam és büszke is vagyok rá. Otthon sokszor a szememre vetették, hogy nem tudok magyarul. Édes Istenem, Széchenyi István is németül gondolkozott. Nagy Frigyes franciául. Napoleon olaszul. Én igenis magyar vagyok és a fajtámtól el vagyok ragadtatva. Büszke és úri fajta. Ha magyar parasztot látok és elnézem, mindig eszembe jut, hogy ezeket a homlokokat nem szolgaságra teremtette az Isten. Tudja, hogy én is festek portrékat, nemcsak maga?

— Hogyhogy?

— Komponáltam én egy magyar történelmi arcképcsarnokot. Megvan otthon Weimarban egy egész sor már. Majd kiadom, megcsinálom zenekarra is. Megkomponáltam Széchenyit, Telekit, Eötvöst, Deákot, Vörösmartyt, Petőfit és Mosonyit. Egy-egy zenei arckép. Ha jól viseli magát, akkor magát is megkomponálom, Miska. Azt hiszem, elég jó portrék.

— Erdekes, — mondta Miska, — mennyire ugyanaz tud lenni két különböző művészet. Mint amennyire két ember különbözik. Maga járkál a világban, Ferenc, és mindenütt otthon van. Én pedig sehol sem tudok boldog lenni. Csak otthon tudnék.

Haynald bele akart szólni a beszélgetésbe, amely érdekelte. De jött Cécile. Tapintatosan inkább hallgatott.

A szép nyári napok felett Liszt átszellemültsége lebegett. Imádták, hallgatták, a lelkek magasra röppentek körülötte és megálltak a magasban, mint a csillagok. Haynald élete legsugarasabb napjait élte itt, kedvére botanizált a parkban, s mikor egy ritka fűvet talált növénygyűjteménye számára, egész nap ragyogott az örömtől. A kedves napok

egyikén nagyobb zenei alapítványt tett Liszt nevére. Ott szövegezték meg az alapítási okmányt a Miska műtermében. „És midőn Isten Liszt Ferencet — óhajtom, sok idő múlva — magához szólítandja, akkor az adományozási jog is a föntírt bizottság által fog gyakoroltatni. Isten adja áldását az egészre. Kelt a Munkácsy-pár colpachi kastélyában, Luxemburg nagyhercegségben, az Ur születésének ezer nyolcszáznyolcvanhatodik évében, július hava hetedik napján. Haynald. Előttünk: dr. Liszt Ferenc, Munkácsy Mihály.“

Egy kora reggel Liszt túlkönnyen öltözve ment misére. Esett az eső. Mikor visszajött, borzongásról panaszkodott. Cécile vörösbort hozatott és konyakot csurrantott bele.

— Ezt igya meg.

— Vörösbor konyakkal? Ettől tiltanak az orvosaim legjobban.

— Azok nem tudnak semmit. Legjobbak az ilyen régi háziszerek. Csak igya meg.

Liszt megitta. De a hülés csak félig-meddig mult el. Mikor elutazott, megint csúnya, esős idő volt.

Az a reggeli mise, amelyiken Liszt meghült, július tizenkilencedikén folyt le. Augusztus elsején távirat jött Colpachra Bayreuthból: Liszt Ferenc meghalt.

VIII.

A „La Champagne“ egy novemberi napon érkezett a newyorki kikötőbe. Kődös délután volt, a Szabadságszobrot nem lehetett látni. Miska vánszorogva mászott fel a fedélzetre. A hosszú út nagyon megkínozta, alig volt egy-két olyan órája, melyben a tengeri betegség ne bántotta volna. Ezerszer megátkozta azt a pillanatot, mikor erre az utazásra adta

fejét, megátkozta Sedelmeyert, aki rávette. A kivert kutyánál cudarabbul érezte magát. De most már örvendett. Itt volt New York előtt. Nemsokára szárazföldön lesz, olyan szobában fog aludni, amely nem inog.

A köd tejfehér mesevilágából egy kis gőzös tűnt elő, hangos és dühös szuszogással. Olyannak tetszett, mint valami mérges kiskutya, amely házőrző haragjában elébe úszik a jövevénynek. De kiskutya létére akkorákat üvöltött kürtjével, mint egy minotaurusz. Odalubickolt a nagy hajó alá. Fedélzetén embercsoport. S a csoportban Miska megismerte Sedelmeyert. Az már régebben kiment, hogy a kiállítást megszervezze. Kivette zsebkendőjét és elkezdte lobogtatni. Sőt már kiáltani is tudott neki. Mellette állott Bertier, a festő, aki vele utazott.

— Hahó! Sedelmeyer! Maga az?

— Én vagyok! Hogy utazott?

Az embercsoport egyszerre éljenezni kezdett. Mindegyik zászlócskát húzott elé, piros-fehér-zöldet, azt lobogtatták Miska felé! Ő zsebkendőjét lobogtatta és lekiáltott:

— Éljen a magyar!

Sokáig tartott, míg a kis csavargőzös, a „William Fletcher“ utasai felkapaszkodhattak az óceánjáróra. Elsőnek Sedelmeyer sietett hozzá. Megölelte, aztán helyet adott a küldöttségnek. Voltak vagy tizen newyorki magyarok. Egyikök előlépett, megköszönte torkát és rágyújtott a dikióra.

— Tisztelt hazafi! Ez a pillanat, mikor a világ-hírű magyar festőművész...

És így tovább. Miska válaszolt. Megszokta már, hogy festőnek szónokolnia is kell. Aztán a magyar küldöttek bemutatkoztak. Knödler, Untermeyer, Herédi, Weisz, Korbay. Miska sorra kezelt velök. De félszemmel a hajóhoz akasztott lépcsőt szemlélte. Azt hitte, hogy már le lehet szállni. De felvilágosí-

tották, hogy az még soká lesz. Órák mulva. Addig leültek beszélgetni. És ez elég zavarosan ment, mert Miska mindenekelőtt Sedelmeyertől szerette volna tudni, hogy mi mutatkozik képei körül, az amerikai magyarok pedig a hírességgel szerettek volna barátkozni. Miskának rossz kedve volt. Az út nagyon kimerítette. Mikor valami mozgolódás keletkezett a társalgóban, ahol beszélgettek, vagy a folyosón, mindig örvendezve felkelt, hogy kiszálljon. De szó sem volt kiszállásról. Elmaradt italszámlákat hajtottak még be egy-két utason, vagy a csavargözössel érkezett amerikai hivatalnokok jöttek minden utas kiszállási engedélyét megvizsgálni. Mikor Miskához értek, a Korbay nevű magyar sűgött nekik valamit.

— Aoh yes, it's quite allright.

Nyájasan bölintottak Miska felé és tovább mentek. A híres festőnek elengedték a formaságokat. Miska örvendezett ezen a kedvességen, de ideges türelmetlensége nem szűnt. Délután óta várta már a kiszállást. Végre este tizenegy órakor amerikai földre lépett. Nem nézett sem jobbra, sem balra, még a néger hordárokat sem csodálta meg. Csak ült a bérkocsiban boldogan, hogy végre szárazföldön lehet. A Hoffman House nevű híres és előkelő szállóba hajtottattak. Egy félóra mulva már aludt, a nevére letett leveleket, névjegyeket meg sem nézte.

Másnap megkezdődött a hajsza. Ujságírók rohama. Tíz interjú tolmáccsal. Látogatások. Jött egy igen szép arcú, derekas, nála valamivel fiatalabb férfi: Edison. Nyájasan rázogatták egymás kezét, de egy szót sem tudtak beszélni, míg a Korbay nevű magyar nem tolmácsolta mondataikat. Miska gratulált Edisonnak a telefonhoz. Edison nagyot nevetett és közölte, hogy a telefont nem ő találta fel, hanem Graham Bell, azonban feltalálta a villanykörtét és a villamos vasutat. Aztán megakadtak és csak rázogatták egymás kezét nevetve, csillogó szemű barát-

sággal. Aztán jött egy Chauncey Depew nevű vasutársasági elnök, Korbay szerint igen fontos politikus és rettenetes gazdag ember. Aztán jött egy amerikai, akiről száz lépésre látszott a Jenki, ez Pulitzernek, a World című lap főszerkesztőjének mutatkozott be és magyarul beszélt. Aztán jött egy ünnepléses, büszke öreg pap, Henry Ward Beecher, aki már látta a Krisztus-képet és nem tudta hova tenni Miskát a lelkesedéstől. Kitűnt róla, hogy az ő nővére az a Harriet Beecher-Stowe, aki a Tamás bátya kunyhóját írta, de az nem volt New Yorkban, hanem a telet Hartfordban töltötte, mint magányos vidéki özvegy. És jöttek vég nélkül, csupa híresség, akikkel Miska nem tudott mit beszélni. Jobb szeretett volna egyedül maradni ezzel a Korbayval, aki elmondta, hogy operaénekes, felesége, Ravasz Ilonka zongoraművésznő kíséri, ketten szoktak hangversenyezni és nem panaszkodhatnak, nagyon jól megy. Már nem sokára lesz annyi félrerakott pénzök, hogy hazamehetnek Pozsonyba. De ezt is csak töredezett mondatokban mondhatta el, mert minduntalan jött valaki. Aztán rohanni kellett a West huszonharmadik uccájába s ott megnézni az Old Tabernacle nevű helyiséget. Ott helyezték el a képet, amely itt a „Christ before Pilate” címet viselte. Aztán rohanni kellett az ötödik Avenuera, ahol egy Astor látta vendégül Miskát, Sedelmeyert és Bertiert. Utána látogatás egy művészklubban, aztán még egy klubban, aztán tea a Vanderbilt-háznál, ahol William H. Vanderbilt és Cornélius Vanderbilt urakra azt hitte, hogy fivérek, holott egyik apja volt a másiknak, csak igen korán házasodott. Aztán bankett egy klubban és látogatás egy másik klubban.

Másnap megmutatták a képet az ujságíróknak. Pulitzer ebédet adott. Itt Miska megismerkedett a háziasszonnyal és nagyon megakadt rajta a szeme. Telt, magas, szép asszony volt, milói termetű, az a

típus, amely őt mindig legjobban érdekelte. Társalogni is tudott vele, mert a szép Pulitzerné beszélt németül is, franciául is.

— Milyen kár, hogy ebben a hairszában találkozom magával, — mondta gálánsan az asszonynak — reggeltől estig majd széttépnek, pedig szeretnék magával egy kicsit meghitten elbeszélgetni.

— Lehet része benne, csak magától függ. Joe meg akarja magánál rendelni az arcképet. Csak fél, hogy maga nem fogja vállalni.

— A sírból is felkelnék, hogy megfessek. Hogyne vállalnám.

Ugyanezen az ebéden még egy arcképet kellett vállalni. Mert Sedelmeyer oda sűgött neki, hogy okvetlen vállalni kell, nagyon fontos. Ez egy Marquart nevű gazdag ember volt, híres mecénás és műgyűjtő. És még egyet kellett vállalni: ez McCosh volt, a new jerseyi Linston-college igazgatója. Mire kocsiba ült, már nem volt újévig szabad órája. Három portré-rendelés, mindennap déli meghívás, tea meghívás, esti meghívás, egy washingtoni utazás kidolgozott programja, Amerikába került képeinek felkeresése és viszontlátása, mikor úgy érzi magát, mint az az apa, aki idegenbe adta lányait feleségül. Ha még valami akad, arra már az alvásból kell elvenni az időt.

A tárlat első napján amerikai arányú tömeg. Másnap még több. Este Pulitzerék páholyában a Metropolitan Opera Houseban. A szép asszony elmagyarázta a földszinti páholyosok tulajdonosait. Millió dolláronként. Ott ültek rengeteg ékszereikkel az asszonyok, agyonhajszott, fáradt arcukkal a férfiak, az úgynevezett gyémánt-sorban, ahogy ezt a páholyvonalat nevezték. És minden messzelátó a frakkos Miskát kémlelte, támadta, bízatta. Száz és ezer millió dollár bámulta a csabai asztalosinast. Másnap a Century-Club bankettje. Aztán a Delmonicóban a

newyorki magyarok hatalmas díszvacsorája. A magyar bizottság elnöke, a World tulajdonosa, Pulitzer. Ő ült Miska egyik oldalán, másik oldalon Hewitt, a newyorki polgármester. Rengeteg pohárköszöntő, amelyekből Miska egyetlen szót sem értett. Csak egy magyar szónoklat volt mindössze, a Korbayé. Másnap a World hasábokra terjedő tudósítást adott a vacsoráról s a tudósításnak magyar címet adott az angol nyelvű lapban: „Éljen Munkácsy Mihály!”

A Pulitzerne arcmásának különös gonddal látott neki Miska. Egymásután öt nagy toalettben jelent meg az asszony, egy-egy félórát töltve az átöltözésekkel. Végre eldöntötték, hogy melyik legyen a ruha. Akkor a beállítással vesződtek. A képet ötször letörölte Miska és hatodszor is újra kezdte. Közben tüzeseket pillantott a szép asszony szeme közé. Gyakran voltak a festési órákon kívül is együtt. A Pulitzerék fogata mindig rendelkezésre állott. Kocsikáztak a Broadwayn, a húszemeletes házak irdatlan kötömegei között, megnézték a brooklyni hidat, végigrobogtak a Central Parkon. Miska nézegetett, a magyarázatokra bólintgatott, de ez a szeretlen nagy város a maga rohanó életével, az Elevated nevű emeletes magasságban robogó villamosának fülsiketítő mennydörgésével, a néger, kínai, olasz és minden egyéb arcok bábeli tolongásával inkább fárasztotta, semmint érdekelte. És mikor a hintó ülésén óvatosan megpróbálta kezével érinteni szép szomszédnője kezét, s az a fehér, párnás, jólétben formálódott kéz nem vonta el magát, a tetszéshez szokott férfi közömbös kis örömeivel vette tudomásul a sikert, de lelke mélyén a napokat olvasta, mikor lehet már ebből a gigászi zsidvásárból hazamenni.

A Krisztus-képről oldalakat írtak a lapok. Az egész sajtót bejárta egy nevezetes lelkész kijelentése:

— Ez a kép többet ér, mint ezer prédikáció.

Sedelmeyert felkereste Detroit kormányzója és százezer dollárt ígért a képért. A műkereskedő nem szédült el a hatalmas összegtől, amelyhez foghatót soha még élő festő művéért nem fizettek. Azt felelte, hogy megvár még egy-két ajánlatot. Igaza lett: nem-sokára felkereste Wanamaker, egy philadelphiai óriás áruház tulajdonosa és ötvenezer dollárral többet ígért. Sedelmeyer még mindig nem mondott igent. Úgy határozott, hogy a képet körútra viszi az amerikai államokban s majd csak akkor kezd el komoly vételről tárgyalni. És izgatta, ösztökélte Miska művész-öntudatát.

— Tisztában van azzal, hogy itt mi történik? Mióta az emberiség festéssel foglalkozik, egyetlen képért maga érte el a legnagyobb árat. És még magasabbra fogom a végleges vételösszeget csavarni. Az emberiség jobban értékeli magát, mint ahogy a magok idején Tiziánt, Rembrandtot, vagy Murillót fizették. Erre a hallatlan tényre gondoljon, ne a párisi ujságírókra.

De Miska nem gondolt sem rekordjára, sem a Mozart kritikáira. Nagyon rosszul érezte magát és haza akart menni. Olyan fáradtnak érezte magát, hogy gyakran haját tépte az idegességtől, hogy nem képes egyetlen pihenő órát szerezni magának. Korbay és felesége úgy őrizték szállóbeli lakását, mint a cerberus. Meghívó, nyilatkozatot kérő hírlapíró, támogatásért jelentkező magyar kalandor, divatból ismerkedni vágyó fiatal miss, mind az ő ellenőrzésükön ment keresztül, de bármennyire őrizték, Miska már lihegni nem tudott. Pár nap mulva minden összekeveredett előtte. Már nem gondolkozott, nem figyelt semmire. Engedte magát hurcolni. Ha azt mondták neki, legyen nyájas, akkor a fababa gépies mosolyával nyájas volt. Úgy érezte magát, mintha ő volna az a halott szultán, akit udvara lóra kötöz és körülnyargaltat a Szigetvár alatti tábor-

ban, hogy a sokaság bámulja és ünnepelje. Elvitték Washingtonba, ott megmutatták neki a Capitolt, a Fehér Házat, a rengeteg szobrot. Csak bólingatott korlátolt arckifejezéssel, agyába nem fért több benyomás.

— Miskám, — mondta neki Korbay, — te nem tudod, hogy itt veled mi történik. Kossuth Lajos óta ember ezt itt nem kapta. Az itteni magyarság nagyot ugrott itt jelentőségben, csak a te személyed miatt. Ha visszamégy Magyarországra, az itteni magyarokat nagyobb súllyal és tekintéllyel hagyod itt, mint mikor jöttél. A magyar kivándorló csak afféle „hunky“ volt eddig, morzsa a tömegben. Ha halva találtak egy magyar munkást, a rendőrségnek eszébe sem jutott, hogy kiléte után kutasson. Fűbe harapott egy hunky, nem történt semmi. Mint ahogy nem néz vissza, aki hangyára lép az úton. De most a magyarok New-York hősei. Ezt csináltad. Magyarország ezt neked sohasem tudja megfizetni. Mit szólsz ehhez?

— Semmit. Nagyon fáradt vagyok.

A vállalt arcképeket megcsinálta és vállalható voltna akár egy esztendőre való munkát. De képtelen volt. Egy-egy arcképért már nevetségesen magas árakat ígértek neki. Sedelmeyer a fejét csóválta: micsoda könnyelműség, hogy valaki elé zsákszámra hordják az aranyat és ő nem hajlik le érte.

— Boldogan megcsinálom, — válaszolta mindenkinek, — de otthon, a műteremben. Tessék átjönni érte. Itt képtelen vagyok dolgozni.

A karácsonyt Pulitzeréknál töltötte. Az ujságkirály elérzékenyült az ünnepi estén és sokat mesélt küzdelmes pályájáról. Makón született, mint a tönkrement gabonakereskedő, a vörös Politzer Frigyes, fia. Tanyai iskolába járt. Tudás és pénz nélkül érkezett ki tizenhat éves korában New-Yorkba. Még nem volt negyven éves, mikor már

megvásárolta a Worldot. És feleségül vett egy előkelő amerikai leányt, Jefferson Davies unokahúgát.

Az előkelő amerikai leány most ott ült a káprázatos szalonban. Mellette két férfi. S egyik ezzel fordult a másikhoz:

— Mondja, mester, kérdezek valamit. Én hatvanháromban, vagyis ezelőtt huszonhárom esztendővel, Pesten jártam és éhes voltam. Még ma is emlékszem egy nyári napra, mikor az Erzsébet-téren kuncso-rogtam. Emberek jöttek-mentek. Nekem szikrázott a szemem az éhségtől és gyűlöltem minden emberi lényt, aki elment mellettem. Maga akkor mit csinált, hol volt?

— Hatvanháromban, nyáron? Nem lehetetlen, hogy éppen elmentem maga mellett. Kép volt a hónom alatt. Vittem a Képzőművészeti Társulat első kiállítására. Nekem sem voltak százezrek a zsebemben.

— Nem furcsa? Most itt ülünk ketten egymás mellett. Mondja, boldog ember maga, mester?

— Nem tudom. Fáradt vagyok.

— Én is.

Nem egymásra néztek, a mellettük ülő asszonyt is elfelejtették. A villanyfénybe bámultak.

Elutazás előtt még gyorsan rendeztek számára egy-két díszvacsorát. Cigány mellett csaptak mulatságot, Miska a közeli indulástól jókedvűen csárdást táncolt, és cigánykísérettel magyar nótákat füttyölt. Arra a nótára is rágyujtott, hogy „Mi fehérlik ott a síkon távolban?” De ezt már nem fejezte be. Mielőtt a végéhez ért volna, hogy „de a szívem csak azt mondja: jobb otthon”, — megint a sírás környékezte. Vonagló ajka nem tudott füttyölni. Abba-hagyta.

Újév napján utazott vissza. Délelőtt tízkor indult a „La Bretagne”. A kikötőben nagy sokaság álldogált, amerikás magyarok, kezében mind nem-

zeti színű zászlócskát lobogtatott. Cigányt is hoztak, a Balázs Kálmán bandáját. Mikor a horgonyokat felszedték s a hajó lomhán megmozdult, a cigány rázendítette a Himnuszt. A parton állók levett kalappal énekelték, hogy „jó kedvvel, bőséggel”. Miska a korbát mellől integetett nekik. De alig várta, hogy lemelessen kabinjába.

Fájdalmai megint elővették. Most már nem órákig, hanem egy-két napig is eltartottak a rohamok. Ledőlt az ágyra és tombolva, káromkodva, fogsikorgatva öklözte fejét. Mintha agyon akarta volna ütni súlyos csapásaival ezt a testi embert, aki annyi kegyetlen szenvedést okozott neki.

IX.

Még ugyanezen a télen Magyarországra is hazarézett. Mikor Budapestre menet Bécsben megállapodott egy napra, a szállóban igen előkelő látogató kereste fel. Hohenlohe herceg. Ferencz József főudvarmestere volt ez a látogató. Kis termetű, rendkívül elegáns ember.

— A császár és király őfelségének legkegyesebb üdvözetét hozom önnek, kedves mester. Azonfelül egy legmagasabb megbízatását. Talán van tudomása róla, hogy a Művészettörténeti Múzeum lépcsőházának mennyezetképét szegény Hans Makartnak kellett volna megfestenie. Őt ebben tragikus halála megakadályozta. Őfelsége most önre gondolt. Hajlandó volna ezt a munkát vállalni?

Miska egy pillanatig sem gondolkozott.

— A királynak mindent.

Hohenlohe Konstantin herceg elégedetten bólintott.

— Őfelségének kétségkívül öröme fog szolgálni, ha ezt a választ jelenthetem neki. A mú-

zeumban a kabinetiroda már intézkedett, hogy ha ön odamegy, hogy helyszíni szemlét tartson, mindenki álljon rendelkezésére. Természetesen rendelkezésére fognak állani a szükséges méretek, az építkezési tervek, minden, amit parancsol. És most már nem a Felséges Úr, hanem a magam nevében azt is elárulhatom, hogy a Magánpénztár ezért a munkáért negyvenezer forint tiszteletdíjat szándékozik kiutalni.

— Lényegtelen kérdés — felelte Miska.

— Tudom, hogy önnek lényegtelen, de jobb, ha az ilyesmi előre tisztázódik. A mennyezetkép tárgya tekintetében a Felséges Úr nem kívánja önt befolyásolni. Makart témája a „Lichtspender Apollon“ lett volna. De ön olyan témát választhat tetszése szerint, amilyent akar.

Még aztán hosszasan elbeszélgettek, mert a hercegről kitűnt, hogy nagy kedvelője és ismerője a festészetnek. Sőt kitűnt az is, hogy felesége Wittgenstein hercegnő, leánya Liszt Ferenc híres műsájának. Így aztán sokáig beszélgettek a nagy halottról, főleg arról a heves parlamenti vitáról, amelyre a Liszt-hamvak hazaszállításának kérdése adott alkalmat.

— Itt én tanu lehetnék, — szolt Miska, — nekem Ferenc maga kijelentette, hogy magyar földben szeretne pihenni.

— Hiába, — mondta Hohenlohe, — ha Cosima asszony ragaszkodik ahhoz, hogy a hamvak Bayreuthban maradjanak, nem lehet csinálni semmit. Elvégre az ő apjáról van szó.

— Magyarországnak viszont a fiáról van szó.

A herceg vállat vont. Rá kevésbé tartozott a kérdés. Nyájasan elbúcsúzott. Ahogy betette az ajtót, Cécile azonnal megszólalt:

— Miért nem kértél előleget?

— Ugyan kérlek, én kérjek előleget a királyom-

tól? Azt már nem teszem. A pénz elég jó pénz, nem gondolod?

— Hogyne. De ha húszezer forintot elkértél volna előre, az kamatozott volna. Ha csak két évet számítok, az körülbelül kétezer forint kamatkülömbőség. Azt csak úgy kidobod az ablakon? Borzasztó ember vagy.

Miska hallgatott, mert fáradt volt ahhoz, hogy veszekedjék. Budapesten nagyon jól érezte magát, megint tejbe-vajba fürösztötték. Trefort kultusz-miniszter sürgette nála a Mátyás-templomba való képet, el is mentek a templomba együtt szemlét tartani, de ott megállapították, hogy a színes ablakok miatt a főhajóban bajos kellőképpen elhelyezni egy festményt, legfeljebb a Gara-kápolnába jöhetne. Ehhez nem volt kedve. Arról is lemondott, hogy az Akadémiának megfesse a történelmi képet. Azt már vállalta is helyette Lotz.

— Mi csak szégyeljük magunkat — kérdezte Trefort szemrehányóan, — hogy nincsen egyetlen Munkácsy-képünk sem itthon?

— Majd festek, ha hazajövök. Nem sokáig bírom én már Párisban. Szeretnék hazajönni. Csak a feleségem még nem tudja. Majd apránként ügyesen beadogatom neki.

A rokonsággal is kedves órákat töltött együtt. A Mari néni kisebbik lányát, Reök Ilonkát, különösen becézgette, meg is hívta magához állandó lakásra, Párisba. Egy-két esztendő jót tesz majd a nagyosodó kisasszonynak, lásson világot, tanuljon meg jól franciául, és nevetése derítse fel egy kissé a gyermektelen palotát. Mari néni meg is ígérte, hogy kiküldi hozzá Ilonkát. Általában jól érezte magát, arca ragyogott a régi jó ismerősök között, tréfálkozott, élénk volt, mint a vízbe visszadobott hal. Sokat volt együtt a Képzőművészeti Társulat embereivel. Ott most gróf Károlyi Tibor volt az

elnök, a Társulat lelke pedig a fiatal Szmrecsányi Miklós, akivel nagyon összemelegedett. A Tiszák révén pedig egy Sándor János nevű erdélyi úrral barátkozott össze, aki semmi másról nem tudott beszélni, mint az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületről. Ennek volt titkárja és az egész világot csak aszerint osztályozta, hogy ki miben lehetne valami hasznára az Emkének. Miskát megkérte, hogy rajzoljon az Emkének tagsági oklevelet. Még azt is apróra meghányta-vetette vele, hogy milyen legyen a rajz; Szent István jobbjára legyen rajta, s alatta Kossuth szavai: „Erdély Magyarország jobbkeze“.

A párisi palotában aztán megint kezdődött az estélyek idénye. Cécile erősebben belefeküdt a társadalmi szervezésbe, mint valaha. Miska fáradt volt és beteg. Próbálta az asszony tempóját kissé lassubbra fogni, de az nem tágított.

— Gondoltál már arra, hogy jövőre lejár a szerződésed Sedelmeyerral? Ha megújítjuk, azt úgyis nekem kell letárgyalni. A tárgyalásnál pedig súlyra van szükségem. A képek nem mindig sikerülnek, de a társadalmi kényszer ellen nem tud védekezni. Ezt csak bízd rám, ennek így kell lenni.

A pénteki fogadások és a sűrű estélyek tehát folytak tovább. És Cécile rendszerét sok minden igazolta. A Munkácsy-palota az igazi magyar követ-ség Párisban, mondogatták a kint megforduló magyarok. És a philadelphiai áruháztulajdonos, Wanamaker, mikor tavasszal átjött Európába és újra kezdte a tárgyalásokat a Pilátus-kép dolgában, a Miska palotájában egy ilyen estély alkalmával fordult meg először. Szeme-szája elállott. És másnap szemhunyorítás nélkül fizette ki a szörnyű vétel-árat: egy félmillió frankot. Az élő festőnek egy képért fizetett összeg világrekordját.

•A házhoz járó magyarokból az utóbbi időben új

kör alakult ki. Nagyon odaszokott a házhoz egy bácskai gentry-ember, bizonyos Latinovits Leó, akinek hátgerincsorvadása volt, mint Miskának, de azért jókedvűen üzte egyetlen foglalkozását, a semmittevést. Jóhumorú ember volt, társaságban kitűnően használható. Ha valahol nyomott volt a hangulat, Cécile csak a szemével intette oda Latinovitsot, s az illető szalonsarokban öt perc múlva már kacagva pergett a társalgás. Lassanként már családtagnak kezdték tekinteni. Jouanet azért nem vesztette el rangját a háznál. Csak megosztotta.

A sűrűn odajárók között legérdekesebb volt a tüdőbajos fiatal író, Justh Zsigmond, sápadt, áttetsző arcború, Krisztus-szakállú jelenség, aki komor gondolatait a mellbetegek szenvedelmes mohóságával igyekezett beletemetni az irodalom és művészet rajongásába. Az esztendő egy részét birtokain töltötte Barsban vagy Békésben, aztán betegsége miatt délen utazgatott, a Rivierán vagy Afrikában, de legjobban azoknak a hónapoknak örült, amelyeket Párisban tölthetett. Mivel franciául és angolul úgy beszélt, mint magyarul, s mivel nagyvilági modorral és pénzzel egyaránt győzte, könnyen bejutott a mások előtt ridegen elzárkózó Faubourg Saint Germain arisztokrata körébe. Barátkozott a híres írókkal is, Paul Bourget, Taine, Sully-Prudhomme, Tocqueville gróf, Maizeroy mind jó ismerősei voltak, és így Cécile nagy súlyt vetett rá, hogy mennél gyakrabban járjon a házhoz. S mialatt a másik fivér, Justh Gyula, otthon a robusztus egészségű gentry-ember teljes tüzével vetette rá magát a politikára, a világfájdalmas, mimóza-lelkületű Justh Zsigmond a Diane grófné, De Luynes hercegnő, Nemeskéri Kiss Miklós és Tocqueville gróf szalónjában a hindú filozófiáról áradozva kereste a rövid élet értelmét.

Miska nagyon vonzódott ehhez a fiatalemberhez, akinek végsőkig elfinomult lényé és káprázatos mű-

veltsége annyira különbözött az ő ösztönös, ösparaszti természetétől, de akivel közösnek érezte magát két dologban, a mélyen rejlő magyarságban és a gyógyíthatatlan test halálraítéltségében. Szerette ott látni maga körül és szívesen hívta barátait is: gróf Vay Pétert, gróf Széchenyi Lajost és gróf Batthyány Gézát, Párisnak szintén szorgalmas látogatóit. Ezek mind ugyanolyan légiesekké művelődött, Wilde-stilusú, csupa-kultúra fiatalemberek voltak, mint Justh. Batthyány rajzolt is és nagyon szeretett volna festészetről eszmecseréket folytatni Miskával, ha vele egyáltalában lehetett volna esztétikai eszmecseréket folytatni. De Miska a művészet történetének és irányainak világában meglepő tájékozatlanságot tanusított, s ha híres képeinek egy-egy lángelméjű részletéről faggatták, csak választ vont.

— Azt én úgy éreztem, hogy úgy kell, — ez volt minden, amit magyarázatul tudott adni.

De ezek az előkelő fiatalok annál érdekesebbnek és szeretetreméltóbbnak találták. Sülve-főve ott ültek a háznál, különösen gróf Batthyány Géza, aki Cécilének kitüntetett kedvence lett. S ez a barátság nemsokára nagy vihart okozott a Miska családi életében.

Reök Ilonka csakugyan megérkezett Budapestről hosszabb tartózkodásra. Miskának az volt a szándéka, hogy a kedves fiatal leányt évekig kint tartja magánál, esetleg férjhez is adja. A Pista bácsi emléket is szeretete benne, reménytelenül sóvárgott hazáját is, a talpraesett magyaros fruskában. Berendeztek neki egy szobát és beiktatták napi életükbe. Eleinte jól is ment a dolog, de aztán apró kis izetlenségek bukkantak fel közöttük. Cécilének kezdtek kifogásai támadni a leányka ott-tartózkodása ellen. Mivel látta, hogy Miska mennyire kedveli unokahúgát, nyíltan ezeknek a kifogásoknak nem meré-

szelt hangot adni, de viszont mindig megtalálta a módját egy-egy ügyesen kihegyezett célzásnak. Miska kezdte észrevenni, hogy itt valami nincs rendben. Ez nagyon bosszantotta, mert természetből fogva nagyon lusta ember volt és gyűlölte az olyan helyzeteket, ahol a rendcsinálás feladata reá hármlott. Ugyanebben az időben Cécile szülei is eljöttek látogatóba Colpachról Párisba. Észre lehetett venni, hogy gyakran folytatnak bezárkózott beszélgetéseket olyan dolgokról, amelyeket Miska előtt palástolni igyekeznek. És most már hárman kezdték az Ilonka otlletére vonatkozó célzások sortüzét. Közben tün- tetően kedvesek voltak a kisleánnyal; rajtakapni semmin nem lehetett őket.

Egy szép napon Ilonka azzal állított be Miská- hoz a műterembe, hogy idestova haza kell utaznia. Miska hallani sem akart erről, de a leány erősen ra- gaszkodott szándékához. Hiába faggatta, hogy miért nem akar maradni, Ilonka mindenféle kifogással ütötte el a dolgot. Látszott rajta, hogy nem akarja az igazat kiböknii: megúnta a Cécile-párt rejtett áskálódásait.

Ugyanezen a napon nálok ebédelt Batthyány Géza. Ilonka nem volt jelen, őt Michelék elvitték valahová. És étkezés közben Batthyány ezzel a kér- déssel fordult Miskához:

— Mondja, mester, hogy mondják franciául a tarhonyát?

— Tudtommal nincs rá francia szó. Miért akarja tudni?

— Előfordult abban a levélben, amelyet ebéd előtt lefordítottam madame számára.

Miska felkapta a fejét. És éppen elesípte a fülig pirult Cécile titkos intését. A grófot akarta figyel- mettetni Cécile, hogy ne beszéljen. De már későn.

— Milyen levélben?

Most már Batthyány Géza pirult el. Kínos zavarba jött.

— Úgy látszik, hibámon kívül valami bajt csináltam. Lefordítottam madame számára azt a levelet, amelyet a mester ma kapott kedves nagynénjétől. De természetesen úgy tudtam, hogy ez a mester tudtával történik.

Miska már remegett az izgalomtól. Tépett idegei mostanság már hamar felmondták a szolgálatot.

— Úgy. És régen folyik már ez a fordítgatás?

Batthyány felelet helyett Cécile felé fordult:

— Madame, én végtelenül sajnálom, de kénytelen vagyok magának szemrehányást tenni, pedig egy hölgygel szemben ezt nem szívesen teszem. De lássa be, hogy amit a mester most rólam gondolhat, az jellembevágó. Mentsen fel attól, hogy kedves férjének én felelgessek, mondja el az egészet úgy, ahogy volt.

— Nincs itt semmi titkolnivaló, — szólt Cécile határozottan, lélekjelenlétét visszanyerve, — én megkértem a grófot, hogy egy pár levelet fordítson le nekem franciára, mert te arra lusta vagy.

— Így volt? — kérdezte Miska, vendégére pillantva.

De az nem válaszolt. Hanem komoly arccal Cécilere nézett. S az asszony ideges haraggal vágta ki:

— Igen, így volt, én a grófot a te nevedben kértem. Ehhez, azt hiszem, jogom volt. Magyarul én nem tudok, neked pedig előttem levéltitkaid nem lehettek.

— Az én nevemben kérted? Azt mondtad neki, hogy én kéretem erre?

Cécile dacos némasággal vállat vont. Papier apó és Papier anyó megrettenve néztek tányérjukba. Látszott rajtuk, hogy legszívesebben egy egérlyukba bújnának most, ha lehetne. Miska végignézett a két

öregen. Fagyos csend volt az ebédlőben. Az inas a feketét töltötte.

— És kik voltak még jelen ezeknél a fordítgatóknál?

— A szüleim, — kiáltotta Cécile, — nekem a szüleim előtt nincs titkom.

Miska rászólt az inasokra:

— Magoknak majd cseppetek, ha kell valami. A három inas merev arccal kísértelt az ebédlőből. Miska folytatta, de most már a szülőkhöz fordulva:

— Mi közük magoknak az én levelezésemhez, mi?

Papier apó azt gondolta, hogy önérzettel és fölényvel vághatja ki magát a helyzetből.

— Nekem kötelességem a leányom érdekeit óvni. És itt olyan befolyások kezdenek érvényesülni, amelyek a leányom anyagi érdekeire nézve...

Itt azonban megakadt, mert megijedt veje elborult arcától. Miska egy pillanat alatt megértett mindent. Cécile és szülei félnek a magyar rokonságtól. Feltűztek egymást, hogy Miska a vagyontól valamit, vagy éppen sokat át akar játszani a magyar rokonnak kezére. Ezért piszkálták a vendég unokahugát és ezért kerestek suttyomban áruló adatokat a magyar levelekben. Még hozzá azokat a leveleket fiókból kellett kilopni, hiszen ő a rokoni leveleket el szokta tenni. Azok nem hányódnak sehol. Miskában felforrt a vér. Rettentő erővel legyűrte felindulását.

— Kedves gróf, — mondta Batthyány Géának — kötelességem magától bocsánatot kérni. Maga nagyon kényes minden szavára és tetteire, ezt tudom. Nem tudok mást mondani: feleségem nevében mély sajnálattal bocsánatot kérek magától, hogy a háznál ilyen helyzetbe került.

Batthyány felkelt és meghajtotta magát.

— Én sajnálom legjobban, ami történt. Engedel-
mökkel, ajánlom magamat.

Azzal eltávozott. Cécile sápadt dühvel nézett
utána. Miska pedig az indulattól remegve, az öre-
gekhez fordult:

— Magok az első vonattal utaznak haza Col-
pachra. Egy szót sem tűrök többet. Nem szégyellik
magokat? Az én rokonaim meg egy nyavalyás vázla-
tot sem fogadnak el tőlem. Az én rokonaimnak ma-
gok nem érnek fel a cipőjük sarkáig, ezt jegyezzék
meg. Holnap egyiköket sem akarom itt látni.

— Hohó, — kiáltott Cécile — ez az én házam
éppen úgy, mint a te házad! Az én szüleim ebben a
házban itthon vannak, értetted?

Miska felállott.

— Én nem fogok veled ordítózni. Most elmegyek
hazuról és addig nem fogok hazajönni, míg ők el
nem utaztak. Vizontlátásra.

Azzal kirohant az ebédlőből, le a lépcsőn. Csak-
ugyan elment hazuról. Az éjszakát szállóban töl-
tötte. Másnap délelőtt hazatelefonált, az inas jelent-
kezett. Attól megtudta, hogy az öregek még itt van-
nak. Lecsapta a kagylót. Csökönys kitarással ödön-
gött egész nap. Estefelé megint hazaszólt. Az öregek
elutaztak. Erre hazament. Cécilet zokogva találta.
Nem szólt hozzá egy szót sem. Csak másnap kezdtek
el megint beszélni. De az öregekről nem esett szó.
Apósával és anyósával Miska keményen tartotta a
haragot. Mikor kitavaszkodott és ő az asszonnyal
együtt Colpachra utazott, akkor említette őket elő-
ször. És pedig kijelentette, hogy amelyik pillanatban
azok átjönnek a kastélyba, ő azonnal utazik. Nem
jöttek át. Mindössze gratuláltak neki, mikor hazuról
megkapta az újonnan alapított Pro litteris et artibus-
rendjelet. De ő a gratulációra nem válaszolt. S ha
néha magányos éjszakákon elgondolkozott Cécileről,
most már nagyon idegennek és távolinak érezte.

Dolgozni nem tudott. Betegsége lassan, de konok biztonsággal haladt előre. A lamaloui kúra már csak annyi enyhülést hozott, amennyit bármilyen más nyaralás hozott volna. A gerincbaj külső jelei még nem mutatkoztak ugyan, mert járása egyenes, tartása biztos maradt, de fájdalmai fokozatosan növekedtek. Most már fonákára fordult a helyzet: nem a fájdalmak epizódjai szakították meg nyugalmas állapotát, hanem az állandó rohamok sorát szakította meg egy-egy fájdalommentes időszakasz. De ez is egyre ritkábban. Embertelenül szenvedett. A földre vetette magát, fogcsikorgatva ordított és sírt, fejét a padlóba verte kínjában, körme nyomot hagyott görcsösen összeszorított tenyerében. Egyik orvosa különös gyógymódot rendelt neki: kicsiny üvegburák segítségével égési sebeket ejtett végig a hátgerince mentén. Miska eleinte úgy érezte, hogy ez nagyon használ. De aztán ez a jótékony képzelődés is elmúlt. Kínlódott tovább, munkaképtelenül töltve a napok egész csoportjait, rohamosan öregedve, minden reményétől örökre megfosztva.

Pedig most nagyon meg kellett fognia a dolog végét. Sedelmeyer közölte vele, hogy a tízéves szerződés lejártával nem lesz módjában a megállapodást megújítani. Hosszasan elmagyarázta, hogy a mester művészetében való bizalma és hite éppen olyan töretlen, mint tíz évvel ezelőtt. De a műkereskedelem világa azóta fenekestül felfordult. Franciaország és az Egyesült-Államok között vámháború tört ki. Franciaország súlyos adót vetett az Amerika felől érkező sózott húsrá. Erre az Egyesült-Államok kormánya azzal felelt, hogy a Franciaországból érkező képzőművészeti árukat értékök harminchárom százalékaival sújtotta. Ez olyan csapás, amelyet a francia képkereskedelem súlyosan meg fog sínyleni. A jövő teljesen bizonytalan és tisztességes lelkiismeretű vállalkozó nem kötelezheti magát meghatá-

rozott képtömeg átvételére. Ő tehát ezentúl is összeköttetésben óhajt maradni tíz éven át oly hű és szeretett barátjával, csak éppen a folyószámlát kénytelen felmondani.

Ez a váratlan esemény olyan erőfeszítést rótt Miskára, amely úgyszólván teljesíthetetlennek tetszett. Nemcsak, hogy több pénzt nem kaphatott Sedelmeyertől, akihez mindig gondtalanul lehetett pénzért menni, hanem több mint négyszázezer frank előlegét le kellett dolgoznia. A részletes elszámolásból kitetszett, hogy a lefolyt tíz év alatt Sedelmeyer több mint száz Munkácsy-képet adott el és több, mint kétmillió frankot fizetett le Miska kezéhez. Ebben nem voltak benne azok a portrék, amelyekért Sedelmeyer kihagyásával a rendelők magok fizettek. Mindent összevéve azt mutatta a mérleg, hogy a Munkácsy-palotában, a Cécile külön vagyonának kamataival együtt harmincezer frankot költöttek havonként. Sőt többet, mert Cécile már hozzányúlt a vagyonához is. Igen gazdag asszony volt még mindig, de a De Marches-vagyon már nem volt akkora, mint mikor férjhez ment.

Miska tehát nekifogott a képek gyártásának. A pillanatnyi divat a Louis treize-életképeknek kedvezett. Festette egyiket a másik után, egy álló esztendeig. Egyiken gitározó dáma állott az ólomkeretes ablakban, s a térdnadrágos lovag borospoharat tartva ült az asztal mellett. Gondolata német: „Wein, Weib und Gesang.“ A másikon kézimunkája mellett ült a hölgy, s a csipkegalléros lovag a széktámlára könyökölve nézte, a széken széleskarimájú kalpagja. Az ablak pontosan ugyanaz. A harmadikon az egyik lovag holtan hevert a földön, előtte megrettent arcú a párbaj győztese, hátul valami cseléd igyekezett visszatartani a fegyverzajra berohanókat. A negyedikén ebédje mellett ült a lovag, az asztal körül népes család, a földön tányérból nyalakodó kiskutya.

Az ötödiken megint a kézimunka-rámáján dolgozó hölgy és megint a lovag, csipkegallérosan, letűrt szárú csizmában. Az ablak valamennyi képen ugyanaz, a modellek is ugyanazok: Caroline és Grégoire, a festési mód is ugyanaz, gyors, virtuóz, felületes, csak dolgozni, dolgozni napszámba, ha nagybetegen is, de mindenáron, egyiket a másik után, a züllött leány módjára, aki csak pénzt akar és semmi mással nem törődik, jöjjön a következő.

Ezalatt odakünn, a műterem ablakán túl Páris lázasan készülődött az új világkiállításra. A párisi ember, ha felkelt, kinézett az ablakon, hogy milyen magas már az Eiffel-torony. Nyüzsgött, izgult, szikrázott a roppant város, készülődött az egész világ látogatására. A társadalmi élet hirtelen villamos élénkséget kapott, nagy estélyek érték egymást, a lóversenyeket soha nem látott tömegek nézték végig, a politika az izgalmak cikázó lázvonalát mutatta, az ujságok naponta tele voltak a Panama-ügy halhatlan fordulataival, Boulanger kormányt buktatott, a művészi élet is gyorsabban lüktetett, még a kis Magyar Egyletben is egyik izgalom a másik után következett. Csak ő nem vett részt az élet folyásában, csak ő lépett ki az időből és térből. Reggel felkelt, fájdalmaktól kínzottan állott a festőállvány elé és dolgozott napszállatig, mint a zsákhordó. Ösztöndíját már új piktor kapta, a fiatal Koroknyay, A festő-nemzedék is változott körülötte. Bruck Londonba költözött, ahol nagyra vitte, búsás portrérendeléseket kapott s az ottani magyar egylet elnökké választotta, Deák-Ébner is átment Londonba, Karlovsky Berci megházasodott és hatalmas léptekkel haladt, feltűnt egy Rippl-Rónai nevű új ifjú is Párisban. Ő csak festett, festett, festett. Egyik képe, a halálos párbajt ábrázoló, hazakerült Budapestre is, és a Műcsarnok kiállításán „Pillanatnyi felhevülés” címén elnyerte az állami nagy aranyérmet.

Miska keserűen elmosolyodott és festett tovább nap-számba.

Mire a világkiállítás megnyílt, Sedelmeyernél rendben volt a számla. De Miska napokig mozdulatlanul hevert a rettenetes kimerültségtől. Orvosa szidta, mint a bokrot.

— Hagyjon békében, — mondta az orvosnak gyenge hangon, és tovább nézett fénytelen, gondolatlan tekintettel a semmibe, mint az elejtett szarvas.

A világkiállításra hazahozták a Pilátus-képet. Wanamaker előzékenyen hozzájárult a kép kölesönadásához, büszkesége is telt benne, hogy az ő képét csodálja a Párisba sereglett egész világ. A nagy kép hallatlan sikere megismétlődött. Közmondásszerű siker volt ez már Párisban, Maupassant egy regényében is megörökítette. De Miska fáradtabb volt, sem-hogy örülni tudott volna a Bel Ami című könyv felismerhetően róla írt részleteinek.

A világkiállításra rengeteg magyar érkezett. Odahaza megszerveztek egy nyolcszázötventagú csoportot, amely úgy jött ki Párisba, hogy Turinnak vette útját s ott előbb Kossuth Lajost látogatta meg. A nyolcszázötven magyart baráti tüntetéssel fogadta Párisban a francia közönség. Már a megérkezés napján egymás kezébe adták a kilincset az Avenue de Villiersn. A látogatók közt egy fiatal operaénekesnő is megjelent: Komáromy Mariska, a hajdani kisleány, akit a békési kosztos diákok szobájában néhai jó Komáromy bácsi házánál annyit lovagoltatott a térdén. Az bizony régen volt.

A franciák július tizenkettedikén nagyszabású hajókirándulást rendeztek a magyarok számára Saint-Cloudba. A rendezőség felkereste Miskát és megkérte, hogy feleségével együtt vállalja a saint-cloudi lakomán az asztalfő helyét. Miska összegyűjtötte egy-két közeli ismerősét, de elsősorban

Chérienek szólt. Kimentek előre, hogy az érkezőket már ők fogadják.

A magyarok a Concordeon gyülekeztek és hajóval jöttek. A hajóállomáson ott várta őket Miska, szürke redingotében, fején szürke cilinderrel, gomblyukában fehér szegfüvel. Mellette Cécile és Chérie. A magyarok körülvették őket és mind a hármat majd leverték a lábáról. Úgy éljenztek, hogy senki percenkig nem hallhatta a szavát. Miska a szoros tömegben moccanni sem tudott. Boldog volt, aki közel férközhetett hozzá és a ruhájához érhetett. Csak hosszú idő múlva és nagy nehézségek árán sikerült az alaktalan, éljenzésében vak és süket tömeget megindítani. Lampionos parkban hosszú terített asztalok várták őket, pincérek frissítőket és pezsgőt tölthetettek. A zürzavaros nyüzsgés megszűnt, a magyarok leültek ételhez és italhoz. De az első falatok után már megkezdődtek a szónoklatok. Minden beszéd Miskát ünnepelte, az éljenzés és taps már közel járt a vallási őrjöngéshez. Miska csak mosolygott és hajlongott, de közben a száját harapdálta, mert fájdalmai már másfél napja gyötörték és nem akartak szünni. Egyik oldalán Cécile ült, a másikon Chérie, mert csak úgy kapásból helyezkedtek el, ki ahol a széket érte, ott ült le.

A hangulat állandóan emelkedett, a beszédek egyre zagyvábbak lettek. A kirándulók rekkenő hőségű napot csináltak végig és most hirtelen itták a pezsgőt. Egyes csoportok már énekeltek: Még pedig más-más dalokat. Ekkor egy fiatalember, éles és erős hangon a mester hitvesére mondott köszöntőt. Ünnepelte a magasztos hivatású múzsát, a nemtőt, aki a világhírű művésznek az otthon édes melegét adja, és a többi. Beszéde végén úgy belemelegedett, hogy felszólította társait: emeljék vállokra nemzeti szokás szerint a dicső hölgyet. S már futott is a szónok, egyenesen Chérie felé. Utána tíz-húsz férfi.

Mire Miskák meglepetésökből magokhoz tértek, Chérie már rémulten rúgkapalódzott a férfitömeg feje felett. Cécile felugrott és torkaszakadtából, de franciául kiáltozott:

— Nem ő az! Tegyék le! Én vagyok az! Én vagyok Munkácsyné!

A tévedést meg lehetett érteni. A kiránduló magyarok most látták életökben először ezeket a hölgyeket. A nagy festőművész feleségének természetesen a szépet képzelték a kettő közül. Cécile teljesen elvesztette önuralmát. Felugrott és az ünneplők után eredt. Akit közelebb ért, annak kabátját ragadta meg, úgy ráncigálta hátra. Közben folyton kiáltozott, de azok nem igen értették. Csak mikor Miska is odasietett és magyarul kiabált a túlbuzgó uraknak, akkor került végre a földre a tépett ruhájú, kétségbeesetten ficánkoló Chérie. Nagynehezen helyreállt a rend, kiki visszaült a helyére. Cécile sírva fakadt dühében.

— Ne haragudjék, Cécile, — szólt Chérie könnyörgő arccal, — buta tévedés. Azt hitték, hogy én vagyok a Miska felesége. Roppant sajnálom, de nem tehetek róla.

— Hogy ők azt hiszik, — felelt Cécile haragos könnyekkel, — az nem baj. De Miska is azt hiszi.

Miska kínzott arccal szólt rájuk:

— Hagyjátok ezt az ostoba dolgot, kár beszélni róla. Rettenetes fájdalmaim vannak.

Ez lefegyverezte az asszonyokat. Nemsokára visszaindultak Párisba. A hajón körülözönlötték Miskát, éljenezték, faggatták, rimázkodtak neki, hogy fütyüljön. S ő hiába szabadkozott, gyötrelmes fájdalmai közepette is kénytelen volt nekik cigánykísérettel fütyülni.

Másnap este az ő ünnepéye alkotta az esti műsorpontot. Az Avenue de Villiersn kilencszáz vendég jelent meg. A bejáratnál Miska, Cécile, Türr

tábornok, Marchesi asszony, az énekesnő, Sybil Sanderson, az angol primadonna, Coquelin és a franciák Blahánéja, Judic asszony állottak. Miskáék vezérkarral fogadták a magyarokat. Kibírhatatlan zsúfoltság és hőség az egész palotában. A büffét a második emeleten állították fel, az asztalon két méter magas rózsacsokor pompázott. Egy félóra alatt nemcsak az ételnemű fogyott el, hanem az abroszok is. Valakinek eszébe jutott, hogy lenyes az abroszból egy darabkát Munkácsy-emplékül. A példát azonnal mások is követték. Az abroszok teljesen eltűntek, egyetlen foszlány nem maradt belőlük.

Miska ezen a napon jobban érezte magát. Mikor éjfél után már sokan elmentek és a gyérült tömegben táncrea lehetett gondolni, ő nyitotta meg a csárdást. A Népszínház szerepeit táncoltatta főként, Lukács Juliskát és Kacsóh Karolát forgatta rogyásig. Rác Pali ezüstszinóros kék attilában, piros nadrágban cifrázta hozzá a nótát, hogy: „Három krajcár egy lapát“.

A lumpolás reggelig tartott. Miska pezsgősen, boldog fáradsággal ment feküdni. Hosszú-hosszú hónapok óta nem volt része a cigányozás szívfájdító örömeiben. Mikor eloltotta a villanyt, az éjszaka viharos történetéből egy kis epizód tolakodott emlékezetébe. Íróasztala mellett beszélgetett egy csoporttal, mikor a jelenlevők egyikének a falon függő fényképre esett a tekintete. Megkérdezte, hogy mi az.

— A szüleim síremlékének a fényképe. Én emeltettem a sírjukra, de még nem láthattam. Ezt a fényképet Miskolcra hozattam. Ott vannak eltemetve.

— Rögtön ráismertem, — felelte az érdeklődő hölgy, — én tudniillik miskolci asszony vagyok, nevem Xántus-Doleschall Gabriella.

— Ó, ez kedves. Tegyen a síremlék alá az én nevemben virágot, ha hazamegy. Megígéri?

A miskolci asszony boldogan megígérte. S neki most ez a két sír járt az eszében. Most nem voltak testi fájdalmai és a jóízű mulatság után elég derűsnek is érezte magát. De ahogy a két sírdombot maga elé képzelte, hirtelen odagondolta a harmadikat is. És a megsemmisülés gondolataival aludt el.

X.

Mikor a Sedelmeyer-számlát rendbehozta, végre nekifoghatott a bécsi mennyezetképnek.

Soha még ilyet nem festett. Mit lehet egy művészettörténeti palota lépcsőházának a mennyezetére festeni? Csak valami allegorikusát, valami valótlan és elképzeltet. Ő teljes életében az igazat festette. Ezért is haragudott annyira az impresszionistákra, anélkül, hogy haragja okát szavakba tudta volna foglalni. Csak érezte, hogy azok homlokegyeneset különböznek tőle, mert nem azt festik, ami van, hanem azt festik, hogy hogyan látják ők azt, ami van. Vagyis nem az igazságot festik, hanem a valóságot, ami igen nagy különbség. Most aztán az a feladat állott előtte, hogy ne fessen se igazat, se valót, hanem elvontat. Amivel soha életében nem foglalkozott. Negyvenötéves volt, holtfáradt és nagybeteg. Haja, szakálla teljesen fehér, szemefénye megtört, beszéde nehézkes és bizonytalan.

De a virtus még szikrázni tudott benne. Úgy érezte magát, mint a falusi ember, aki odaáll a cirkuszi porondra, mert szeme közé kell néznie a kérkedő erőművésznek. S lehetnek az izmos csepűrágónak bármilyen művelt és agyafúrt fogásai, a falu hőse feltűri a borjúsájú ingujját, aztán nagyot fohászkodik az anyaföld őseréjével. A probléma nagyot nyekken a földön.

Lássuk csak, hogyan csinálták ezt mások, mi is a mennyezetkép tulajdonképpen. Nemcsak hogy nem festett ilyesmit soha, de nem is igen látott. Múzeumokba jószántából nem járt, régi mestereket nem szeretett tanulmányozni, művészettörténeti műveltsége a Szamosy hajdani oktatásai óta édeskeveset haladt. S jól tudta magáról, hogy tudatlan. Ismeretei annyira hézagosak voltak, hogy a gótika lényegére negyvenesztendőskorában eszmélt rá először. Egy vidéki ismerőséhez rándult ki a környékre vonaton. De ősi szórakozottsága megint tréfát játszott vele, jóval a kellő állomás után rezzent fel álmodozásából a vasúti szakaszban. Kinézett az ablakon és meglátta az épület tábláját: Chartres. Mit volt mit tennie: kiszállt Chartresban. A kirándulásról lemondott s meg akarta várni az állomásmenti vendéglőben a legközelebbi párisi vonatot. A vendéglősné figyelmeztette, hogy a székesegyházat érdemes megnézni. Ünottan ment el hát a székesegyházba, csak hogy az időt agyonüsse. A katedrálisnak már a külseje is megkapta a figyelmét, a két egyenlő magasságú torony egyike dús rozetta-ékitményeket hordott, a másik kopasz maradt, mégsem sértették a szemet, mint ahogy a magyar rím nem sérti a fület. A templom belseje pedig azonnal elragadta. Egy szempillantás alatt megérezte a csúcsíves világ kecses, hideg, gyönyörű fenségét. A pár percből félórak lettek, a vonat rég visszament Párisba s ő még mindig ott botorkált az apostolszobrok alatt és nézegette a kőpadló szeszélyesen rajzolt, kék-fehér útvesztőjét. Csak ezóta tudta, mi a gótika. S ha ezóta a neogótika műveivel találkozott, ezeket ideges haraggal utasította vissza magában.

A renaissance lényegét már régebben sejtette. Palotáját ennek levegőjében rendezte be, a diadalmas ujjászületés örömét, amelyet ebből a stílusból

kiérett, kedvvel szerette. A bécsi palotához illett ez a szemlélet. És mikor beszerezte — valóságos kis vagyont költve albumokra és díszművekre — minden felhajtható mennyezetkép fényképeit és ismeretetését, ezeket már olyan szemmel nézegette, hogy valami renaissanceot fog kigondolni. A tanulmányozásnak nagy gonddal ült neki, ez volt az első eset életében, hogy művészettörténettel komolyan foglalkozott. Tiepolo, Tintoretto, Veronese mennyezetektől kezdve nagy oszlopokban sorakoztak asztalai a minden korból való alkotások Delaroche és Delacroix modern művein át egészen addig a sötét tónusú mennyezetképig, amelyet Baudry festett a párisi Nagyoperának. Lapozgatta, nézegette őket heteken át és gondolatai gyakran mellékes útvonalra kalandoztak. Észrevette, hogy mi mindent mulasztott életében. Hogy mennyi mindent nem tanult meg, amit tudni nem ártott volna. Hogy milyen vakmerően rábízta magát ösztönének egyetlen segítségére, milyen nyaktörően vékony pallóra lépett a sötétben. Akkor nem félt, mikor rajta járt, most utólag megrettent önmagától. Nemcsak festőpályájára nézett vissza, ennek a későn ébredt tudásvágyának méla világánál. Visszanézett önmaga vizsgálatában egész gyerekkoráig, ott látta magát a Pista bácsi szigorú arca előtt, amint kétségbeesve mondogatja neki, hogy nem akar tanulni. Vajjon miért írtózott annyira a tanulástól? Bizonyára veleszületett ősi lustaságból, vérének olyan cseppje folytán, amelyet valami színmagyar ős olthatott német gyökerű családfájának nedvei közé. Most egyszerre fehér hajjal tanulni szeretett volna. De most már minek?

A feladat annál különösebb volt, mennél közelebbről nézegette. Először is szabályos négyszög volt a mező, amelybe komponálnia kellett. Ez már maga szokatlan volt, a képzelete egész életén át

megszokta a hosszúkás négyszöget, akár állva, ha portré kellett, akár fektetve, ha egyebet festett. S mind a kettő természetesen tetszett, hiszen az ember, akit ábrázolni kell, hosszúkás, függőleges lény, az embercsoportok pedig összefogva elszélesedő, téglalakú keretet kívánnak magok köré. Mit lehet beleképzelné egy szabályos kockába, még pedig olyanba, amelynek nem kevesebb, mint száz négyzetméter a területe? Hozzá kell venni mindehhez azt a meggondolást is, hogy akik ezt nézni fogják, azok a nyakukat hátraszegezve fognak a mennyezetre tekinteni, ahol nincsen sem fent, sem lent. A falon függő képen a világ ugyanolyan helyzetben lehet csupán, mint a néző: fenn az ég és lent a talaj. De a mennyezeten nincs mihez viszonyítani a fentet és a lentet. Merre forduljon, hol kezdje?

Mint a chartresi Katedrálisban a gótikát, úgy találta meg most teljesen a klasszikusok tanulmányozása közben a renaissanceot. Ez a kor hatalmasan ugrott ki a maga nagyszerűségével, tehetségeinek elképesztő gazdagságával és lendületének hőmpölygésével, minden más művészeti korok közül. Könyveket lapozva megismerkedett a nagy alakok életével, a pápaság ösztönző, alkotó szellemével, másrészt a sok mennyezetkép tanulmányozása rávezette arra, hogy igazságon és valóságon túl milyen gondolkodási formát keressen. Így találta meg a témáját: a renaissance apotéozisát fogja megfesteni. A megadott épület falainak csalóka folytatását eszelte ki a képen, az architektúrát tovább fejlesztette díszes csarnokká és annak gömbölyded kupolájává. De az iránytalanságra mégsem tudta elszánni magát. Választott olyan oldalt, ahol „lent“ van. Erre az oldalvonalra építette a csarnok lépcsőzetét, annak terraszos kiképzését, köröskörül oszlopos karzatot s annak közepén márványpáholyt. Ide tette bele Gyula pápa figuráját, a páholy alá pedig

dolgozó és tanácskozó festőművészek csoportját. A magasba, minde valóban élt személyek fölé, fellegekben lebegő szárnyas géniuszt tervezett, kezében olajág, mellette diadalmasan harsonázó angyal, itt-ott elszórva még két-három amorett. A festők szerepeit úgy osztotta be, hogy a kompozíció közepén az öreg Tizian oktatja növendékeit, hogyan kell két pompásan fehérlő aktot megfesteni. Balról a nagy vászna előtt állványon dolgozó Veronesét helyezte el, alul egymással beszélgetve Leonardo da Vincit és az ifjú Rafaelt. Jobbról Correggio beszélgetett Michelangelóval, a kőkorlátnak támaszkodva. S legutoljára eszelte ki, ami külön színt adott az egész gondolatnak: a lépcsőn megálló és meghajló embert, a világ hódolatának jelképét.

Amit így kitalált, azzal meg volt elégedve, de mikor a részletes vázlatához kezdett, mindig új és új nehézségeket talált maga előtt. Az architektúra száz fogas kérdést rótt eléje, a furcsa béke-perspektíva még többet. Szaktanácsadókat hozatott, fiatal építész rajzolókat és perspektivistákat. Ezeket úgy fogyasztotta, mint a modelleket. Az egész lassanként olybá tűnt előtte, mint egy hatalmas rejtvény, amelynek minden négyszögmétere egymásból származó új rejtvények egész sorát rejti magában.

Mialatt dolgozott, boldogan állapította meg magában, hogy egészségi állapota sokkal jobbra fordult. Fájdalmi ritkábban kínozták, kedélye derültebb lett. Mintha a sors külön úgy rendelkezett volna, hogy a megkínzott szervezet a szokatlan és nagy feladat megoldásának idejére valamelyes kiméleti szabadságot kapjon. Mikor a walesi herceg és felesége Párisban járván, az ő műtermét éppen úgy felkeresték, mint Páris más nevezetességeit, a Louvret, az Eiffel-tornyot, a boulognei erdőt, a Madeleinet és egyebeket, frissen és élénken tudott beszélgetni a kábitóan elegáns Edwarddal és a komoly, finom

Alexandrával. Edward sülve-főve Párisba járt, de más alkalmakkor a színházakat, a versenyeket és az arisztokraták kártyahelyeit kereste fel. Most hitvesével járt itt, méltóságteljesebb szórakozásokról kellett programot összeállítania. De azért jókedvűen csevegett Miskával.

— Ah, Budapest, — mondta, — pompás város. Elsőrangú emberek, jókedv, remek lovak és . . .

Azt szerette volna mondani, hogy „és micsoda nők“, de meggondolta. Miska azonban így is megértette. Öfelsége a walesi herceg alig észrevehető cinkosi mosolyt váltott Miskával, de aztán illendően a nagy vázlatra pillantott. A szép, fekvő akton mindenestre megállt a tekintete.

Kevéssel a walesi herceg után Károly Lajos főherceg járt Párisban, Ferenc József testvéröccse. Ő is elnézett a műterembe. Csak úgy, ceremónia és előzetes bejelentés nélkül, egyszerűen beküldte névjegyét: „Erzherzog Karl Ludwig“. Miskánál éppen Rippl-Rónai Józsi tartózkodott a műteremben, a fiatal somogyi festő. Kisietett a főhercegért, bevezette, az ifjú piktorot bemutatva a polgáriruhás öregúrnak, aztán magyarázni kezdte a vázlatot. A főherceg bólintgatott..

— Nagyon jó. A bátyámnak is bizonyára fog tetszeni.

— Teljes szívemből remélem.

Aztán eltávozott az öregúr. Rippl-Rónai kíváncsian kérdezte:

— Ki a bátyja ennek az úrnak? Műkereskedő?

— Nem. Hanem a király.

A fiatal piktorok most is búcsút jártak a műterembe. És hogy szórakoztassák a nagy embert, elmesélték bohém életük apró tarkaságait. Elmondták, hogy Roskovics, mielőtt kijött volna, takarékosságból megkérte őket, vegyenek ki számára hónapos szobát, hogy egy napot se kelljen szállóban

töltenie. Azok szívesen teljesítették kérését és lefoglalózták számára a szobát. A lakáscímmel zsebében ő meg is érkezett Párisba, a címet odaadta a kocsisnak és készen álló szobáját rögtön megtalálta. De ki sem csomagolt, hanem Párist sóvárgó nagy mohóságában azonnal elindult csavarogni. Késő éjszakaig járta a várost, piktorok Mekkáját, akkor végre elhatározta, hogy ideje lesz hazamenni. De a cédulát időközben könyelműen eldobta, a lakása címét pedig elfelejtette. Ott állt hajléktalanul és tanács-talanul az éjszakában. Nem tehetett egyebet: szobát vett egy szállóban s onnan táviratot küldött haza családjának, hogy táviratilag közöljék vele saját párisi lakása címét. Csak akkor tudott hazamenni, mikor a választávirat másnap megjött.

Aztán elmondták, hogy hogyan ugratták meg Karlovszky Bercit. A magyarok egyletében, ahová Miska csak ünnepélyes alkalmakkor ment el reprezentálni, a munkát ez időtájt egy Cziriák nevű nőiszabó vezette, Danner Mihály segített neki, valamint egy Göttmann Ede nevű fiatalember, szintén nőiszabó. Ennek a Cziriáknak volt egy Kányási nevű ügyefogyott segédje, aki tanácsot kért társaitól, hol tudná megfestetni vörösre kopott fekete ünneplőjét. Cziriák meghallotta a beszélgetést és titokban odakacsintva a többiekre, odaadta a segédnek a Karlovszky Berci címét. A jámbor szabósegéd csakugyan beállított Karlovszky Bercihez a műteremházba és felkérte a ruhafestésre. A többi piktor, Cziriáktól már megkapván a galád ugratás hírét, pukkadozva hallgatódzott az ajtó előtt.

Mészölyről elmondták neki, hogy mivel nagyot hall és nem tud franciául, bármit vásárol, arannyal fizet. Amit abból visszaadnak neki, azt zsebreteszi. Ha felgyúlik az aprópénze, visszaváltja aranyra, hogy megint úgy fizessen. Néha minden zsebe tele van centimeok félkilóival. Kádár Gáborról elmond-

ták, hogy kezdi únni a festészetet és azzal a tervvel foglalkozik, hogy felcsap nyomdásznak, az biztosabb és jövedelmezőbb mesterség.

El is járt néha a fiatalokhoz. Ha a munkát nagyon elúnta, elnézett egyikhez-másikhoz, ránézett az állványon álló képre, szó nélkül az ecsethez nyúlt, belejavított a maga gusztusa szerint, egy kicsit elbeszélgetett, aztán hazasétált. Külön nyájassággal igyekezett segítségére lenni Szamossy Lászlónak, aki nem volt más, mint a nemrég elhalt hajdani mesternek a fia. Mint Aggházy, ez is nehezen tudott muzsika és festészet között választani. Miskától kért tanácsot, mikor kiérkezett Párisba s először náluk ebédelt. Miska azt tanácsolta neki, hogy akármelyiket választja, de válasszon, mert két műzsának egyszerre udvarolni nem lehet. Cécile viszont ezt felelte neki: csak tartsa meg mind a kettőt, de a zenét csak eszköznek. A muzsika aranykulcs, amely kinyitja a jól jövedelmező előkelő világ ajtaját. Miska hevesen akart válaszolni erre valamit, de meggondolta és inkább lenyelte. Most már rég nem vitatkozott Cécile-lel. Megadta magát s beteg akaratát az erősebb, szívósabb akaratnak.

Pedig ha akarata lett volna, most tudott volna vele legjobban élni. A honvágy úgy kínozza, mint egy második nagy betegség. S még hozzá hazulról is egyre sűrűbben hallatszott a csábító hívás. Szmrecsányi Miklós is kint járt Párizsban és megnézte az apoteózis készülő vázlatát. Apróra megbeszélték a legkisebb részleteket is. Miska ezt a fiatalembert nagyon megszerette. Ha ő magát, mint ahogy fülébe jutott, gróf Vay Péter „paraszt grandseigneur“-nek nevezte, ő viszont ebben a Szmrecsányiban talált kedvére való igazi urat. S az is látni való módon ragaszkodott hozzá, csodálatát és szeretetét mindenképpen igyekezett kimutatni. Most is, ahogy hazáért, nagy cikket írt a Nemzetbe, amelyben szóvátette

azt a szégyent, hogy Munkácsy Mihály híres nagy képei közül egyetlenegy sem került haza Magyarországra. A Siralomház Wilstaeknél van, a Krisztus-képek Wanamaker áruházának legfelső emeletét díszítik, mert közben a másikat is megvette, a Milont megvásárolta egy Kennedy Lennox nevű amerikai s most az új nagy kompozíció Bécsnek jut. Most már itt az ideje, hogy az ország nagy fiának egy méltó alkotása itthon kapjon fedelet. A jó pillanatban és jól megírott cikk igen nagy hatást keltett, s a hazuról érkező levelekben már nyomát lehetett látni annak, hogy otthon mozog valami. És Miska, akit ezer vagyoni és érvényesülési szál nyugozott az idegen városhoz, azonfelül a kegyetlenül erős asszonyi akarat is görcsösen kint tartotta, gyermekes reménységek eltitkoltt ábrándjával várta, mi lesz vele. Magától most már, lelki és testi ereje fogytán, semmi döntő lépésre nem volt képes. Csak azt várhatta, hogy feleségével egy egész ország szálljon szembe, jöjjön el érte és erőszakkal rabolja haza.

Ez a nyár különösen mozgalmas volt Colpachon. Kint voltak Sedelmeyerék, akikkel a személyes barátságot az üzleti szakadás után is fenntartották. Ott volt a Korbay-házaspár, akik most már hazajöttek Amerikából. Ott volt Cécile nővére, férjezett Ilgesné, elragadó szőke kislányával együtt, akit nagynénje tiszteletére szintén Cécilének hívtak. Ott volt a két elmaradhatatlan házibarát: Jouanet, szép szénfekete őrmester-bajszával és Latinovits Leó horgas orrával, széles, szétfésült pofaszakállával. És ott volt a szép Blumenthalné, a newyorki milliomos asszony, férjestül. Az a szépasszony, aki tüzzel-vassal ostromolta volt odakint Miskát, hogy fesse meg, de csak azt az ígéretet kapta, hogy Európában bármikor megfesti. Ebben meg is állapodtak s a megállapodást két mélyen egymásba tekintő szempár néma megállapodása is kísérte. Most itt volt a júni

derekú, telt csipőjű szépség, amerikai önimádatának minden rigolyájával. Naponta ötször öltözködött s hogy keze szépségét óvja, még az étkezéseknél sem tette le a kesztyűt. Miska elkezdte festeni. És Cécile csakhamar négyszemközti botrányokat csapott neki.

— Hagyj nekem békét, — mondta Miska, — közöttünk igazán nincs értelme az ilyen féltékenységi szcénának. Mit árt az, ha valakivel elbolondozok egy kicsit?

— Féltékeny? Én? Eszem ágában sincs féltékenynek lenni. De az egészségedhez közöm van. Az orvos minden izgalmat megtiltott. Egyéb se kell, mint hogy nekem beleszeress valakibe és éjjel-nappal izgasd magad. Vedd tudomásul, hogy roppantul kell vigyáznod magadra. Negyvenöt éves vagy és hatvannak látszol.

Miska ingerülten hallgatott erre. Tudta jól, hogy Cécile igazat mond, de ezt az igazat nem szívesen hallotta, Festette a portrét tovább, ami csakugyan nem kis izgalommal járt. Blumenthalné sohasem találta magát elég szépnek a képen. Hol vállának vonala nem tetszett neki, hol csipőjét nem találta elég divatosan gömbölyűnek, hol újjait óhajtotta vékonyabbra festtetni. Miska folyton fogyatkozó türelemmel tett eleget az újabb és újabb kívánságoknak, mert részint nehéz volt udvarolnia s ugyanakkor udvariatlan festőnek lennie, részint nem kockáztathatta a busás honoráriumot, mert ha — amint most már legjobban szeretne volna — dühösen oda csapja az ecsetet, akkor Céciletől nem lett volna maradása. Így aztán megtörtént vele, a világhírűvel, hogy hatszor festette újra a képet, háromszor egészen, háromszor részleteiben.

Mialatt ő Blumenthalnét festette, azalatt ugyanitt dolgozott a magával hozott Rippl-Rónai is. Ezeket a fiatal festőket gyakran használta arra, hogy egyes képeit lemásoltatta velök. Rippl-Rónai a „Két

család“ másolatával foglalkozott Colpachon. Azonkívül a szép, finom Ilges-leánykát festette. Szép kép lett belőle, a kislány hamvas színe, aranysárga haja, hosszú hattyúnyaka kitűnően érvényesült a ráadott fekete blúz mellett. Blumenthal mindjárt meg is vette a képet. És még ötöt hozzá, amelyeket a fiatal Rippl mind ott festett Colpachon.

— De a másolatokat nem veszem meg, — mondotta az ebédlőasztalnál, — azokat csak adják el Munkácsy-képeknek.

— Igen természetes, — felelt Cécile, — hogy úgy fogjuk őket eladni. Miska szignálja ezeket, tehát Munkácsy-képek.

— De nem ő festette őket.

— Hogyne, ő festette volna őket. A másoló az ő fakturáját is lemásolta, sőt Miska mindig behúzó egy-két sajátkezű ecsetvonást az ilyenbe, szimbolikus jeleként annak, hogy a kép az ő műve.

— És ez nem hamisítás? — kérdezte Blumenthal.

— Szó sincs róla, — szólt most már Sedelmeyer a vitába, — ez általánosan elfogadott nemzetközi szokás nagy mestereknél. Azonkívül gyakran teljesen maga másolja a mi mesterünk az ilyet.

— Elég ritkán, — kapott bele Cécile, — legfeljebb, ha különös oka van. Azt a keresztfa-csoportot például maga másolta a Kálváriáról, amit Chaplinénak adott.

Blumenthalné zordon pillantást vetett Miskára a kínos csendben. Miska pedig gyorsan másra igyekezett terelni a szót:

— Mondja, fiam, — szólt Rippl-Rónainak, — hogyan tudja az én képeimet ilyen hihetetlen gyorsan lemásolni? Néha eltátom a számat. Ezt a képemet néhány nap alatt lemásolta. Nem értem.

— Ez pedig érthető, — felelt a fiatal piktor, — a mesternek a saját technikája önmaga felé irányuló tapogatódzás, keresés volt. Nekem csak a felületek

ellessése és utánzása. Mihelyt megértettem a mester faktúráját, már ment a dolog. Vagyunk így néhányan. Karlovszky Berci még ügyesebben tudja, mint én.

— Való igaz, — bólintott Miska, — roppant ügyes fiú a Berci. Néha képtelen vagyok a magamétól megkülönböztetni, amit fest.

A Blumenthalné portréja végül elkészült. A vendégjárás változott, egyik elufazott, másik megérkezett. Szeptemberben megérkeztek Ivánék, a ház egyszerűben tele lett a múlt rokoni visszaemlékezéseivel. Cécile gyáván eléhozta a szülők kérdését, gondolta, hogy a rokoni melegség most meglágyítja a haragos Miska szívét. De ő konokul tartotta a haragot az öregekkel. Annál tüntetőbb melegséggel fordult Ivánék felé. S mikor Miskát elővették fájdalmai, amelyek most ritkábban, de annál kegyetlenebbül villámlottak, különösen lábizmaiban, a rokonság aggódva vette körül. Mint valaha váltólázás korában, mikor Iván még egészen kicsi volt.

Szeptember után a lamaloui kúra következett. Aztán megint Páris és a hosszú nyári szünet után a mennyezetkép. Az erős munkát a fiatalokkal való törődés szünetjei fűszerezték. Most már minden fiatal magyar, aki kijött Párisba tanulni, világot látni, vagy szerencsét próbálni, Miskánál kezdte a világvárossal való ismerkedést. Újabban két kezdő íróember költözött ki. Egyik Salamon Ödön ujságíró volt, viselkedésére kényes, gavalléros hajlamú, finom fiatalember. A másik festeni valóan szép ifjú, Szomoró Dezső nevű, aki mesterien zongorázott, azonkívül olyan dekoratív jelenség volt, hogy azonnal feltűnt, ahol megjelent. Tudtán kívül része volt abban a házastársi botrányban, amely a Reményi-estély befejezte után négyszemközt zajlott le Miskákék között. Ezt a nagy estélyt Reményi Ede kedvéért rendezte Cécile. A híres hegedűművész most

jött haza Afrikából, és az asszony ügyesen, mestersegesen a végsőkig csigázott reklámot csinált neki, hogy az első párisi fellépés az ő szalonjának dicsősége legyen. Ott volt megint egész Páris, biboros-érsektől kezdve Hoyos grófig, aki boldogan sugárzott attól az örömtől, hogy kislánya született. Reményivel nem is volt baj. De Miska a házi hangverseny műsorába besegítette a feltűnően csinos Scotti bárónét, aki Szomory Dezső zongorakisérével magyar nótákat adott elő, a műkedvelők idegesítő bizonytalanságával. Cécile csak az estélyen vette észre, hogy Miska a csábító szépségű báróné felléptetését miért pártolta olyan nagyon.

Ugyanekkor valami történt Miskával, ami nagyon felizgatta. Az estélyen jelen volt Eiching, a híres német ideggyógyász. Ez Blumenthal Oszkár-al, a költővel beszélgetett, Miskától két lépésnyire. Miska a terem falának dőlve, halkán fütyörészett magának, de közben a beszélgetőkre pillantván, észrevette, hogy azoknak ő a beszéd tárgyok. Ez nyilvánvaló volt azokból a lopott pillantásokból, amelyeket mindaketten feléje vetettek. S amit Eiching, nyilván Miskáról, Blumenthalnak magyarázott, az nem lehetett valami vidám dolog, mert a költő meghökkenve csóválta a fejét. Ekkor észrevették, hogy Miska nézi őket. Hirtelen elhallgattak. Eiching ránézett és így szólt:

— Maga ilyen jól tud fütyölni, mester?

Ez egészen ártatlan megjegyzés volt. Miska fütyütudománya mindig bókokat kapott. De az orvostanár kérdésében volt valami különleges csodálkozás, amelyet Miska a nagybetegek túlfinom gyanakvásával azonnal kiértzett belőle. Jött-ment az estélyen, de ez a furcsa hangsúly nem hagyta nyugodni. S egy félóra múlva egész testét végigsöpörte a megdöbbenés, hirtelen eszébe jutott, amit egyszer Charcottól hallott: a paralitikus betegek nem tud-

nak füttyölni, mert faciális idegeik valamelyike megbénul. A felszáján hűdött ember tipikusan gyanus az agylágyulásra. Nyilvánvaló tehát, hogy Eiching az ő füttyét azért találta gyanusnak, mert paralizissal gyanúsítja.

Otthagya az estélyt a szép bárónéval együtt. Felszökött a szobájába. Ott leült a vetett ágy szélére és megdöbbenve töprengett. Lehetséges az a borzasztó gondolat, hogy a Paál Laci sorsára jut? Vannak ennek külső tünetei, amelyeket ő még nem vesz észre sajátmagán, de a szakember már észreveszi? Kínos erőfeszítéssel idézte vissza Paál Laci és Makart emlékét, milyeneknek látta őket. Kivált a Laci rettenetes betegségét milyen jelekből kezdte észrevenni? S vajjon fel tud-e fedezni magán ezekből a jelekből valamit? Beszéd közben csakugyan akadozik mostanság, nyelve olykor makacsul nem fogad szót a gondolatoknak. De ez a kimerültség eredménye is lehet. Hiszen a nyáron a Blumenthalné arcképén kívül még négy kis zsánert festett. Írásában is sok a hiányzó betű- és írásjel. De teljes életében hanyagul írt, ez sem jelent semmit. Gondolkodni egészen tisztán és világosan gondolkodik, s ha nagyon feledékeny, az is a fáradtság számlájára irandó. A kép, amelyen most dolgozik, szép és kitűnő munka. Az nem beteg ember műve, hanem tehetséges művészé. De viszont Laci már kezdett betegeskedni, mikor annak, amit festett, még remek művészi értelme volt. Ki mond itt bizonyosat? Nem kellene holnap reggel rögtön elmenni Charcothoz? Nem, nem! Mert hátha azt mondja, hogy...

Az estélynek vége volt és Cécile tüzes haraggal lépett be hozzá. Hangos felháborodással kezdte, hogy a házigazda nincs ott a vendégek távozásánál. Aztán rögtön rátért a bárónéra. De Miska könnyörgő hangon félbeszakította:

— Kérlek, most ne bánts...

De Cécile nem hagyta abba. Még dúltabb haraggal folytatta. Miska gyötrötten kérlelte békességért. Hiába. Erre türelme elfogyott és ő is kiabálni kezdett. Most már egyszerre beszéltek, sőt ordítottak. Miskát elvakította a düh, felkapott egy keze ügyébe eső vázát és úgy vágta a földhöz, hogy az izzé-porrá törött. Cécile szikrázó szemmel kiáltott rá:

— Mit csinálsz? Elment az eszed? Tisztára olyan vagy most, mint egy elmebajos, szégyeld magad.

Miska hátratántorodott a szótól. Leült az ágy szélére és riadt, keserves zokogásra fakadt. Cécile megjuhászodva sietett a csillapítóért, amelyet ő szokott rendszeresen beadni Miskának, háromszor naponta, azonfelül, akkor is, ha nagyon izgatott volt. Miska engedelmesen tartotta száját a kanál felé, könnyei beleszívárogtak ajkáról az orvosságba. A veszekedés ezzel véget ért.

De Miska titkos riadalma nem. Másnap nem ment orvoshoz. Azonban ettől a naptól kezdve kínos gyanuval figyelte magát. Ha beszélgetés közben nyelvbtlás érte, már meghűlt benne a vér. És munka közben minduntalan fütyürészni próbált, még akkor is, ha rossz volt a kedve. Bárki megijedhetett volna ilyenkor az előregedett külsejű ember-től, akinek ajka trillázva fütyölt, de szemében téveteleg rémület próbálgatta önmagát.

A mennyezetkép tavasszal elkészült. Miska semmi eddigi munkájához nem hasonlított. Aki nem tudta, hogy ő festette, aligha találta volna ki a festőt. A bitűmnek semmi nyoma, világos, enyhén egyensúlyozott színek, egészen új kifejezési modor. A kép a Salonba került. Azt nem lehetett elérni, hogy valamelyik mennyezeten helyezték el, ahogy természetes lett volna, hanem természetellenesen egy óriási függőleges falra akasztották. Így a távlat kényes kérdései roppant torzul hatottak a szemlélőre. Laikus néző egyszerűen értelmetlenül kap-

hatott a fejéhez, hogy mi az ördögöt jelentenek ezek a ferde lépcsők, az az érthetetlenül lógó festőállvány. A kritikán sem lehetett eligazodni. A műbírálók mind műtörténeti tudásukat fitogtatták és felhozták a híresebb mennyezetképeket mind, hogy ezzel összevegyék őket. Egyik bíráló azt írta, hogy az Opera Baudry-féle mennyezetképének hatása szemmel látható, másik pedig úgy nyilatkozott, hogy „a művészt nyilván a Baudry-mennyezetkép sötét alapjának elrettentő feketesége vezette a világos színek használatára.“ A harmadik Tiepolo szolgáló utánczását látta benne, a negyedik epésen emlegette Veronese erős hatását. De helyel-közel felmerültek a rajzhibákat kipécéző megjegyzések. Több kritika földrengéssel csúfolta a képet, mert az oszlopok és alakok ledőléssel fenyegetnek. A fekvő akt alsó láb-szárát súlyosan elrajzolták mondták, az álló akt drapériáját értelmetlennek tartották, s volt, aki az aktok mögé festett férfifejet zavarónak és fölöslegesnek mondta. Miska ezt keserű mosollyal olvasta. Mert az aktok mögé a saját fejét festette oda, félig eltakarva, renaissance-szokás szerint, mintegy kézjegy gyanánt. Lelke legmélyére szúrt a megjegyzés, hogy ő már zavaró és fölösleges a világon.

De a társadalmi siker egyebet mondott, mint a zavaros kritikák. Sadi Carnot, a francia köztársaság elnöke, még a műteremben feleségestül megnézte a képet és kijelentette, hogy el van ragadtatva. A tárlaton külön még egyszer megnézte. Miska már parancsnoka volt a becsületrendnek, a hivatalos látogatás a hagyományok szerint járt volna neki. De Carnot kimutatta, hogy ezenfelül is kitünteti. Az orosz nagykövet, a német nagykövet, az osztrák-magyar nagykövet, a török nagykövet, az arisztokrácia színe-java úgy jöttek el a képhez, mint ahogy a legnagyobb társadalmi eseményeken szokás részt venni. És Miska remegő reménnyel figyelte a képet

is, önmagát is. Talán mégis nevetséges rögeszme, amit titokban gondolt. A hátgerincsorvadás felől pedig még hosszú esztendőig élélhet.

Hogy a külső világ mit tart felőle, annak még egy boldog bizonyítékát kapta hazulról. Szmrecsányi Miklós sűrű levelekben jelentette, hogy Magyarország saját Munkácsy-képének ügye jó úton van. A dolognak eleinte leküzdhetetlen anyagi akadályai mutatkoztak. A kultusztárca képvásárlási dotációja nem több évi húszezer forintnál, ez az összeg még akkor is semmiség volna egy nagy Munkácsy-képért, ha gróf Csáky Albin miniszter az egészre erre a célra szánná. Az országgyűléstől pedig száz-ezer forintot, vagy ilyes összeget kérni egyetlen képért heves ellenzéki viharokat támasztana. De az új országház építési költségvetése negyven millió, ott suttyomban el lehet számolni egy ekkora tételt. Mivel pedig az építkezés mindenható kormánybiztosa gróf Tisza Lajos, aki Miskát nagyon szereti, a nagy kép megrendelésének aligha lesz komoly akadálya. Csak Steindl a fontos, az országház tervezője, aki már tett is olyasféle megjegyzést, hogy az ő neogótikájához sehogysem illik a széles, erőteljes Munkácsy-modor. De Tisza Lajos majd letöri a Steindl akadékoskodását. Sok fordul meg Berzeviczy Alberten, a fiatal államtitkáron is, aki nagy melegséggel és barátsággal pártolja a dolgot.

Miska szerette volna a távolból hevesen megölelni Szmrecsányit. Hiszen ha ez a terv valóra válik, ez azt jelenti, hogy ő megfestheti Jókaiival szövögetett régi álmát, a honfoglalás óriás képét.

Az ölelés nemsokára személyesen be is következett. A Salon után a mennyezetkép elment Bécsbe. És mindjárt az izgalmak hosszú sora következett. Bécsből távirat jött: „Plafond un mètre trop grand“. Miska elszörnyedt. A méretben tehát egy méternyi hiba van. És nem is lehetett érteni a táviratból, hogy

a kép több-e egy méterrel a mennyezetnél, vagy a mennyezet a képnél. Mert ha a kép több, akkor minden kárba vezett: egy métert nem lehet belőle köröskörül levágni. Lóhalálában utazott Bécsbe. Ott kitűnt, hogy a képhez kell még egy métert pótolni, mert már kezdetben hibás adatokat küldtek neki. Rettenetes erőfeszítéssel odatoldott egy métert a már felfeszített képhez. De a műtét pompásan sikerült. És ha otthon igen nyugtalan volt a félelemtől, hogy az architektúra és a távlat csődöt fog mondani, mikor a kép a mennyezetre kerül, most boldogan látta, hogy semmi baj nincs, az apoteózis nagyszerűen hat. Angeli, aki a távlati problémáknál segített neki és Párisban még a legrosszabbtól tartott, Bécsben újjongott az örömtől. A múzeum építőművésze, von Hasenauer, megnézte a mennyezetet és elsőrangúnak találta.

A múzeumot ünnepélyesen átadták a közönségnek. A megnyitáson a császár is megjelent. Körsétát tett az épületben, aztán az előcsarnokban cercelet tartott. Miska a sok előkelőség között hátraszorult. Fáradt volt és rosszkedvű, annyi lelkielő sem maradt benne, hogy egy kissé előre igyekezett volna nyomulni. De fehér feje túlnőtt az előtte állókon. Ferenc József meglátta. Híres emlékezőtehetségével azonnal ráismert. Rászólt két emberen keresztül, és pedig azonnal magyarul. S az uralkodói szó nyomán, mint Mózes intésére a tenger, azonnal kettévált a szoros embergyűrű.

— Ah, Munkácsy! Ön az!

— Én vagyok, felséges uram.

— Láttam a mennyezetet, melyet nekem oly szépen alkotott. Nagyon meg vagyok elégedve.

— Végtelen nagy öröömre szolgál, felséges uram.

— És most mit szándékozik alkotni, kedves Munkácsy?

— Felséged ösét fogom megfesteni.

— Ösömet? Kit?

— Árpád apánkat, mikor az ősmagyarok élén elfoglalja nekünk a mi Magyarorszáგunkat.

— Az szép lesz, azzal bizonyára meg leszek elégedve.

Az uralkodó kék szeme egyenesen belenézett a festő kék szemébe. Az igazi uralkodó pillantása volt ez, amelytől az óriás is kicsi lett. A felséges kéz Miska felé nyúlt. Harminc évvel ezelőtt Ferenc József már császár volt, a művész még asztalosinas. Most az a császár szorított itt kezét azzal az asztalosinassal. Fölöttük a művészet nemtője a dicsőség harsonáját fújta a mennyezetképen.

Otthon, Budapesten, Koóséknál szálltak meg Miskáék. Zsiska négy fia már mindmegannyi nagy lurkó volt, nadrágszakító, verekedő, vasgyúró. Az Andrásy-áti Koós-lakás állandó ostrom alatt állott, a háziak nem győzték őrizni a megrohamozott lakásajtót. Miska lázas izgalommal várta, hogyan fog eldőlni a kép dolga. Egyelőre csak futó megbeszélést tarthatott Szmrecsányi Miklóssal, mert le kellett utaznia Aradra, ahol most leplezték le Zala György vértanú szobrát. A szobor mellett ott volt Damjanich özvegye és zokogott. Miska nézte az agg hölgyet és arra gondolt, hogy a tizenhárom embert az a kéz ölette meg, amely a minap Bécsben megszorította az övét. És érzelmei zavarában nem tudta, hányadán áll. Az ünnepi szónok, miután dicsőítette a vértanukat, hódolattal említette a dicsőségesen uralkodó Ferenc Józsefet, a legalkotmányosabb királyt. Különös dolog a magyarság, tűnődött ő magában. Nemrég kapta meg Turinból Kossuth Lajos arcképét, amelyre az öreg remete ezt írta: „Munkácsy Mihálynak, a halhatatlan magyarnak — a hontalan pária, Kossuth Lajos.“ Még azt is odaírhatta volna: a Ferenc József-rend lovagjának. Ki

tud itt eligazodni? Eh, nem is kell eligazodni. Csak festeni kell. A nagy képet, az igazit, a legmagyarab-
bat, amellyel vezekelni fog a húsztendeig tartó
párisi hűtlenségért. Bár már kezdhetné.

Kristyóri Jolánt megint látta, mint reszkető
öregasszonyt. Sőt Albrecht uram, a hajdani asztalos-
mester is utat tört hozzá az előkelőségeken keresz-
tül. Szórakozott nyájassággal üdvözölte őket, ját-
szotta a megatottat, de lába alatt égett a föld. Sze-
retett volna azonnal rohanni Pestre és mellen
ragadni a nagyhasú Steindlt: mi lesz azzal a fallal,
amely a nagy képnek jut, válaszolj gyorsan, mert
azonnal festeni akarok.

Mikor felérkezett Budapestre, türelmetlenségé-
ben elsietett a Nemzeti Múzeumba. Fegyvereket né-
zett és lószerszámokat. Valami lázongó vágy fur-
dalta, izgatta, ösztökélte, hogy egyetlen percet se
veszítsen.

A döntő tanácskozást Harkányi lakásán folytat-
ták le. Harkányi ebédet adott és meghívta Miskáé-
kon kívül Szapáry Gyula miniszterelnököt, Wekerle
Sándor pénzügyminisztert, Csáky Albin kultuszmi-
nisztert, Tisza Lajos országház-építő kormánybiztost,
Steindl Imrét, Szalay Imre kultuszminiszteri osz-
tályfőnököt és Szmrecsányi Miklóst. Az étkezésnél a
házigazda két fia, János és György is jelen volt. De
alighogy kitöltötték a feketét, Szapáry intett a
házigazdának, hogy lehet. Harkányi Miskát áttessé-
kelte egy mellékszobába. Vele mentek Szapáry,
Wekerle, Tisza és Steindl. Leültek egy asztal köré.
Az inas behozta Steindl paksamétáját és letette az
asztalra.

— Hát beszéljük meg talán ennek a képnek a
dolgát, — szólta Szapáry gróf, — ha már ilyen szépen
együtt vagyunk. Talán Steindl barátunk tájékoztat-
hatna bennünket, hogy milyen helyet tud biztosítani
a kép számára.

Steindl kibontotta a paksamétát, amely tele volt építészeti rajzokkal, aztán megköszörülte a torkát.

— Attól tartok, hogy nem igen lesz lehetséges...
De Tisza Lajos gróf máris közbevágot:

— Attól ne tartsunk. Lehetséges lesz. A kérdés el van döntve. A kép helyet kap az új országházban.

Steindl nagyot nyelt. Vállat vont. Kotorászni kezdett a tervek közt, amelyeket csak nagynehezen ért el, mert hatalmas hasa távoltartotta az asztaltól. Wekerle széles, borotvált arcán jóízű és csúfondáros mosoly villámlott keresztül.

— Igenis, kegyelmes uram, de az a kérdés, hogy hol kap helyet. Nézzük végig az összes lehető termeket, ahogy én már eltöltöttem néhány álmatlan éjszakát ezzel a dologgal.

Várta, hogy sajnálják, de nem sajnálta senki. Miska a vágyakozás mellett is arra tudott gondolni, hogy ez az ember művész, aki a maga munkáját, annak egységes stílusát szereti és védi. De neki viszont ezt a képet muszáj megfesteni. Megválnak, ki az erősebb. Aki bírja, marja. Steindl apróra felsorakoztatta a termeket. Itt ezért nem lehetett, ott azért nem. A neogótika tisztaságát minden harmadik mondatában megemlítette. Csáky olykor közbeszólt. Tisza csak hallgatott mereven. Kivárta a félórát, amíg az ülésteremhez értek. Akkor beleszólt:

— Az eddigi termekkel kár is volt foglalkoznunk. Azok vagy nem alkalmasak, vagy nem méltók. Most beszéljünk az ülésteremről.

Most kezdődött az igazi vita. Steindl minden négyzetméter falat elkeseredetten védelmezett. Újabb félórai vita után elévett még egy rajzot.

— De hogy megmutassam, — úgymond, — menyire nem vezet engem semmiféle animozitás, tesék: iderajzoltam egy megoldást, amely az én legszébb tervemet tönkreteszi ugyan, de a képnek helye

van benne. A legjobb helyen, az elnöki emelvény felett. Tessék.

Miska izgatottan hajolt a rajz fölé.

— Mik a méretek? — kérdezte.

— Ötször tizenöt.

— Az lehetetlen, — kiáltott Miska, — hát frizt fessek? Hiszen ami öt méter magas és tizenöt méter hosszú, az szalag! Hogy tudjak én abba drámai képet komponálni?

— Ne legyen drámai, — felelt Steindl, — legyen epikai.

Most egy órai vita következett. Eddig Steindlt kapacitálták, most Miskát. Egy álló óra múlva mind az öten holtfáradtan keltek fel az asztaltól, illetve csak négyen voltak fáradtak, mert Wekerle, aki derűs nyugalommal hallgatta a vitát, friss volt, mint a rózsza. Miska beadta a derekát: vállalta a feladatot. A pénzt egy perc alatt letárgyalták. Tisza azt mondta: kétszázezer és húszezer a készkiadásokra. Wekerle bólintott, Szapáry bólintott, Miska bólintott. Megkönnyebbülten mentek vissza a többiekhez.

Másnap az Országos Kaszinó adott ebédet Miska tiszteletére. Itt a sok beszéd között Jókai is felállt, hogy a maga elmaradhatatlan humoros tószóját elmondja. A képet ünnepelte. S a millennium kapcsán visszaemlékezett a negyvennyolcas képviselőház Maxincsák nevű derék politikusára, aki a reformtörvényeket így ajánlotta: „Fogadjuk el, uraim, a szabadságot, mert ha csak ezer évig élvezhetjük is, már azzal is sokat nyertünk“. Miska ezt rögtön lefordította a maga számára: jó volt elfogadni azt a hosszúkás szalagot, mert ha nem él többet egy fél-estendőnél, már azzal is sokat nyert.

Még Bécsben is végig kellett csinálnia egy nagy bankettet. Az újságírók másnap valami olyat írtak, hogy Munkácsyt az a Képzőművészeti Akadémia ünnepelte, ahonnan, mint tehetségtelet, annakide-

jén kicsapták. Müller igazgató azonnal nyilatkozott a lapokban. Megállapította az akadémia régi könyveiből: Miskát konok tandíjnemfizetés miatt csapták ki.

Miska ezt a cáfolatot már otthon kapta Párisban. Ki sem csomagolt, már szerette volna a vázlatot próbálgatni. Csak annyi időt adott magának, hogy Chériével találkozzék. Elmondta neki nagy örömét. Chérie figyelmesen hallgatta és vele örült. De mikor Miska vágyakozó karokkal magához akarta vonni, kibontakozott az ölelésből.

— Hagyj, — mondta szeliden, — nincs ennek semmi értelme.

— Nincs értelme? Nem szeretsz?

— Dehogy nem. Örökké szeretni foglak. De a bolondságok ideje elmúlt köztünk. Eddig agyba-főbe csaltál engem. Csináld úgy, hogy ne legyen csalás. Én azért nem haragszom. Ugyanúgy foglak szeretni, mint eddig. Remélem, te is engem.

— Ugyan ne okoskodj, csak nem hiszed, hogy ezt komolyan veszem?

És megint magához akarta vonni Chériet. De az felállott és ment a kabátjáért.

— Nem, Miska, tudod jól, hogy én nem játszom azzal, amit mondok. Ezt én így határoztam el. Melletted maradok, ameddig akarod, afelől ne aggódj. A kicsit is látnod kell, mennél gyakrabban. Olyan édes, hogy az kimondhatatlan.

— Mit mondott újabban?

Chérie sokáig mesélt elbűvölt arccal a kisfiúról. Miska meghatott örömmel hallgatta. Aztán Chérie odalépett hozzá és homlokon csókolta. Igaz szeretettel és gyengédséggel. S a viszontlátásig búcsúzott.

Miska egyedül maradt. Várt még tíz percet, hogy ne együtt menjenek el. És magába nézett. Fáj az, ami történt? Fáj. Jobban, mint hitte volna. De a következő pillanatban Árpád tündöklő alakja lebent meg előtte.

XI.

Cécilenek sok baja volt a magyarokkal. Nemcsak a rokonokra volt féltékeny, hanem mindenkire, aki magyar. Amilyen hevesen pártolta valaha azt a gondolatot, hogy Miska a párisi magyarok elnöke legyen, ugyanolyan ingerült lett most, ha az egyesület emberei jöttek a palotába, valami formáságot elintézni, jegyzőkönyveket aláírni, március tizenötödikén gratulálni. Ezekkel a hivatalos urakkal szemben még csak türtőztette magát, de mikor protekciót, vagy éppen anyagi támogatást kérő magyar kereste Miskát, akkor már elhagyta a béketűrés. Mivel pedig ilyenek minden áldott nap akadtak, napirenden volt haragos felbuzdulása. Végül már minden magyarra ferde szemmel nézett. A baj Salamon Ödönél tört ki.

Az egyesületiek valami vígalmi bizottságot alakítottak, abba Salamon Ödönt is beválasztották és pénzkezelést bíztak rá, mint közmondásosan tisztességes emberre. Cécile azonban haragudott erre a Salamon Ödönre. Aféle zsebrákot látott benne is, mint azokban a Párisba vetődött magyar kéregetőkben, akik oly gyakran bekopogtattak az Avenue de Villiersn. S mikor az egyesületiek küldöttsége felkereste Miskát, de nem találták otthon, tehát az elnöknével közölték mondókájukat, beszélgetés közben felmerült a Salamon Ödön neve. Cécile haragosan legyintett.

— Az is csak olyan zsaroló, mint a többi.

Az elnökné kijelentése azonnal elterjedt az egyesületben. Meghallotta Salamon Ödön is. A dolog úgy felizgatta, hogy először provokálni akarta magát Munkácsyt. De barátai jobb belátásra bírták. Ő tehát megkérte ujságíró-kollégáját, Székely Sámuel, aki a Budapesti Hírlapot tudósította Párisból, hogy próbálja valahogy a kínos kérdést békésen elintézni.

Miska egy reggel a nagy kép második színvázla-

tán dolgozott éppen. Az elsőt ugyanis türelmetlenül eldobta. Ekkor belépett hozzá Székely.

— Bocsásson meg, kedves jó mester, ha zavarom ilyen korán reggel, de fontos ügyben jövök.

Előadta, hogy miről van szó. Az egyletben óriási a felfordulás, madame ezt meg ezt mondta Salamon Ödönről, sokan az elnökné szavai alapján vizsgálatot követelnek ellene s főként a vigalmi bizottság elszámolását akarják újra rovincsoltatni. Salamon nagyon el van keseredve, Párisban nem tudván megélni, éppen most készül haza a kudarccal s éppen ekkor csapott fejére ez a kellemetlenség s éppen a Munkácsy Mihály felesége részéről. Ő tehát kéri a mestert, hogy adjon valami méltó elégtételt Salamonnak.

— Biztos, hogy a feleségem zsarolónak nevezte Salamont?

— Biztos, kérem. Én sem hittem először, de beszéltem a küldöttség valamennyi tagjával. Valamennyien hallották és egyformán adták elő.

— Jöjjön velem, — mondta Miska az ujságfrónak.

Palettáját, ecsetjét le sem tette, úgy sietett le az első emeletre. Cécile ott ült budoárjában az íróasztalnál és meghívókat címzett.

— Te zsarolónak nevezted Salamon Ödönt, aki közismert tisztességes úriember! Micsoda dolog ez? Mi volt ez?

Cécile arca elborult. Hogy Miska így támad rá egy idegen előtt, azért még külön megharagudott. Az ellentámadás haremodorát választotta.

— Micsoda? Kikérem magamnak, hogy ilyeneket számba adjanak. Ilyet én nem mondtam. A legnagyobb szemtelenség, hallatlan!

Miska Székelyhez fordult.

— Hát most mondta, vagy nem mondta?

Az ujságíró kínos restelkedéssel nézett a dühös Cécilere:

— Bocsásson meg, madame: mondta. Mind a négy úrral beszéltem, akik előtt mondta.

— Hát igen, mondtam!

Újabb lármába akart kezdeni, hogy átvegye a támadást, de Miskát éktelen harag öntötte el. Földhöz vágta a palettát. A színek szétfreccsentek a szőnyegen. Cécile erre hangosan sírva fakadt. Székely zavartan igyekezett vigasztalni.

— Azonnal elégtételt fogsz adni Salamonnak, — kiáltott Miska, mikor kifújta magát, — levelet fogsz írni az Egyletnek, hogy tévedtél s miután meggyőződöttél Salamon kifogástalan becsületéről, amit mondtál, ünnepélyesen visszavonod!

— Jó, majd délután megírom.

— Tessék inkább most megírni, — szólt bizalmatlanul Székely, — majd én azonnal elviszem a levelet az Egyletbe.

Cécile kénytelen volt megadni magát. Visszaült az íróasztalhoz és megírta a levelet. Székely Sámuel ment. Ahogy kettesben maradtak, kezdődött a hangos vita. Olyan szenvedélyessé dagadt, hogy ilyen csetepatét rég nem hallott a Munkácsy-palota személyzete. Cécile zokogva kiabált, Miska szintén. Könnyek közt bömböltek mindaketten. Mikor végre már kikiáltozták magukat, orvost kellett hivatni. Miska olyan kimerültnek érezte magát, hogy ágyba feküdt. Rémesen fájta a feje és arról panaszkodott, hogy mindent kettősen lát, mint a részegek.

Ebben az időben minduntalan különféle panaszai voltak egészségére. A tabetikus fájdalmak csaknem állandosultak hosszú időszakokra. Alvása nagyon rendetlen lett. Éjszaka a legcsekélyebb zajra felrezzent, olyan éberén aludt, viszont napközben, különösen étkezés után, leküzdhetetlen álmoság vett rajta erőt. Volt eset rá, hogy vendégei között elszunnyadt

az ebédlő-széken. Aztán rendkívül fázékonnyá változott. A műteremben állandóan lobogott és recsegett a kandalló, de ő csak didergett akkor is, mikor a belépők megjegyezték, hogy milyen jó meleg van itt. Munka közben úgy fázott, hogy abbahagyta a festést, leült a kandalló elé, pokrócokat takart térdére és még így is alig tudott felmelegedni.

A munka ilyenformán nem ment. A második színvázlattal sem tudott előre menni sehogyan sem. Megváltásnak tekintette, hogy el kell utaznia Berlinbe, a porosz képzőművészeti akadémia százéves jubileumi kiállítására. Ez a kirándulás jót tett neki. A világ minden tájáról összesereglett festőkkel találkozott. Nemsokat beszélgetett velök, jó ideje már jobban szeretett hallgatagon ülni a beszélgetők között, mert az eleven társalgás hamar elfárasztotta. A sok parádét, megnyitást, díszebédet úgy csinálta végig, mintha a Place Pigalleon nézegette volna a mutatványos bódék sorát, a színeket és mozgalmakat élvezte, különben nem bánt semmit. Budapestről többek közt Szmrecsányi Miklós járt kint a kiállításon, akinek nagyon megörült. Mésélgette neki az Árpád-képre eddig eszébe ötlött gondolatokat. Arra, hogy ugyanekkor két képe szerepel a párisi Salonban, nem is gondolt. Blumenthalné arcképét állította ki és egy „Air favorit“ című zsánert. De ezek nem jártak az eszében. Úgy érezte magát, mint a vakációzó diák, akinek nem muszáj leckéjével törődni.

Megismerkedett Vilmos császárral is. A kackiás bajszú uralkodó nevében Eulenburg udvari marsall hívta meg a nemzetközi festőtársaság kiválasztottját ebédre, Potsdamba, a pazar új palotába. Menzel, Knaus és Miska voltak a legöregebbek a húsz piktor között. Nagy ceremónia fogadta a frakkos művészeket. A császár a kagylóteremben látta őket vendégül. Az ültetésnél a művészi érdemeken kívül a politika is számított, a magyar művész mindenképpen az

uralkodó közelébe került. Udvariisan társalogtak művészi kérdésekről úgy, ahogy a szakember és a laikus művészetről társaloghatnak. Szó esett Uhdéről, mint Munkácsy-tanítványról, Knausról, Düsseldorfról, Münchenről. De a társalgás inkább egyoldalú volt. II. Vilmos alig hagyta szóhoz jutni őt és Menzel Adolfot, inkább maga fejtegette nagy élenkséggel, de még nagyobb határozottsággal felfogását és részletes nézeteit a képzőművészetekről. Az ebédet követő feketézés alkalmával, mikor a sárga teremben megállt Feszty Árpád és Szmrecsányi előtt, különös nyájassággal beszélt a magyarokról.

— Budapest, az aztán város, — mondotta, — ott lehet jól mulatni. Mikor inkognitóban magoknál jártam, szegény felejthetetlen barátommal, Rudolf trónörökössel akkorákat cigányoztunk, hogy azóta sem mulattam olyan jól. Azt hiszem, Budapest a világ legszeretetre méltóbb városa.

— Felség, — szólt lelkes és kipirult izgalommal Feszty, — ha ezt, amit most mondott felséged, megtáviratozzuk haza, odalesz az ország!

De nem táviratozták meg. Az édeskésen udvariaskodó, finom Eulenburg értésére adta Fesztynek, hogy az uralkodó magánbeszélgetéseit nyilvánosságra hozni nem egyezik az udvari szabályokkal.

A kellemes pihenés napjaiból a halál ijesztő hírei közé tért haza. Utóbbi időben csoportostúl mentek el az életből azok, akik valaha közel álltak hozzá. Tavaly meghalt Ligeti Antal, gégebaj vitte el. Meghalt Andrassy Gyula, aki mindig támogatta és kiűntette, képet vett tőle és vendégül látta Töketerében. Mialatt Berlinben járt, egy ismeretlen öngyilkost találtak Courbevoiban s a morgueban a magyar ujságírók felismerték benne Grünwald Bélát, aki politikai álmainak összeomlása után Párisban lőtte agyon magát. Ugyanekkor jött hazulról a híre Haynald bíboros halálának. És a sorhoz

odacsatolta a végzet Chaplint is. Chérie férje meghalt.

A halál mindig borzasztó, kietlen, téli temetők rémképeit idézte fel benne. Sohasem szerette, ha halálról beszéltek előtte. Most pedig egyenesen beteggé tette, hogy az elmúlást közel érezte magához. Valóságos félelmi rohamok fogták el. Pontosan meg sem tudta volna mondani, hogy mitől fél. Szorongó, tárgyitalan félelemérzés volt ez, amelybe rettegve belesápadt. Szive elszorult és zakatolva dobogott, nyakán és halántékán hevesen lüktettek az erek, lélegzete elakadt, s ha száraz torokkal nyelni akart, úgy érezte, mintha valami elszorítaná a gégéjét. Homlokán kiütött a hideg verejték, félt. Menekülni szeretett volna. Első menekvő ösztöne mindig Chériet juttatta eszébe. De vele most kevesebbet találkozhatott. Az asszonyt lefoglalta családi gyásza s a férje halálával járó mindenféle szomorú teendő.

Ebben az időben verte fel a szalonokat és a Miskáét is, az a temérdek pletyka, amit Anatole France válásáról összebeszéltek. France felesége merev, ott-honülő polgári asszony volt, leánynevén Valérie Guérinnek hívták, Mária Antónia híres miniatűr-festőjének, Guérinnek volt az unokája. De Caillavetné elvette tőle az urát. A Caillavet-házban lett naggyá és híressé a szerelmese által támogatott, tolt, hirdetett író. Házasélete természetesen felbomlott. Feleségével egyik botrány a másikat érte. Az egész Rue Chalgrin tanuja volt, hogy egyszer dühében összetörte a felesége házivarráshoz szükséges próbababáját és kilökte az ablakon keresztül. Máskor meg Francené meg akarta akadályozni, hogy a kárpitos felszegezzen a falra egy antik bársonyt, amelyet Caillavetné küldött a férjének ajándékkul. De France ragaszkodott az ajándékhoz, mire az asszony mérgében, rájuk zárta kulccsal a lakást és elment. A kárpitos torkaszakadtából ordította a

járókelőknek, hogy szabadítsák ki. Végül egy napon, mikor France cikket írt, Valérie asszony elkezdett vel- veszekedni s a vita hevében selyemfiúnak nevezte. France erre fogta a tintatartót, a tollat, a megkezdett cikket, és úgy, ahogy volt, hálókabátban, papucsban, elment hazulról. Az uccán esődület támadt, amerre ment. Betért a közeli Hotel Carnotha és többet nem ment haza. Beadta a válópert. Caillavetné pedig elutazott, kivárni a dolgokat. Budapestre is elment, mert azt Miska annyira dícsérte neki.

Miskáék jártak a Caillavetné házába, azok is jártak öhozzájok. Miska ismerte az ügy minden szereplőjét, Caillavetné fivérét, aki Dumas sógora volt, és fiát, aki írónak készült és főként egy Marcel Proust nevű fiatal íróval barátkozott. A válás minden részletét így első kézből kapta. És meghökentette, hogy milyen egyszerű ez: elsétálni hazulról egy szállóba, kész a válás.

Mikor a gyász első hetei után megint hosszabban beszélt az özvegyé lett Chériével, felvetette előtte a gondolatot: szeretne Céciletől elválni. Már csak a kisfiú miatt is. De Chérie azonnal élénken leintette a tervet.

— Most már semmi értelme, — mondotta, — különben is csak külső forma az egész. Jobban nem lehetek a társad, mint így. Te vagy az életem legnagyobb érzése. De már nagyanya vagyok.

Chérie valóban nagyanya volt. Leánya, Najac író fiatal felesége, már anya. Miska nem nyugodott bele rögtön a döntésbe. Még egy kicsit kérlelte Chériet. Az csak a fejét ingatta.

— Ismerjük Cécilet, ez nem menne olyan egyszerűen, mint France esetében. Nem győznéd a botránnyokat, a hercehurcát, az izgalmakat. Ártana is az egészségednek, hiszen nagybeteg vagy. Maradjunk csak így. Hanem valamire akarlak kérni. Te

most elmégy Lamalouba, ahol nem dolgozol. Írd le nekem ott a gyerekkorodat. Én legjobban azt a szenvedő, küzködő kisfiút szeretem benned, akiről annyit meséltél nekem, s aki alapján véve most is vagy.

— Érdekes, hogy ezt mondod. Én is mindig belülről gyerekeknek érzem magamat. Másnak ezt nem merném mondani, mert kinevetne. De teneked merem. Tudom magamról, hogy naiv vagyok. Ez is onnan van. Hogy mindig könnyen sírtam, az is. Minden.

— Szóval, nagy fiú, légy szíves, írd le nekem részletesen a gyermekéveid történetét. Azt akarom, hogy az meglegyen nekem. Megígéred?

— Megígérem.

Az ígéretet meg is tartotta. Lamalouban minden nap órákon át írt. Nehéz, szavakat kereső, döcögő franciasággal, de csak írta. Atyja pipáját, a feldöntött tintatartót, az utat Csabára, Pista bácsi házát, az asztalosműhelyt, a koporsócsináltatást, borzalmas élményét a havas temetőben, aradi légényidejét. Egészen míg csak Szamosyval meg nem ismerkedett. Amit megírt, azt naponta levélben elküldte Chérienek. Az érdekes munka az emlékek kellemes, mélabús ellágyulásával töltötte meg szívét, de más részről ijedelmet keltett benne azzal, hogy emlékezőtehetsége mennyire meggyöngült. Az éveket összezavarta, s legközelebbi rokonok nevére nem tudott visszaemlékezni, bárhogy törte a fejét.

A munka a lamaloui pihenés után sem ment. Akármit csinált, nem boldogult a vázlattal. Anyyira már eljutott, hogy nem a pusztaszeri vérszerződést fogja lefesteni, mert abban semmi drámai erőt nem látott. Sem a hegyszorosban leereszkedő hódítókat, mert a hosszú szalagba ezt nem tudta beleszövőzni. Hanem Árpádot akarta ábrázolni, amint a győzelmesen elfoglalt föld lakói meghódol-

nak előtte. Valami trónemelvényt képzelt neki, körötte a vezéreket, előtte a hódolókat. Akkor gondolta már ezt, mikor szó sem volt még arról, hogy az országházba kerül a kép. Rendes alakú négyszögbe komponált még akkor gondolataival, most ezt az ötletet hosszú téglalakká kellett megnyújtani. De ezzel nem tudott haladni. Félretette. Azt remélte, hogy mialatt megvalósítja tervét és betutazza hazája színmagyar vidékeit, ősi típusokat keresni, majd csak kialakul fejében valami.

Szeptember legvégén érkezett Budapestre. Megint Koóséknál szállott meg. Még el sem kezdte vidéki körútját szervezni, mikor érdekes vendége akadt: Dudits doktor, a hajdani kedves pajtás, aki a szemét is kezelte. Nagy járatban volt Dudits, a fiát akarta beajánlani Miskához ösztöndíjasnak. Elhozta a fiút magát is, aki sivalkódó kisgyerekből bizony jól megtermett, derék fiatalemberré változott. Képet is hozott. Klinikai ambulatóriumot festett kétségtelen erős tehetséggel. De a modora nem tetszett Miskának. Erősen az Uhde hatása látszott rajta, annak az Uhdénak a hatása, aki már a maga lábán állott és mestere irányától alaposan elfordult. Csupa erős kék szín volt az egész kép, az ő számára túlságosan idegen. Udvarias volt nagyon, de magában már tudta, hogy ennek a modern irányú fiúnak aligha fogja adni az ösztöndíjat. Nem is adta. Jelentkezett még egy Csók István nevű fiatalembert, de az meg egészen úgy festett, mint Dagnan-Bouveret. Ezt sem szerette. Az ösztöndíjat annak a Halmi Arturnak adta, aki az ő gusztusának legjobban megfelelt. De a Dudits fiát azért meleg barátsággal nézegette, száz tanáccsal ellátta és különösen óva intette, hogy Párisról tegyen le. Az a sok mindenféle kavargó, zagyva irány teljesen megvadtja a túlzásokra hajlamos fiatalokat. Az ilyen tehetségnek inkább München való. Ott a Rippl-Rónai példája.

Az valósággal megkergült az impresszionistáktól, neki bizony elment a kedve tőle, pedig eleinte igen nagyra tartotta.

Egy hónapot töltött Magyarországon. Először Tisza Lajoshoz ment ki Nagykovácsiba, hogy az erdei pihenés nyugalmaiban összeállítsa utazásának menetrendjét. Aztán neki vágott az Alföldnek. Bejárta Szentest, Csongrádot és Szegedet. Onnan elment Kolozsvárra és Bánffyhunyadra. Mindenív é fényképésszel utazott. Pénzt is vitt magával bőven, hogy paraszti ruhadarabokat vásároljon. Ahol megfordult, csoda gyanánt tódultak köréje a magyarok. Szentesen még találkozott olyan öreg paraszttal, aki apró fonatokba fonva hordta a haját. Látott szőrrel benőtt ősarccokat, keresztbevágott szemű tatárokat, körteábrázatú húnokat, pogácsaképű besenyőket, mindenfélét. Erdélyben a csontos székelyeket tanulgatta s az oláhok hacukáit, hogy a hódolókat is fel tudja öltöztetni, egész rakomány zsiros süveget, kivert túszt és kopott bocskort vásárolt. A szegedi kaszinóbálon megpillantott egy Széles Olga nevű úrileánykát, azt rögtön odaszánta a képre ősmagyar asszonynak. Le is fényképeztette. Bánffyhunyadon az történt, hogy Gyarmathy Zsigáné, aki vendégül látta, a festők királyának nevezte őt személyzete előtt. Ebből aztán a festő elmaradt, csak a király híre terjedt el a nép között. Úgy ünnepezték, mint Ferenc Józsefet. Rengeteg képpel és néprajzi tárggyal tért vissza a fővárosba. Ott aztán hosszú órákat töltött Pulszky Ferencel és Vámbéry Árminal, hogy a honfoglalók etnografiájáról faggassa őket. Azonkívül véletlenül találkozott Jankó János fiával, akiről kitűnt, hogy néprajzi tudós és nagy gyűjteménye van. Ezt a gyűjteményt is alaposan kifosztotta..

— Hát milyen lesz az a kép? — kérdezte tőle Tisza Lajos.

— Hiszen, ha én azt tudnám, gróf úr. Mert azt kétféleképpen lehet megfesteni. Úgy, ahogy volt, vagy pedig úgy, ahogy képzeljük. Hogy milyen volt, azt nekem semmiféle tudós eddig elmondani nem tudta. Hát maradjunk a képzeletnél.

— A képzeletnél, persze, de kinek a képzeleténél? Azon a képen az egész nemzet képzeletének ott kell lenni.

— Igyekszem, — felelte Miska.

Könnyedén vetette oda, de magában megrettent a feladat hatalmas súlyától, ha ilyeneket hallott. Meg kellett festenie az első nagy képet, amely hazájáé lesz. Még hozzá a magyar történelem legnagyobb témájáról. Még hozzá a magyar történelem legnagyobb dátumára, az ezeréves fennállás emlék-ünnepére. Még hozzá az ország legelőkelőbb helyére, a törvényhozók feje fölé és tekintete elé, hogy ennek a képnek szemléletében kezdjék építeni az új ezer esztendőt.

Párisban megcsinálta a harmadik vázlatot. Árpádot ficáncoló paripára tette, a vezéreket nemkülönben. A hódolókat odacsoportosította gyalog. Erről végre azt gondolta, hogy jobb, mint az előbbiek voltak.

A rengeteg nagy vászonhoz egész Párisban nem talált alkalmas műtermet. Kénytelen volt építtetni egyet. Kint vett telket hozzá Neuillyben, amely nem esett messze az Avenue de Villierstől. Az ormótlan faépület aránylag hamar elkészült. A vásznat is szállították. Külön szerkezetet építettek hozzá, amelylyel a képet süllyeszteni, vagy emelni lehetett. Mert az állványokra való mászkálást most már nem bírta volna. A vázlatot rábízta a két ösztöndíjasára, Patakya és Halmira, hogy nagyítva vigyék rá a hatalmas vászonra. Maga addig részlettervekkel pepecselt, reggeltől estig modelleket nézett, tót bocs-

korokat, ősi pajzsokat, fegyverekről szóló történeti munkákat tanulmányozott.

Egy január tizenkettediki napon kezdett hozzá a festéshez. Nagyon kimerültnek érezte magát, mert csak pár napja esett át egy olyan súlyos rohamon, hogy lélekszakadva hívták hozzá Charcot profeszszort. Azt hitték, mindjárt meghal. Ez már nemcsak a fájdalom szokott rohama volt, hanem olyan ájulással és vonaglással járt, mint az epileptikusok betegsége. Még napok múlva is sínylette ennek megpróbáltatását, de tizenkettedikén elkezdett dolgozni, mert tovább nem akarta halogatni, legfeljebb másnapig, de a tizenharmadikától babonás félelemmel húzódozott.

Elkezdett festeni és egy álló esztendeig semmi mást nem csinált, csak festett. Reggel hétkor már talpon volt, kocsiján kivitette magát Neuillybe, ott dolgozott szünet nélkül mindaddig, míg a nap világosságot adott neki. Valami konok önkínzással dolgozott, rohamosan romló szervezetét a kegyetlen akarat korbácsával kényszerítette a vászon elé. Egyszer nagyon rosszul érezte magát és sejtette túlérzékeny idegeiben, hogy baj lesz, de csak azért is mindenáron tovább dolgozott. Egyszerre csak a kép eltűnt előle, mint valami csoda folytán. Mire magához tért, Pataky térdelt mellette és költögette. Elájult. Aznap nem dolgozott tovább. De másnap újra kezdte.

Ekkor lépett életébe alkonyának benső társa és bizalmasa, Malonyay Dezső. Középiskolai tanár volt ez, elszegényedett gentry-családból való, aki a földet nem hozta ugyan át apái korából az új világba, de egyéniségének vidéki, vaddisznósörtés, bőrkabátos zamatát, a hangos és derűs szeretetreméltóságot, a svihákos lendületet annál inkább. Nemrég házasodott, a Kolozsvári Hutfleszék Blanka leányát vette el és kijárván magának valami kormány-ösztöndíjat,

asszonyostúl kiköltözött Párisba. Első dolga volt Miskát felkeresni. Már az első találkozás alkalmával meg tudta magát kedveltetni. Másnap már úgy jött, mint aki évek óta jár a házhoz, harmadnap már bizalmasa volt Miskának, aztán egyszer csak azon vette magát észre, hogy Malonyay a titkára, a kép körül, a pesti lapokkal való érintkezésben, az országházi bizottsággal való levelezésben Malonyay intézkedik, ahova csak nézett maga körül, mindenben Malonyay volt benne és hetek sem teltek bele, mindenki, aki Miskától akart valamit, a Malonyay kedvét kereste. Az új titkár kísérte gyalogsétáin, ő ment el Cécilehez bizalmas üzenettel és ő kunyorálta el emlékül a Miska legérdekesebb vázlatait. Sőt utóbb már kunyorálni sem kellett, ott heverték a régi megkezdett vásznak, félretett vázlatok, kísérletek, részletek a lomtárban, rendetlen halmazként, azok között kedvére turkálhatott.

Cécile ezalatt szorgalmasan rendezte az estélyeket és a pénteki fogadásokat még nagyobb hírre emelte. Amit kitűzött és megjövendölt, azt elérte: Párist az ő szalonja nélkül már nem lehetett elképzelni, a Munkácsy-palota a világváros életének szerves részévé lett. Amerikai misszek, akik átjöttek New Yorkból, Chicagóból, Philadelphiából, európai társadalmi pályafutásukat azzal kezdték, hogy madame Munkácsynál ajánló levelekkel jelentek meg. Most már nemcsak Miska volt világhírű festő, hanem háza is világhírű ház lett. Nála lépett először a nyilvánosság elé Paderevski, nála keresett érintkezést a művészvilággal Milán szerb király, ott járt a délcég szép Natália is, és udvarhölgye névjegyén ez a név állott: Draga Masin. A Panama-pör hírességeiről, mint személyes ismerősökről olvashatott az újságokban, a köztársaság elnöke és a miniszterelnök rendszeresen jártak estélyeire. De Miskával magával édeskeveset érintkezhetek a pénz, a rang, a hír-

név fejedelmei. Legjobban szeretett megülni egy-két meghitt magyar ismerőssel valami eldugott sarokban, maga sem beszélt, hanem révedező, határozatlan tekintettel hallgatta azok beszélgetését. A múlt hónapok új és új neveket vetettek ebbe a párisi palotába hazulról. Hol egy széllesvállú óriás bukant fel és Pekár Gyulának mutatkozott be, hogy azonnal megtáncoltassa a legszebb asszonyokat és azonnal eszmecserébe bocsátkozzék a leghíresebb írókkal, hol pedig egy Szabolcska Mihály nevezetű kálomista teológus jelent meg a pazar társaságban, elolvastván a magyaroknak azt a legújabb szerelmes verset, melyet egy bizonyos Piroskához írt, vagy azt a költeményt, amely a Grand Caféban született, a magyarok rendes törzsasztalánál és úgy végződött, hogy: tudja a jó Mindenható, mi van azon sírnivaló, hogy a ménes ott delelget valahol a kondorosi csárda mellett, hol pedig Kunffy Lajos, az elegáns és elragadó modorú fiatal piktor szaporította az érdekes magyarok számát. Ha Cécile folyton fürkésző és rendezkedő tekintetét már megelégelte, azt is megtette, hogy a nagy estély kellős közepén elszökött, ott hagyott csapot-papot és elment valahová, bizalmas körbe, ahol jól érezte magát. Maga mellé vette ilyenkor Malonyayt, a gyakran Párisba ránduló Szmrecsányi Miklóst, vagy valaki mást a fiatalok közül és elment Földvárynéhoz, a szép és finom dáma-hoz, aki Emma nevű aranyos kislányával hónapokat töltött Párisban és Colpachra is ellátogatott. Vagy elment Parlaghy Vilmához, a festőnőhöz, aki átszaladt Berlinből Párisba, hogy elhozza kiállítani Szögyény Marich László nagykövet arcképét. Vagy elment a Pataky-házaspárhoz, ahol az asszonyka hidegre tett töltött kóposztávai kínálta, a csöppnyi leányka pedig azonnal felmászott az ölébe, hogy belekapaszkodjék bozontos szakállába. Cécile a száját harapdálta otthon haragjában, mikor a fényes

vendégsereg közepette felfedezte Miska szökését, ő azonban boldogan örült a magyar beszédnek, a neki kedves embereknek s az otthon csendes nyugalmanak, amelyben a maga pazar palotája annyi esztendeje nem részeltette. Másnap pedig megint talpon volt hétkor, hogy könyörtelenül munkára hajszolja fájdalmakkal, rohamokkal küszködő, napról-napra öregedő testét-lelkét.

Minthogy ebben az esztendőben már kétszer kellett elutaznia kúrát tartani Lamalouba, áprilisra, tehát tizennégy hónapi szakadatlan munka után befejezte a képet. És mikor igyekezett tárgyilagos szemmel megnézni a kész alkotást, megint erőt vett rajta a beteges szorongó félelem-érzés. A képet színtelennek, laposnak, érdektelennek látta. Még tovább nézte és akkor már úgy találta, hogy botránnyosan rossz. A mások biztatásához menekült, remegve leste és ismételtette a dicsérő szavakat, látogatóit hosszasan faggatta, hogy csakugyan olyan nagyon jó-e, amit csinált. Bizonytalanul igyekezett hinni a bókoknak, de ha a látogató elment, azonnal visszazuhant gyötrelmes kétségeibe, elkezdett hangosan sírni és kezét tördelve futkosott lefelé a tágas műteremben.

A kép a kilenevenhármas Salon közönsége elé került. A kritika elég jónak mutatkozott. Ámbár gyanakodnia kellett, hogy Cécile és Malonyay egymásik folyóiratot eltagadják előle. Ahhoz nem volt már elég ereje, hogy az asztalra csapjon és teljes őszinteséget követeljen. Alamuszi lett és gyerekesen ravaszkodó, az utcán megszökött Malonyaytól és igyekezett megvásárolni a gyanus folyóiratot. Ez olykor sikerült is neki. Súlyosan elítélő bírálatra bukkant. Egy szép napon hazatávíratozott, hogy a képet még nem adhatja. Visszavitette a Salonból a műterembe, felhuzatta és nekiállt, hogy teljes egészében átfesse. Árpád és kísérete eddig szabad, erdős

domboldalon állottak, hátok mögött semmitmondó szintelenség adta a hátteret. Most óriás sátorkárpitot tervezett mögéjük, hogy a főalakot komponálva fogja össze a környezettel. Az előtérben álló két gyalogos elhelyezését megváltoztatta. A kép felső felét lobogókkal és kopjákkal akarta élénkíteni. Árpád lovát is meg kellett változtatnia. A toporzékoló paripa farka erős színfoltot adott, ez nem tetszett a bírálóknak. Kiigazította a lófarkát símára, de mivel a toporzékoló állatnak a farka nem lehetett nyugodt, ezért nyugalmi helyzetbe állította a lovat is. Száz meg száz egyéb részletet megváltoztattott, újra tervezett, másféleképpen színezett. Ezt egy újabb félesztendeig csinálta.

Ez a félesztendő már nagyon nehéz volt. Akadt ugyan közben olyan elszigetelt kis öröme, hogy mikor a Párisba érkezett Tisza Lajos egyenesen kiment Neuillybe és a műteremben nem találván Miskát, megszólította a kép előtérében lehajló alakot, mert elevennek vélte. De cseppnyi öröm volt csupán az ilyen a rémület, szorongás és balsejtelem borzasztó tengerében. Mert kezdte magán most már félig tudva, félig tagadva észrevenni, hogy lelkében valami irtózatos kezdődik. A szavakból szótagokat hagyott ki, mint valaha Laci. Ha egy tárgyért nyúlt, melléje fogott. Tekintete előtt színesen keretezett élénk folt ugrált a levegőben és nem tudta elhessegetni. A Malonyay neve hirtelen nem jutott eszébe. Déli félkettőkor enni kért, mert elfelejtette, hogy a villásreggelit az imént megette. Mindezt szívós kitartással igyekezett mentegezni és magyarázni kimerültséggel, szórakozottsággal. De lelke mélyén borzadva sejtette, hogy ezekkel a magyarázatokkal már nem sokáig fogja győzni.

Dúlt lelkiállapotában csapott le rá ezen a nyáron Maupassant halálának híre. Már másfél éve köztudomású volt, hogy paralitikus. Tavalý újév nap-

ján este Cannesban tartózkodott. Lefeküdt rendesen. Hajnaltájt inasa különös zajra ébredt fel és bement hozzá. Ott feküdt az író, átvágott torokkal az ágyban. De beszélni tudott. „Nézze csak, mit tettem, — mondta nyugodtan, — átvágtam a torkomat, ami kétségtelen jele az örültségnek.“ A sebet bekötözték. De Maupassant már zagyvaságokat beszélt. Háborúba akart menni mindenáron. Passyba vitték, a bolondok házába. Akik meglátogatták, azt mesélték, hogy néha jó darabig egészen józan, vidám történeteket mesél, nagyokat nevet, de egyszerre rátámad ápolójára: „Miért hívott ki maga engem a szerkesztőségből és miért rágalmazott a mennyországban?“ Ilyenkor ajánlatos volt hamar lefogni. Pusztult, hülyült, senyvedett és most meghalt.

Miska jól ismerte a nagy író. Szerette is, bár ritkán találkoztak. Szörnyű pusztulásának híre most egész valóját felforgatta. Sírt, félt egyedül lenni, üregesen meredt a semmibe, majd hirtelen könnyed és jókedvű lett, de megint csak visszatért tépelődő, rettegő hangulata. És mindig a képre tért vissza kétkedése.

— Mondja meg becsületszavára, — kiáltott Malonyayra szenvedélyesen, — milyen a kép.

— Ennél magyarabbat még nem festettek.

— Ne arról beszéljen. Persze, hogy magyar, milyen legyen, ha én festettem? De mint kép! Ne azt mondja meg, hogy vén koromra milyen magyar vagyok, hanem hogy milyen festő vagyok, nem érti?

— Kitünő. Szavamra mondom, a régi nagy ember.

Nem nyugodott meg. Csak nézte a képet, kapta ecsetjét, értelem nélkül javított valahol és mindjárt visszajavította. Január huszadikán nem tudott többé mit csinálni vele. Ha rossz, akkor most már nem segíthet többet rajta. Ráírta a nevét és hazatáviratozott, hogy a Honfoglalás elkészült. Hat nap mulva vonatra tették. Három hét mulva jött a táv-

irat hazulról, hogy a kép megérkezett. Ő már akkor útban volt Budapest felé. Csendesen üldögélt Cécile mellett, az elsőosztályú szakaszban. Kivágott lakkcipőjéből kilátszott pettyes divatharisnyája, pepita nadrágjához hófehér mellényt és kék redingoteot viselt, nyakában kékpettyes nyakkendő. Pompás képet nyújtott, a folyosón elhaladó nők hosszasan benéztek a fülkébe. Azt látták, hogy a híres festő formátlanul elhízott, monstrumszerű hitvese regényt olvas, ő maga pedig csendes mosolyogva néz maga elé. Vajjon miféle derűs dolgon gondolkozhatik? Ő pedig azon gondolkodott, hogy milyen szép volna, ha úgy halna meg, mint Doré meghalt: szélhűdésben, villámgyorsan, egy pillanat alatt. És vége lenne kínlódásnak, fájdalomnak, rettegésnek örökre. A tökéletes nyugalom sóvárgott varázsképe csalta ezt a mosolyt, fehér oroszlánsörénnyel és fehér szakállal keretezett kékszemű arcára, mint ahogy a gyermek is mosolyog, ha szépet álmodik.

A kép megsérült az úton, valami szeg egy kis darabon felhasította a vásznat. Először nagynak látszott a baj, de az első ijedtség után megnyugodott mindenki. A Honfoglalás odakerült a helyére, a vadonatúj dunaparti épület főrendiházi üléstermének elnöki emelvénye fölé. Rajta felismerhetően a Jókai arca, a Türr Istváné és a sajátmagáé. Ünnepestélyes bizottság vette át hivatalosan a művet. Ney Béla osztálytanácsos olvasta fel a jegyzőkönyvet, mely szerint „a bizottság hazafias gyönyörrel tekintette meg, azt az állam tulajdonába átveszi és Munkácsy Mihályt minden felelősség alól feloldja“.

Bankett, estélyi ünnepély, lelkes lárma, boldogság. Az a négy esztendei szorongás, hogy fog-e itt-hon tetszeni a kép, fölöslegesnek bizonyult. Minden néző az ezeréves magyarságot nézte a festményen, festészeti szempontok most nem voltak sehol, Árpád világító alakja most is csak győzhetett. Hajdani

tanítványa, a szép Teleki Bella, mikor találkoztak, a viszontlátás örömei után nem győzte magasztalni a képet. Az újonnan alakult Képzőművészek Egyesülete díszlakomáján, ahol Miska gróf Tisza Lajos, báró Bánffy Dezső, Forinyák tábornok és Jókai között ült, egy fiatal festő, Margittay Tihamér, így fejezte be szónoklatát:

— Gyere haza, Munkácsy!

Erre nagy és lelkes éljenzés támadt, a jelenlévők mind elkezdték kiabálni: gyere haza, Munkácsy! Ezt kiabálták percekig. Miska szólásra emelkedett. Néhány akadozó szóban válaszolt a hívásra. Nem is a jelenlevőknek, hanem sajátmagának. Mihelyt teheti, mondotta, hazajön, mert nem akar idegenben meghalni. A hazaköltözés vágya most csakugyan teljes erővel megragadta. Fajtajának, szülőhazájának tudata, amely valaha mindennél forróbb és mélyebb volt benne, de a huszonkét párizsi esztendő alatt lassanként hamuréteg alá került piros paraszával, most az ezredévre készülő Budapest nemzeti lázában egyszerre lánggra lobbant. Mialatt a szeretettel és rokoni közösséggel feléje ragyogó arcokon végignézett, mélán gondolt arra, hogy mi lett volna, ha sorsa Páris helyett Budapestre veti akkor régen. Ekkora hírt nem szerzett volna, az bizonyos. Ekkora próféta csak idegen helyen lehet valaki. De magyar felesége lenne, kis magyar birtoka valahol, jegenyefasoros úttal, két pejlovas homokfutóval, komondorral. S talán összekarmolt képű kocsis, verekedő kölykök lármáznának a háztáj körül. Magyarul. A Chérie fia csak franciául beszél...

Egy estélyen bemutatták báró Bánffy György-nének. Szép és híres asszony volt ez, Miska már sokat hallott róla. Malonyay gyakran emlegette, mint nevezetes szépséget és mint kiváló szellemű hölgyet, aki túlteszi magát a magyar arisztokrata-

asszonyok osztálymerevségén és unalmas előkelőségek helyett az irodalom és művészet kitünőségeit gyűjti környezetébe. Szereti a verset, muzsikát, képet. Őt pedig szereti mindenki, aki találkozik vele.

Alig váltottak tíz mondatot, már valami közvetlen és meleg vonzódást érzett hozzá. Úgy találta, hogy az asszony lényében van valami tiszta egyszerűség, valami természetes és vonzó közvetlenségű báj, amely Chériere emlékezteti. Erdélyről beszélgettek, a szép Erdélyről. És közös ismerősöket fedeztek fel. Barcsayakat, Bethleneket. A bárónéről kiűnt, hogy Bethlen-lány. Nyaranta marosmenti birtokán lakik, Gernyeszegen. Kár, hogy korábban nem ismerték egymást, Miska meglátogathatta volna, mikor típusokat keresni Erdélyben járt.

— Jobb későn, mint soha, — mondta Miska, — ha megengedné, szívesen meglátogatnám itt Pesten.

— Sőt elvárom. Délután rendesen otthon vagyok. A címem Városmajor-utca huszonnyolc, el ne felejtse.

Miska nem felejtette el. Másnap délután úgy volt, hogy míg Cécile elmegy Koósékhoz, ő műtermek látogat. Cécilének nem szólt semmit s a műtermek helyett elment a Városmajor-utcába. Zongoraszóra érkezett. A báróné a Lilit játszotta. „Akit imádok, egy tűzér...” Milyen boldog lehet az, gondolta a látogató az első szobában, akit ez a kedves, nagyon kedves szépasszony szeret.

Bánffyné a szalónban ültette le a világhírű vendéget. A másik szobából hangos sikongás, rajcsurozás hallatszott. Hat gyerek játszott odaát valami nagyon eleven társasjátékot. Miska megindult arccal nézett át hozzájuk.

— Nem zavarja a gyereklárma? — kérdezte a háziasszony.

— Inkább nagyon szeretem. A báróné gyerekei?

— Négy az enyém, kettő a Bethlen Andrásé. Unokahúgaim. Át szoktak jönni az enyéimhez játszani. Most helyezkedjék el kényelmesen és meséljen magáról.

Miska nem kérette magát. Mesélt magáról. Gyerekkori emlékeit kezdte mondani. Azok a gyakori elmondás folytán hatásos, kerek történetekké alakultak már ki nála. Mindig nagy sikere volt velük. Most is. A báróné mély megilletődése ott látszott a szemében, mikor hallgatta. Aztán ő mesélte a maga életét. Bizony már tizenhat éve, hogy először férjhez ment. De bizony, hiába udvariaskodik, már tizenhat éve. Gróf Teleki Géza volt az első férje. Három esztendeig tartott a boldogság, az ura meghalt. De itt maradt ez a két lurkó. Domokos és Géza. Aztán beleszeretett báró Bánffy Györgybe, a híres nótacsináló Bánffy Gyurkába, aki például azt a nótát csinálta, hogy „Kék nefelejts, kék nefelejts virágzik a tó tükrén.“ Boldog házasság volt ez is, két esztendeig tartott. Öt éve már, hogy ő is meghalt. Az a két kisleány maradt utána, odaát a másik szobában.

A hancurozó gyerekek egyike habozva megállt a küszöbön, illedelmesen várva a felszólítást, hogy lépjen beljebb.

— Mit akarsz, fiam? Gyere közelebb és köszönj.

Karcsú süldőleányka volt a bemerészkedő, klasszikus orrán, gyümölcseshamvú arcborán és kék szemén látni lehetett, hogy nagyon szép leány lesz, ha megnő. Közelebb lépett, pukkedlit csinált és kezét adott. Kis keze elveszett a Miska hatalmas tenyerében.

— Ez a kisleány az én Margit húgom, utánam kapta a nevét is, meg aztán a Margitszigeten is született. Éppen úgy hívják, mint engem, Bethlen Margitnak. Mit akarsz, fiacskám?

— Margit néni kérem, szabad-e kimenni az udvarra?

— Kimehettek, de jól öltözködjetek fel.

Egy pillanat mulva már indiáni üvöltéssel rohant ki hat gyerek a szomszéd szobából valahova. Idebenn csend lett. Enyhe, kedves, cserépkályhás, sötétedő februári csend. Miska olyan jól érezte magát, hogy akár sohase ment volna el innen. De végre el kellett mennie. A szállóban már az emberek légiója várta. Öltözködnie is kellett, fiatal festők képeire is kellett egy-egy pillantást vetnie. Cécile hangosan kiabált, hogy miért nem néz jobban az órára. Összeszólalkoztak, összevesztek.

Másnap Miska erőszakkal szakított magának egy félórát, hogy fiákerrel odasiessen Bánffynéhez. Nem találta egyedül. Az öreg Gyulai Pál volt ott látogatóban. De azért kellemesen elbeszélgettek. Viszont megint elkésett és a szigorúan előkészített napi-programm minden pontja késést szenvedett ettől az egy késéstől. Cécile még nagyobb lármát csapott. Még jobban összevesztek. És közvetlenül elutazásuk előtt kitört közöttük házassétek legsúlyosabb házi-botránya. Miskát elővették fájdalmai, sőt olyan roham jött rá, amilyen most már nem ritkán jelentkezett nála: elájult, féloldala görcsösen rángatózni kezdett, két szeme vadul forgott eszméletlenségében, és fogát csikorgatta. Néhány percig tartott ez, s utána, mikor magához tért, halálos fáradságot érzett. Ilyenkor le szokott feküdni. De most nem akart lefeküdni. El akart menni Bánffynéhez. Ezen vesztek össze. Az összeveszés közvetlen okánál nem sokáig maradtak, a heves szóváltás hamarosan áttért Miskának arra a tervére, hogy Magyarországra költözik. Ebből elvakult, dühös ordítás támadt. Cécile torkaszakadtából rikácsolt, Miska fuldokolva káromkodott és lihegett. Már csúf szavakat vagdostak egymás fejéhez. Ott álltak közvetlenül szemben egy-

mással, érezték egymás felindult lehelletének forróságát. Mind a kettő remegett a dühtől. Miska, aki csak most esett át rohamán, majdnem elájult megint.

— Ne kínozz, Cécile, — mondta dadogva — mert nem tudom, mi lesz... hallgass...

— De nem hallgatok! Igenis, nem hallgatok, mert már százszor megmondtam.

— Hallgass, könyörgök, mert nem bírom tovább.

— De nem hallgatok, mert ha én egyszer azt mondom...

Ebben a pillanatban Miska félig magánkívül pofonütötte a feleségét. Csattanós, erős pofon volt, a végletekig felindult embertől való. Mindaketten megdöbbenek tőle. Az is, aki kapta, de az is, aki adta. Némán bámultak egymásra.

— Miska, — szólott végre az asszony fájdalmasan, elhűlve — te megütöttél engem.

És azonnal leborult a diványra. Hangosan, panaszosan sírni kezdett. Miska áttántorgott a másik szobába és ő is elkezdett sírni. Ugy sírtak ketten, az egymásbanyúló két szobában, mint két szenvedő gyerek. Az ötvenkét éves, megrokkant agg és az ötvenes, alaktalanná hízott, idegen asszony.

Miska egyszer csak feltápászkodott, letörölte arcát hidegvizes kendővel, aztán ügyet sem vetve a másik szobában zokogó asszonyra, elsietett. Lent kosiba ült és odakiáltotta az egyik Reök-fiú címét. Ez a gyáros Stefi bácsi fia volt és ügyvéd. Mikor meglátta a képéből kikelt embert, ijedten kérdezte:

— Az Isten szerelmére, Miska bácsi, mi baja?

— El akarok válni... mondd meg nekem, hogyan lehet elválni...

— De hát mi történt?

— El akarok válni... folyton bánt...

És az idegbetegek görcsös sírásával megint könnyekre fakadt. Nagynehezen csillapodott le. Akkor meg nem volt már többé kíváncsi a rokon

jogi tanácsaira. Elfelejtette, hogy miért jött. Fáradtan, gyenge hangon elbúcsúzott az ámuló Reöktől. Az beszélni akart, de ő elhárító mozdulattal félbeszakította és elment. Egyenesen Bánffynéhoz. Csak éppen elbúcsúzott tőle. Szeretett volna valami szép mondatot találni, amelynek rejtett szavai elárulhasanak egy keveset bátortalan, szegény érzéseiből, de nem jutott eszébe semmi. Csak kezét csókolt, akadózó, motyogó szavak közepette és hanyatthomlok kifordult a szobából, hogy a báróné előtt szegyen szemre el ne sírja magát.

Otthon megalázkodva közeledett Cécilehez.

— Bocsánatot kérek tőled... nem értem, hogy mi történt velem... én, aki soha életemben nem bántottam senkit... aki még egy állatot is restellnék megütni... ez borzasztó... valami velem... én nem tudom...

Csak dadogott értelmetlen mondatfoszlányokat, merev rettegéssel bámulva maga elé. Cécile pedig részvételt, de iszonyodva nézte férjét.

Országos Széchényi Könyvtár

XII.

Párisban sietett Chériet felkeresni. Miután előbb részletesen kikérdezte, hogy hogyan tanul a kislány a saint-cyri kadétiskolában és mit ír, elmondta utazásának élményeit. A képpel hamar végzett, alig várta, hogy Bánffy bárónéról beszélhessen. Részletesen, hosszasan, lelkesen beszélt róla.

— Beleszerettél? — kérdezte nyugodtan Chérie.

— Azt hiszem, igen.

— Mondtad neki?

— Nem, nem, dehogy. Nem mertem. Olyan öreg vagyok és olyan törődött... hogyan gondolhatnám én, hogy egy ilyen nagyszerű asszony... nem, nem. Majd csak így magamban elgondolkozom róla. Tudod

ez olyan, mint mikor fiatalember koromban télen a fűtetlen szobába besütött a nap.

Chérie megértően megsimogatta a kezét. Aztán hosszasan beszélgettek Miska betegségéről.

— Nagyon szenvedek, — mondta Miska — nem bírok a képzelődéseimmel. Folyton az a gondolat gyötör, hogy meg fogok bolondulni. De ilyenkor, ha veled vagyok, megnyugszom. Még az is megnyugtat, ha otthon csak rád gondolok. Hogy vagy a világon.

— Kedves vagy, — mosolygott Chérie — de most már gondolj arra, a szép magyar bárónéra is. Az is segít egy kicsit. Különben láttad a Figarót?

— Nem láttam. Mi van benne?

Chérie előkereste a félretett számot. A Figaró átvette az Üstököstől egy magyar rajzoló, Lakos Alfréd, karikatúráját. A kép közepén, mint óriás ült búslakodva Miska. Körötte kisebb alakok: Liezen-Meyer, Zichy, Wagner. Magyar festők, akik egész életükön át külföldön éltek. Egy szigeten voltak valamennyien, amelyre rá volt írva, hogy külföldi. Az előtérben Rafael állott Magyar Miskával. A kép alatt a szövegben Rafael megkérdezte a szimbolikus magyar alakot: „Hát olyan nagyon kívánnak magok engem?” Mire Magyar Miska ezt feleli: „Kíván az ördög, hiszen a magunk festőivel sem törődünk.” Miska nevetve nézte a képet. Elmagyarázta Chérie-nek a Pulszky Ferenc botrányát, amelyre a Rafael-célzás vonatkozott.

— Hanem a tréfa nem igazságos. Nagyon is törődnek velem. Mindenáron hínak haza. És én haza is akarok költözni.

Aztán gyorsan hozzátette:

— De az évnek csak egyik részére. Sokat leszek azért itt Párisban is.

— Jól van, drágám. Csak csináld úgy, ahogy neked a legjobb.

Műtermében kéjjel szívta magába a terpentint-

szagot. Mindjárt nekifogott festeni. A megkönnyeb-
bülés, hogy a Honfoglalás baj nélkül megúsza az
ország kritikáját, munkakedvvel töltötte el. Andrassy
Gyula özvegye oltárképet rendelt nála. Töketer-
besre, a sír fölé. Ezzel a képpel kezdte a munkát,
mert csak le kellett festenie a Kálváriából a keresztfa
csoportját a sirató asszonyokkal. A Kálvária részle-
teit szerette is festeni. Cécilenek festett belőle képet
az imazsámoly fölé, Chérienek is egyet, Hubay Jenő-
nek is egyet. A drezdai képtárban is lógott már
belőle. Mikor most az Andrassy-féle oltárképpel el-
készült, hamar még Bánffy Györgynének is festett
belőle egy kisvásznat.

A munka jól ment. Nekibátorodott. Kompozíciót
kezdett. Olyan régen festett már zsánert, hogy arra
támadt gusztusa. Régóta járta már gondolatait egy
léma: sztrájkanyagot festeni. Sok jó embertípus ta-
nulmányát lehet abba belevinni. És meg lehet szé-
pen komponálni a füstös levegőjű tanyán az izga-
tott munkások csoportját, közöttük a székre állott
kimagasló főalakot, aki lázítja őket.

Megtervezte, felvázolta. Jó bőven bánt a sötétes
festékággal. S míg az egyes alakokat az előfür-
készet modellekről külön vázlatokban tanulmá-
nyozta, jöttek-mentek látogatói régi szokás szerint.
Jött Pataky, aki izgatottan és lelkesen magyarázta
neki, hogy rövidesen milliomos lesz. Az ő szűkebb
hazájában, Erdélyben, van Alvinc mellett egy falu,
Alsópián. Ott arany van a föld alatt. Azon a vidé-
ken gyakori az arany. Egy sógora részes volt valami
kis telekben Brádon. Aranyat találtak a telkén,
abból lett az Apostol-lánya, a sógor keresett három-
százezer forintot. Így tesz ő is. Megismerkedett a
Crédit Lyonnais egy aranyszakértő bányamérnöké-
vel, Okhuisennel. Ez a hollandus már Amerikában,
Afrikában, Ausztráliában is mosott aranyat. Vesz-
nek egy aranymosógépet, leviszik Alsópiánba és

dúsgazdagok lesznek. El is utazott Pataky az arany után. Tönkre is ment.

Aztán jött a ház újabb barátja, Wrede herceg, a szép Wrede. Ennek is folyton spekulációkon járt az esze. De nem aranyban, hanem részvényekben. Folyton azt magyarázta a festegető Miskának, hogy bolond, aki most nem játszik a tőzsdén, kivált ha olyan nagyszerű bizalmas értesülései vannak közgazdasági körökből. Addig-addig magyarázta, míg egyszer, mikor csak ketten voltak a műteremben, sebtiben aláíratott valamit Miskával. Nemsokára olyan súlyos összeget kellett Cécilének kiizzadnia, hogy három napig tombolt tőle haragjában. De Wrede herceg nem járt rosszul. Jött Jouanet, akit tavaly óta moszjő Árpádnak hívott mindenki, mert Miska róla festette Árpád fejét a képen. Aztán jött a fiatal festő, Tornyai János, aki most költözött ki Párisba. Hódmezővásárhelyi fiú volt, a Julian-iskolába járt. Ízesen, zamatosan tudott beszélni alföldi, paraszti dolgokat. Miska órákig elhallgatta és mégsem únta meg, csak bízta, hogy még, még. Aztán elnézett Szárnovszky, a szobrász, aki idekint csinálta a Garay-szobrot. Aztán Kádár Gábor, a festőből lett nyomdász, akinek a kezében pénzzé vált minden. Szomoró Dezső, aki már Daudetval barátkozott. Azok is jöttek, akik csak éppen ellátogattak Párisba, de a híres műtermet nem kerülhették el, mint például Atzél báró, aki a mágnásoknak Park-Clubot készült berendezni odahaza és tanulmányozni jött mindazt, ami klub és berendezés.

Csak a látogatók beszéltek, Miska nem beszélt. Régebben is inkább hallgatni szerette a társalgást, mint résztvenni benne. Most már annyira hallgatag lett, hogy órákon át meg sem szólalt. Nagyon neheze ére esett a beszéd. Mindúntalan akadozott. Aztán meg azért sem szeretett beszélgetni, mert emlékezete

feltűnően romlott. Nevek végleg nem jutottak eszébe. És nemcsak távolabbi ismerősök neve. Egyszer a műtermében tartózkodó Jouanet-t akarta bemutatni egy amerikai hölgynek és képtelen volt a nevét kimondani. De a vásznon nem vette észre, hogy dadog. Keze még biztosan fogta és suhintotta az ecsetet. Oda menekült tehát a vászonhoz. Soha ennyire nem szerette a munkát, soha ennyire nem volt hálás mesterségének. Három különböző nagyságban festette meg a Sztrájkot, gyönyörködött habozásában, játszott a munkával.

Mikor döntött és befejezte, régi Krisztus-képeinek emlékei között kezdett kutatni. Egy futólag odavetett ötlet akadt a kezébe egy szelet papíron. Akkor kapta ezt a tollrajzot papírra, mikor a Pilátus-kép előtt a biblia szövege nyomán a nagy ötletet kereste. Gondolt akkor egy pillanatig arra, hogy megfesti azt a jelenetet, amely időrendben a „Krisztus Pilátus előtt“ és az „Elvégeztetett“ jelenetei között történt: Pilátus meg akarván menteni Krisztust, a megcsúfolt, megkínzott, vérző alakot kivezeteti az erkélyre és megmutatja a népnek, hogy a zsidókban részvétet keltsen. Mintha mondaná nekik: íme, itt van ez a boldogtalan, ártatlan, megkínzott ember, mit akartok ettől? Miért kellene ezt kivégezni?

A régi papírdarabot nézegetve, a téma megkapta figyelmét. Maga elé képzelte a főalakot. Csúfságból piros bársonyköpenyeget kerítettek a vállára, hiszen azt mondta, hogy ő király. Megkötözött kezébe nádat nyomtak tréfás kormánypálcának, még koronát is tettek a fejére szúrós, tövises gallyakból. Pilátus megmutatja őt a népnek, mint szánalmas futóbolondot: „Íme, ez az az ember“.

— Ecce homo!

És az az ember ott áll, a közeli halál sejtelmében átszellemülten, elnézve a földiek feje felett a végte-

lenségbe. A testi szenvedés is szinte közömbös már neki. Emelt homlokán ott van az a láthatatlan szikra, amelyet Istentől kapott, az Édesatyától, s amely őt a csöcseléktől megkülönböztetvén, isteni magasságokba ragadja. Kezében remegni kezdett a papiros. Önmaga vergődését, megkínóztatását és közelgő halálát látta a vázlaton.

Gyáván, önmagától félve kezdte rajzolgatni a kompozíciót. Palota zárt udvarát, hemzsegő tömeggel, jobbfelől magasabb, oszlopos erkélyt. Ott van Pilátus, mutatja Krisztust. Ecce homo. S ezek itt lent fülsiketítően ordítanak vad, fájdalmas összevisszaságban, hogy meg kell ölni. Kik kiabálnak? Az arameusok. Illetve a betegség, a szenvedés, a közeli beteljesedés démonai.

Cécile megdöbbenve figyelt fel egy napon az urára. Ez az ember hirtelen megváltozott. Egész mivoltát valami dúlt, lázas sietség, valami hajszolt munkadüh vette birtokába. Titokzatos, középkori rajongóhoz hasonlított, akit megszállt a szellem. Kora reggel már nem találta helyét az ágyban, kapkodva öltözködött, rohant modelleket keresni. Malonyay figyelmeztette, hogy báró Hirsch, a dúsgazdag párisi zsidó, fajsorsosai számára gyarmatot alapít Argentínában. Európaszerte szervezi a zsidók kivándorlását és államalapítását, nagy irodát tart erre, s ennek az irodának egy Sonnenfeld nevű magyar zsidó az igazgatója. Az tudna jó, jellegzetes zsidó modelleket szerezni. Miska rohant Sonnenfeldhez. Százával kapta a kivándorló zsidókat, válogatás céljaira. Lázas izgalommal válogatott közöttük, kezében a festmény előzetes térképével. Ide ez lesz jó, oda az lesz jó. Az Avenue de Villierst ellepték a zsidók. Feketéllett tőlük az ucca, amint lócákon, gyalogjáró szélén ülve csoportosan várták, melyikre mikor kerül sor odafenn a műteremben. Max Nordau, maga is magyar származású, ott lakott néhány

házzal odébb. Az lejött néha a furesa, pájeszos, hadonászva zajló, hagymaszagú csoportba és elbeszélgetett az argentinai gyarmatos-jelöltekkel. De nyílt a magyar festő kapuja és a portás hangosan kikiáltott: Chájim Kochba! Egy szakállas, toprongyos lengyel zsidó szó nélkül otthagya Nordaut és sietett be a kapun, fel a műterembe. Miska odasietett hozzá, óriás halmaz ruhához vezette és kiválogatta a rávaló darabokat. Átöltöztette. Aztán beállította a szükséges pózba. És lázasan festeni kezdte. Festett, festett, festett.

A világ kerekei odakinn mennydörögve forogtak tovább. Sadi Carnot-t, a köztársasági elnököt, aki mindig olyan kedves figyelemmel érdeklődött Miska iránt, megölte egy Cesario Santo nevű olasz anarkista. Miska fejét csóválta, sopánkodott, de öt perc múlva elfelejtette. Festett. Dumas meghalt. Miska sajnálkozott felette, aztán elfelejtette. Festett. Oscar Wildenak, a híres írónak, botrányperét tárgyalták Angliában. Miska ügyet sem vetett rá. Boni de Castellane örgróf szenzációs házassága a milliárdos amerikai Gould-leánnyal egész Párist izgalomban tartotta. Ő azt sem tudta, kikről van szó. Csak festett. Még a pesti rokonok haragja is csak ideig-óráig bántotta. Az történt ugyanis, hogy Malonyay kiadta a Pesti Naplóban azokat a visszaemlékezéseket, amelyeket Miska jegyzeteiből ő írt Boyer d'Agen, a francia ujságíró társaságában. A maga nevét nem írta oda, csak a Miskáét. S a Malonyay színezett átírásában Pista bácsi rideg, szívtelen embernek tűnt fel, aki közömbösen hagyja nyomorult sorsára a kis asztalosinast. Kezdetleges félparasztot csinált belőle a francia-magyar szerzőpár, hogy a Miska pályafutása annál fényesebbnek lássék, kunyhótól a palotáig. Pista bácsi leányai, a hajdani Erzsike és Ilonka, most már Zsilinszkyné és Dirnerné, előkelő pesti dámák, megdöbbenve olvas-

ták tragikusvégű atyjok kínosan elrajzolt alakját azokban a tárcákban, amelyeket a Miska neve jegyzett. Mélyen sértett levelek származtak ebből. Miskát roppantul bántotta a dolog, írt is Berezik Árpádnak, hogy próbálja a szerencsétlen dolgot Malonyay túlbuzgó tapintatlanságával megmagyarázni. De megírván a levelet, elfordult az egész üggyől, visszamenekült a képhez, festett, festett.

Most már nem elégedett meg a napvilággal. Ha besötétedett, lámpánál festett tovább. Hívták vacsorázni, szótlanul kapta be az ételt, bizonytalanul remegő kezével, de máris sietett vissza a képhez. Ott keze egyszeriben szilárddá változott. Egyszer Cécile este tizkor nézett be hozzá. Miska palettája körül volt rakva apró gyertyákkal. Ráragasztotta a palettára és meggyújtotta őket, úgy festett. Cécile megborzadt. A paletta olyan képet keltett, mint valami ravataldész, vagy eféle. Másnap elhivatta a két tanárt. Ricord, a Miska bajának specialistája, és Charcot eljöttek. Megvizsgálták. Fejüket csóválták.

— Agyondolgozta magát. Rohamosan romlik. Ennek nem jó vége lesz.

Megígérte nekik, hogy vigyázni fog. Még ki sem léptek a kapun, már lóhalálban festett tovább. Lamalouba erőszakkal kellett elküldeni. Korábban jött vissza. A Salonban kiállította az Andrássy-oltárképet és a Sztrájkot, de éppen csak hogy elment a megnyitásra. Dolgozott tovább. A kritikákat felületesen futotta át. Akkor egymásután három borzasztó rohamon ment keresztül. Elutaztatták a tengerhez. Ott, hogy tétlen ujjainak munkát adjon, lefestett vízfestékekkel egy tengeri hangulatot és odaadta ajándékuul Blanka asszonynak, a Malonyay feleségének. Saját arcképét is elkezdte, amelyet a Palazzo Pittinek szánt, de megúnta és abbahagyta. Az a másik arckép izgatta, a sorsát, szenvedését, megdicsőülését

ábrázoló, amelynek élni akaró vajudása, mint valami önálló lény feszegette lelkének korhadó falait.

Már majdnem készen volt az Ecce homo. Közvetlen környezete tiszteletteljes aggodalommal leste, mikor fejezi már be ezt a lélekölő, lihegő munkát. Mint ahogy némely régi nép szentnek tartotta az örültet, a hozzátartozók áhitatos, ijedt némasággal járták körül teljes felolvadását ebben a munkában, a beteg teremtő erő rettenetes megfeszülését, amely rothadó szárnyaival tragikusan csapkodott maga körül. És mikor már majdnem kész volt a kép, Miska egy reggel felkelt, bement a műterembe, megnézte és lehasogatta az állványról. Új vásznat hozatott, újra felvázolta, újra alapozta, kezdte elülről. Az epilepsziához hasonló rohamok jöttek rá, villámlóan hasogató fájdalmak gyötörték, az erősebb fénytől valósággal szenvedett, járása csoszogóan nehézkes lett, nyelve nehezen forgott, de a kintől eltorzult arccal is csak festett, festett, most már valósággal emberfeletti módon.

Lelkében a képen kívül minden más elhalványodott. Csak az a vágya maradt erős, hogy hazaköltözködjék Magyarországra, azonkívül a Chérie kisfia érdekelte. Rendszeres híradást kívánt a saint-cyri kis katonáról. Végül pedig felmerült benne távolról ködlő látomás gyanánt Bánffy Györgyné alakja. Egyik párisi színház felelevenítette Hervé operettjét, a Lilit. Miskát erőszakkal elvitték színházba, hogy legalább addig pihenjen. S mikor Judic asszony azt énekelte, hogy „Celui que j'aime est un piou-piou“, egyszerre sírva fakadt a páholyban, a meghatottságtól. A magyar szöveg jutott eszébe: „Akit imádok, egy tűzér...“

És elérkezett a nap, mikor a kép másodszor is majdnem készen állott. Ekkor már javában folyt a hivatalos levelezés arról, hogy hazaköltözik. Cécile csodálatosképpen egyetlen szónyi ellenvetést sem

tett. Sejtteni lehetett, hogy ezt a nagy fordulatot Malonyay segítségével az orvosok okozták. Miska folyton mondta, mikor Malonyayval együtt volt, hogy őt csak egy módon lehet meggyógyítani: ha hazaköltöztetik, Magyarországra. Ricord és Charcot ezt a módot okvetlen megkísérlendőnek vélték, nyilván Cécile is ezért tett le eddigi ellenállásáról. A kultuszminisztérium, amelynél Malonyay pendítette meg Miska otthoni elhelyezkedésének gondolatát, jól és gyorsan intézkedett. Kadosa-Lippich osztálytanácsos otthon mindent letárgyalt azokkal, akikkel kellett és kiküldte Párisba Fittler Kamill nevű emberét, hogy személyes megállapodással zárják le a tárgyalásokat.

Fittler megjelent az Avenue de Villiersn. Megnézte az Ecce homót, szerencsekívánatait fejezte ki, átadta a magyar kormány üdvözetét, s leült a vilásreggelihez. Cécile nem volt Párisban, csak ketten beszélgettek.

— Szóval mi volna az a munkakör? — kérdezte mohón Miska.

— Csinálnánk egy olyan állást, mint itt Párisban a beaux arts — államtitkár. Lippich öméltósága úgy gondolná, hogy az „országos szépművészeti felügyelő“ cím megfelelne. Ehhez miniszteri fizetési osztály. Méltóságos cím. Mi nagyon jól tudjuk, hogy az ország mivel tartozik méltóságodnak; engedje meg, hogy máris így szólítsam.

— Köszönöm, de ez igazán nem fontos. A fizetés sem nagyon. Az a fontos, hogy mi lesz a munka.

— Édes Istenem, ilyen állásban a munkakörét ki-ki maga szabja meg. A mindenkori kultuszminiszter tisztában lesz azzal, hogy Munkácsy Mihálynak nem aktákat kell intéznie, hanem remekműveket kell alkotnia. Ehhez nyugalom és idő szükséges. Mi gondoskodni akarunk a nyugalomról és időről.

— Magyarán mondva, nem lesz dolgom semmi.

— Szabad kezet adunk a munkabeosztásra.

— Hát ez nem jól van. Nagy a félreértés. Nekem nem stallum kell, hogyan gondolták ezt? Én most beteg vagyok, de ha otthoni levegőt szívhatok, meg fogok gyógyulni. És akkor dolgozni akarok. Nekem egy iskolát adjanak a kezembe! Vezetni akarom az új nemzedéket! Harcolni akarok az impressz... impresszis... impresszionisták ellen... Dolgozni, keményen küzdeni, teljes e... er...

A heves felindulástól megszedült egy kicsit. Fittler ijedten pattant fel, hogy segítsen. Az inas is odaugrott. De nem lett semmi baj, Miska mindjárt magához tért. Folytatta a tárgyalást. Soká beszélgettek, végre is azt üzenté haza, hogy a címmel, fizetéssel, miegymással egyetért, de neki nem szinekura kell, hanem erőteljes, harcos munka. Fittler ezt udvariasan tudomásul vette és elutazott. Miska pedig vadul dolgozott tovább. Megcsinálta a képet, amelyhez már alig hiányzott valami. Mégis önkínzó csökönyösséggel festette újra meg újra a kész alakokat.

A következő esztendő tavaszán végre kijelentette, hogy a kép kész. A budapestieknek ígéretet tett, hogy ezt a képet már nem Párisban fogja kiállítani, hanem otthon. A körülmények igen szerencsésen találkoztak: az Ecce homo az ezredéves világkiállítás képzőművészeti eseménye lesz. Ígéretét meg is tartotta, nyilvános kiállítást nem csinált. De közhírré tette, hogy a műteremben ingyen nézheti meg a képet, aki akarja, mielőtt elküldi Budapestre. Ezrek tömege tolongott a műteremben. Miskát azelőtt a túlhajtott munka tette tönkre, most a boldogság. Túlfeszített idegei már az örömet sem bírták. A legcesekélyebb hangulatváltozástól azonnal könnyezni kezdett.

Felkereste Chériet, hogy enyhülést találjon. A kislíuról beszélgetett, együtt nézték az édes kis

katona képét, amint büszkén, de valami mélabús kora-bölcsességgel hordja egyenruháját.

— Egészséges a gyerek? — kérdezte Miska.

— Nem panaszkodik semmiről... de mégis annyi álmatlan éjszakám van miatta... Van benne valami különös és megfejthetetlen. Nem olyan, mint más gyerekek... Örökösen remegek, hogy ha megnő...

Hirtelen elhallgatott. Miska szemében kaján tűz lobbant meg.

— Nos? Ha megnő? Fejezd be a mondatot.

— Nincs ezen mit befejezni. Azt akartam mondani, hogy aggódom érte, mint minden anya a gyermekéért.

— Nem ezt akartad mondani. Mást akartál mondani.

Az asszony félve húzódott el tőle. Élénken mentetődözött.

— Nem, igazán semmi különösre nem gondoltam. Milyen furcsa vagy, igazán. Mit akarsz tőlem?

Miska megragadta az asszony csuklóját.

— Mást akartál mondani! Attól félsz, hogy a gyerek... hogy nem örökölt-e valamit az apjától. Ettől félsz! Felelj! Te is azt hiszed, amit én! Hogy meg fogok bolondulni. Ezt hiszed? Felelj!

Chérie húzta a kezét. Ki akarta szabadítani. Miska látta, hogy testi érintése kellemetlen az asszonynak. Eleresztette a kezét. Maga elé nézett. Aztán tompán mondta:

— Azt hiszed, én nem gondolkozom ezen? Hiszen ezért faggatlak folyton, hogy hogy van a gyerek.

Némán ültek sokáig egymás mellett. Aztán Miska nagyot sóhajtott, szakadozottat. Szótlatlanul kezet csókolt és hazament. Másnap a Chérie komornája felhívta telefonon.

— Moszjő, egyedül van?

— Igen. Mi az?

— Nem hallgatja senki a telefont?

— Senki. Valami baj van?

— Igen. Madame nem jöhet a telefonhoz, anynyira rosszul van. Távirat jött Saint-Cyrből.

— A kisfiúval történt valami?

— Igen, sajnos. Leesett a lóról és meghalt. Madame azt üzeni, hogy ne tessék idejönni, ő most képtelen beszélni bárkivel.

A komorna letette a kagylót. Miska teljes hosszában végigvágódott a padlón. A kezében maradt kagyló leszakította a falról a készüléket. Inasok rontottak be a lármára. Mikor felocsudott, diványon találta magát. Csodálkozva nézett körül. Aztán egyszerre tudatára ébredt a hírnek. Úgy vágta fejbe ez a tudatraébredés, mintha a hírt újonnan kapta volna. Mintha a halálos tört kétszer dőtték volna beléje. Felült a diványon és a kínzott állat fájdalomával elbődült:

— Jaaaj!

Felugrott. Az inasok dermedten nézték. Ő elkezdett futni a szobákon keresztül, mintha kísértetek-től menekülne. És sohasem hallott fájdalmas, alak-talan ordítás tört ki belőle. Üvöltözve szaladt, jajgatott, szemében iszonyú rémülettel. Cécile előrohant. Senkisémet tudta megmagyarázni, hogy mi történt. Miska csak futott szobáról szobára és ordított. Szeme száraz maradt. Nem a fájdalom ordított belőle, hanem a borzalom. Bútorok hullottak, amerre száguldott, vad üvöltése felverte a házat. Senkisémet mert elébe állani. És rohant közöttük keresztül-kasul a nagy darab ember, borzasztó arcán olyan rémülettel, hogy a szobalány keresztet vetett.

XV.

Április tizenkilencedikén volt utoljára a műteremben. Rendet akart csinálni. Cécile szerződést csinált Kádár Gáborral, mely szerint Miska átadja értékesítés végett összes vázlatait, a megkezdett képeket befejezi, s ennek fejében Kádár fizet nyolc év alatt kétszázhuszezer frankot. A régi vázlatokat tehát szignálni kellett, mielőtt hazautazik Budapestre. Csak Malonyay volt mellette, Cécile elutazott a Rivierára. Budapesten adtak légyottot egymásnak.

A szignálás nagyon fárasztotta. Mikor a kisfiú halálhírének rettenetes megrázkódtatása után elment pihenni Biarritzba, már ott a tengernél érezte, hogy igen nagy változás történt vele. Nem tudott hosszabban egy tárgyra gondolni. Gondolatai folyton szerteszaladtak, mint a nyáj, melynek a pásztor nem ura többé. Igyekezett megfeszíteni agyát, kényszeríteni próbálta, hogy a gondolatsort befejezze, de agya nem engedelmeskedett. Mint ahogy a béna embernek nem fogad szót a lába, neki nem fogadott szót a gondolkozása. És ha mégis, kínos erőlködéssel, végigpróbált valamit, mindjárt elfáradt. Most is, mikor tizedszer pingálta oda a nevét az ecsettel, a vásznon ez jelent meg: Munkcsy Mhály. Észrevette és gyorsan letörölte, hogy újra írja.

— Szépen vagyunk. Már a nevemet sem tudom leírni.

Aztán mindenáron vigasztalást keresve, hozzátette:

— De talán úgyis megismerik, hogy én festettem, mi?

Malonyay nem figyelt oda, képeket rakosgatott, leporolgatta őket. Miska szórakozottan tett-vett a sok lim-lom között. A kandalló mellett, a nagy asztalon, egy halom ráma és vásznon között meglátta

palettáját. Hosszú évek óta csak ezt használta. S a paletta a hosszú használatban elkopott, mint a késpenge. Meg is hasadt egyszer, akkor pántot húzatott rá, mert ezt a palettát tudta legjobban kézügybe fogni. Most arra is ráírta nevét és a dátumot. Kezére vette, mozgatta, mint mikor a vívó suhogtatja megszokott kardját.

— Erről festettem a Miltont is, a Pilátust is...

Letette, legyintett. Aztán leült a kandalló mellé. Arcát két tenyerébe temette. Sírva fakadt. Malonyay odalépett és vállára tette a kezét.

— Valami baj van, mester?

Miska felnézett. Közömbös arckifejezéssel felelte:

— Nem, nincs semmi bajom.

Tekintete is nyugodt maradt, de azért tovább sírt. Könnyei bőven csurogtak le fehér szakállába. Aztán felállott, mégegyszer körülnézett és becsengette Eugènet, az inast, hogy fogasson be, ki szeretne kocsizni.

Másnap Malonyayval és Kádárral elindult Budapestre. Haza. Az idegen világvárosból, amely huszonöt esztendőn át fényben, dicsőségben, vagyonban füröszttötte, haza. Ahol meg fog gyógyulni és dolgozni fog. Meggyógyulni? Tudta jól, hogy gyógyíthatatlan. De azt mondták neki, hogy a hátgerinc-sorvadás kedvező esetekben néha évekre megáll és egy helyben marad. Talán ha a jó Isten megsegíti, így történik. De ez a kisebbik fele a kérdésnek. Talán otthon eltávoztatja felőle a sors azt a másik, sokkal sötétebb veszedelmet, amelytől annyira retteg.

Az úton keveset beszélt. Egyre jobban vonakodott társalogni. Csak hallgatta, amit Malonyay és Kádár beszélgettek. És kirévedezett a robogó vonat ablakán. Kis falvak suhantak el mellettök. Olykor temetőt lehetett látni. Ennek láttára Miska azonnal sírva fakadt. Egészen szabályos volt ez már nála:

temető, sír, ravatal, minden efféle azonnal könnyekre fakasztotta. De utána mindjárt meg is nyugodott.

Az étkezőkocsiban nagy feltűnést keltett. A közönség ráismert. Suttogva járt asztalról-asztalra a neve. Mialatt ott üldögéltek, szórakozottan rajzolt az abroszra. Később a kalauz ujságolta Malonyaynak, hogy mikor eltávoztak az étkezőkocsiból, a vendégek megrohanták az abroszt, hogy az eredeti Munkácsy-rajzot megkaparítsák. Szabályos árverést rendeztek; az étkezőkocsi főpincére egész kis vagyont keresett.

Bécsben egy fiatalember várta őket, Rózsa Miklós ujságíró, akivel még levélben megállapodtak, hogy Budapesten a Miska titkára lesz. Itt Miska két napot szándékozott eltölteni, hogy a fárasztó utat ne tegye egy darabban. Mikor a Westbahnhofról befelé robogtak a városba, Miska hirtelen sírni kezdett. Temetéssel találtak. Nagy temetés volt, megkérdezték a kocsist, hogy kit temetnek.

— Tilgnert, a híres szobrászt — felelte a kocsis.

Sírása egyszerre zokogássá változott. Tilgner, a kedves jó Tilgner meghalt. Éppen most. Legutoljára hárman voltak együtt: Makart, Tilgner, meg ő. Makart már elment, azon a bizonyos borzasztó módon. És most ilyen végzetes véletlenként találkozik Tilgner utolsó útjával. Ki tudja, talán ez neki is utolsó útja?

Nagyon rossz éjszakát töltött a szállóban. Erős vértolulásai voltak. Nem aludt semmit. Folytonosan Tilgner járt az eszében. Olykor sírt egy negyedórát, aztán megint elmondatta környezetével, amit azok a lapokban olvastak: hogyan halt meg Tilgner. Szép nyugodtan, símán, szelíden. Beszédét már nehezen lehetett érteni. Akadozó, nehéznyelvű, révedező motyogás volt a beszéde. Ha mondott valamit, háromszor is megismételtették, míg megértették.

Másnap Dóczy Lajos hívta meg vacsorára. Dí-

szes társaságot hívtak meg a kedvéért. Az elsők között érkezett kísérőivel. Alig foglalt helyet, szorongó rettegés vett erőt rajta, szemét elviselhetetlenül kínozta a világítás s ha arra gondolt, hogy étkezéskor a poharak és tányérok zörögni fognak, szeretett volna kiugrani a bőréből. Nem bírta tovább.

— Lehetetlen, — mondta hebegve — menjünk, mert elájulok.

Ijedten vezették be Dóczy dolgozószobájába. Ott csak egy letakart asztali lámpát hagytak égve, hogy a homályban lecsillapodjék. Odahoztak neki egy tányér levest, meg valami édességet. Az aggodalmasan szorgoskodó Dóczyhoz így szólt:

— Egyedül hagytál a papírvágó késsel, Lajos.

— Tessék? Nem értelek.

— Otthon minden szűrő és vágó szerszámot el-tettek a kezem ügyéből. Azt hitték, hogy feltűnés nélkül csinálják és nem veszem észre. Fenét nem vettem észre. Félnek, hogy kárt teszek magamban. És bizony meg is fordult a fejemben. Lajoskám, ide-jutottam ...

Dóczy átkarolta, hátát veregette:

— Ne sírj, Miskám, nyugodjál meg. Otthon majd minden jóra fordul.

Hazavitték. A vendégek a híres festő nélkül ették meg a vacsorát. Miskát Malonyayék tartották szóval, mert nem tudott aludni. Malonyay az ágya szélén ült és úgy mesélt neki, mint a lefektetett gyerekek szokás. Az Ecce homo budapesti kiállításának előkészületeiről beszélt. Hogy milyen nagyszerű az a részvénytársaság, amely a képet értékesíteni fogja. Benne van egy dúsgazdag fakereskedő, aztán az a Krasznay ügyvéd, aki a hasonlóképpen dúsgazdag görög konzul leányát, Haris Nádát, vette feleségül. Nagyszerű a kiállítási csarnok is, amelyet külön az Ecce homónak építettek az Andrássy-út páratlan oldalának utolsó telkén, az új Múcsarnok tőszomszéd-

ságában, a Bellevue-vendéglő mellett. Gyönyörű görög templom ez a csarnok, kívülről emeletsoros, belülről hatalmas térség. A képnek óriási sikere lesz, millió ember fogja nézni az ezredévi ünnepélyek alkalmából. Aztán világkörüli útra viszik, Miska híre akkora lesz, amilyen még sohasem volt. A szép mese végre csendesesen elringatta a beteg gyermeket.

Másnap vitték Budapestre. Az állomáson a rokonságból senkisésem volt jelen. Ettől megint könynyekre fakadt. Nem értette. Malonyay magyarázta meg neki, hogy a rokonok haragszanak a memoárok miatt.

— Micsoda memoárok miatt?

Hiába emlékeztette Malonyay a Chérie-féle feljegyzésekre, amelyek a Pesti Naplóban megjelentek, nem tudott visszaemlékezni, csak nagysokára. A Pannoniában volt ötszobás, fényes lakosztálya, azt Rózsa foglalta le neki. Első útja a csarnokhoz vitte. A kétlovas, gummikerekű bérkocsi kellemesen ringott az Andrassy-út faburkolatán, csak a paták ütemes csattogását lehetett hallani. A házakon mindenütt zászló, az úton sűrű közönség. Megismerték, éljeneztek, kalapokat és zsebkendőket lengtetek. Integtetett jobbra-balra a kezével, bólintgatott is, halványan mosolygott.

Este ott vacsoráztak a Pannoniában. Nagy társaság gyült össze az utcai étteremben, virágosan felerített díszes asztalnál. Rákosi Jenő, Berczik Árpád, Mednyánszky László, Pekár Gyula, Szmrecsányi Miklós. Egy pompás fejű, érdekes író is bemutatott neki. Ezt Bródy Sándornak hívták, sokáig volt Kolozsváron ujságíró, onnan került fel nemrég Pestre. Ezt rögtön nagyon megkedvelte, mert a szájaíze szerint tudott beszélni. A többiek folyton túlságosan óvták, féltették, mindig eszébe juttatták, hogy nagybeteg. De Bródy úgy beszélt vele, mint egészséges, jókedvű emberek közt szokás. Jókat nevetett, őt is

megnevetette. Glück Frigyes maga szolgált fel az asztalnál, szépen játszott a cigány. Úszott a boldogságban, még nótát is rendelt. „Szennyes az én ingem...” Elkézdett füttyölni. Elragadtatva hallgatták. A fütty után büszkén szólt oda Malonyaynak:

— Na? Ugye még nem felejtettem el magyarul. És milyen jól tudok füttyölni!

De hogy miért teszi füttytudása ilyen boldoggá, azt nem tudta senki, csak ő. Mikor felmentek aludni, megkérte Rózsa Miklóst, hogy olvasson fel neki a bibliából. Mindegy, akárhol. Ahol kinyitja. Csak az újtestamentom legyen. Ott feküdt az ágyban, szemén zöld ellenzővel, mert az enyhe fény is bántotta. Rózsa elhelyezkedett és olvasott. „És mikor ezeket fennszóval kiálta: Lázár, jöjj ki. És kijöve a megholt, lábain és kezein kötelékekkel megkötözve, és az orcája kendővel vala leborítva...”

— Várjon csak...

Rózsa felnézett. Az öreg festő jobbkeze hüvelykujjával vonalakat bökődött a levegőbe. Festette a jelenetet.

— Jól van, folytassa.

— „Mondá nekik Jézus: oldozzátok meg őt és hagyjátok menni. Sokan hívének azért őbenne ama zsidók közül, akik Máriához mentek vala. De némelyek azok közül elmenének a farizéusokhoz és elbeszélék nekik, amiket Jézus cselekedett vala. Egybegyűjték azért a papifejedelmek és a farizéusok a főtanácsot és mondának: mit cselekedjünk? Mert ez az ember sok csodát mivel...”

— Várjon csak...

Komponálta megint. Rajzolt a levegőbe buzgón. Minden felolvasott jelenetet azonnal megkomponált, míg el nem nyomta az álom.

Másnap elment a kultuszminisztériumba báró Wlassics Gyulával tárgyalni. De a miniszter azonnal látta, hogy Miska gyengélkedik. Nyájasan és

kedvesen kitért a komolyabb tárgyalás elől. Majd lesz még arra idő. Mindenesetre gyors javulást kíván és gratulál az Ecce homóhoz. Miska gyanakodva figyelte ezt a kedvességet. Mindenki gyanús volt már előtte, akivel beszélt: vajjon mit gondol róla az illető, észrevesz-e valamit?

Mikor kijött a minisztertől, Szmrecsányi Miklós felajánlotta neki, hogy kibékíti Zsilinszky Mihállyal, majd aztán rajta keresztül kibékülhet az egész rokonsággal. Miska kapott az alkalmon. Igen, igen, — mondta tízszer is egymásután. De félt magában, hogy hogyan fogja győzni azt a hosszú kimagyarázkodást, mikor ilyen nehezeére esik a hosszas beszéd. Nem kellett félnie. Ahogy belépett a Zsilinszky szobájába, máris egymás nyakába estek. A két rokon Miska összeölelekezett. A beteg Miska keservesen sirt, az egészséges Miska szeretettel vigasztalta.

Délután megszökött Malonyaytól és Rózsától. Egyedül akart lenni. A Pannonia előtt fiákerbe ült és meghagyta neki, hogy menjen az Andrassy-út hatvankilenc alá. A kiállítási csarnokot akarta megint megnézni. Ott azonban ámulva látott mindenféle furcsa és merev viaszbabákat. Megfogta homlokát. Mi ez, hogy van ez. Rászólt egy örrre:

— Mi van ebben a Múcsarnokban?

— Ez nem a Múcsarnok, kérem, ez a Plasztikon. A Múcsarnoknak új épülete van az Andrassy-út végénél.

Hogy is csak. Hát persze. A görög templom . . . Tegnap óta ez egészen kiment a fejéből. Mint a rajtakapott tettes somfordált kifelé. Csak valaki észre ne vegye, mi történt vele. Ahogy mendegélt kifelé a viaszfigurák között, egyszer csak ott látta sajátmagát is. Éppen úgy volt öltözve, mint ő, haja, szakálla, mind ugyanolyan. Még gomblyukában is ott a becsületrend parancsnoki rozettája, mint neki. De ez a viaszfigura nem beteg. Ez még mindig

ugyanezzel a bamba, rejtelmes tekintettel fog meredni a világba, mikor ő ki tudja, hol lesz.

— Szervusz, Munkácsy! — mondta a viaszbábnak és játékosan kezét szorított vele.

Szemét még ettől a búcsútól is elborította a nedvesség. Igyekezett erőt venni magán. Csak keményen, csak keményen, — mondogatta magának, — senki se vegyen észre semmit...

Este Vészi József és Malonyay elvitték a szabadelvű pártkörbe, a Lloyd-palotába. Mikor belépett az elsőemeleti díszes csarnokba, azonnal nagy csoportosulás támadt körötte. Báró Bánffy Dezső és báró Fejérváry Géza jöttek elébe nyájasan üdvözölni. Átkísérték a termeken. A játékteremben egyszerre csak felpattant és eléje állott Jókai Mór. Ő, maga sem értette, miért: megzavarodott ösztönével lehajolt és kezét csókolt Jókainak. Az megrettenve bámult rá. Köröskörül csend lett. Ott állott szemközt a két fehérhajú ember. Húsz év volt közöttük, de Miska nézett ki a rokkantabbnak. S ahogy ott állt, értelmetlenül keresve magyarázatot erre az esztelen mozdulatra, meglátta Jókai arcán a jóbarát megdöbrent részvétét. A következő pillanatban már a Jókai nyakába borult, mint az apja segítségét kétségbeesve kereső kisfiú. Hangosan, fuldokolva zokogott. A körülállók halálos csendben szemlélték a jelenetet.

Vacsoránál megint a Pannonia asztaltársasága vette körül. Meglátszott rajtok, hogy mind hallották azt az esztelen dolgot, amit a szabadelvű pártkörben csinált. Becézték, kinálgatták, s ha elnézett, ketten mindig összenéztek. S ő ezt észrevette.

Másnap Berczik Árpádnál kellett ebédelnie. Ott egy komoly, tekintélyes úriemberrel ismerkedett meg. Laufenauernek mondták a bemutatásnál. A névnel már gyanút fogott. Rémlott neki, hogy ez a Laufenauer ideg- és elmeorvos. Szóval suty-

tyomban meg akarják vizsgáltatni, hogy nem bolond-e. Majd résen lesz. A tanár tapintatosan és ügyesen viselkedett. Könnyed társalgás örve alatt intézett hozzá táplálkozására, közérzetére, látására vonatkozó kérdéseket. Aztán a régi évekre terelte a szót, hogy emlékezetét tegye próbára. Miska szomorúan és bölcsen mosolygott szakállába. De úgy tett, mintha nem venne észre semmit, szorgalmasan, készségesen felelgetett a kérdésekre. Aztán gondolt egyet váratlanul és egyenes mondattal fordult Laufenauerhez:

— Nézze, tanár úr, nekem sok mindenféle bajom van. Nem volna szíves megvizsgálni engem?

— Nagyon szívesen, — felelte az meglepetten és elpirulva, — amikor ráér a mester.

— Mondjuk: holnap. Jó lesz?

Megbeszélték a látogatás idejét. Miska mélabúsan mosolygott magában. Ezeknek most megkönnyítette a dolgát. Derűs volt, és bár nagyon kimerültnak érezte magát, mégis elég nyugodtnak. De délután nagy izgalmon kellett átesnie: Zsilinszky házánál várták a rokonok. Berczik kísérte oda a nagy kibékülésre. Ott voltak valamennyien. Nyakába estek, ölelték, csókolták. Ő is őket. Görcsösen szorongatta magához, akit ért, mintha bennök az életbe akart volna kapaszkodni. Sírt mindenki. Még Berczik Árpád is elsírta magát.

Este Földváry Emma rendezett fogadást Miska tiszteletére. Fényes, szép és ötletes estély volt. A meghívottak három Munkácsy-képet ábrázoltak élőképekben. Egyik volt a Mozart, akinek szerepét Aggházy Károly adta a zongora mellett, a Mozart-fiút egy helyes rokongyerek, Kelemen Feri, ábrázolta. A Milont is bemutatták. Az egyik leányt különösen vonzónak találta, ez Besseney Béláné volt. A ház úrnője csupa kedvesség és figyelem, a han-

gulat bensőséges és kellemes. De mit fog mondani holnap Laufenauer?

A tanár igen hosszasan vizsgálta és apróra kifaggatta. Arca, a gyakorlott orvosi arc, nem árult el semmit. Pedig Miska görcsös és gyanakvó figyelemmel vigyázta ennek az arcnak minden kis rezdülését.

— Mondja meg az igazat, tanár úr. Férfi vagyok, kibírom.

— Az igazat, mester maga is tudja. Tábesz. Ez egyelőre megállott. Majd írok orvosságot.

— És egyéb... egyéb nincs?

A tanár hanyag fesztelenséggel felelt:

— A mester bizonyára paralízisre gondol. Hát az nincs. De nagyon kell vigyázni. Majd arra is írok valamit.

— Mit?

— Először is kap harminc-negyven centigramm jódnátriumot naponta. Ezt fogjuk váltogatni tizenöt csepp tinctura haemostiptika Dentzellel. De legfontosabb a teljes nyugalom. Munkáról hosszú ideig szó sem lehet. A diétát külön fel fogom írni, a szesz szigorúan tilos. Aztán majd kap esténként hideg sapkát, azt lefekvéskor egy órára a fején fogja hordani.

— A fejemen? Tábesz ellen?

— Természetesen. Az a vérkeringést szabályozza. Ne féljen, nem akarom becsapni.

De Miska ekkor már tudta, hogy be akarják csapni. Óráról-órára érezte, hogy baja súlyosbodik. Azt a különös dolgot állapította meg magán, hogy eszmélete nem egyenletes. Jár-kel, beszél, tesz-vesz, ébren van és egyszerre úgy érzi, hogy felébred ebből az ébrenlétből. De ez talán csak átmeneti veszedelem. Laufenauer nem beszél őszintén, de orvosságot és kezelést rendelt, az majd útját vágja a... nagyobb bajnak.

Aznap este már jeges sapkát kapott a fejére. Az nagyon jólesett neki. Megnyugtatta, felrissítette. Jól aludt tőle. De valahogy úgy érezte, hogy álma és ébrenléte között kevesebb a különbség, mint azelőtt volt. Általában a dolgok, a képek, az események homályosabban ködlöttek előtte. Engedelmesen hagyta magát ünnepekre, vacsorákra hurcolni. S amit átélt, az csak külön, elaprózva jelent meg képzeletében, szaggatottan, összefüggő okszerű lánc nélkül. Például egyszer csak kint volt az állomáson és nem tudta, hogy miért és hogyan kerül oda. Restellte megkérdezni. Akkor befutott a vonat és leszállt róla Cécile. Megölelték egymást.

Aztán ment felfelé a kiállítási csarnok lépcsőjén és a bejáratnál ott talált egy ismeretlen embert, aki hozzálépett. Ő idegenkedve kérdezte:

— Kicsoda ön?

— De mester, — felelt az elképpelve, — hiszen egy hete minden délután tetszett velem beszélni. Én Brandenburg vagyok, a csarnok igazgatója.

— Bran... Bra... igen. Ja igen. Hogyne. Hát gyerünk be. Rendben van már a kép?

Aztán Weiner és Grünbaumnál díszmagyart próbált. Gyönyörű díszmagyart. Meggyipiros mente volt, alatta tengerzöld dolmány. A mente ujja fel volt hasogatva, kilátszott alóla a tengerzöld. És micsoda gyönyörű kucsma! Fehér forgóval, jaj de szép! Örült neki, tapogatta, simogatta, a tükör előtt tízszer is felvette, letette.

Majd pedig ott állt megint a lépcsőnél és nagy izgalommal várta a király érkezését. A király odaát volt a Múcsarnokban, megnyitni az ezredévi tárlatot. Allandó staféták futottak jelenteni, hogy már a negyedik teremben van, már az ötödikben. Mellette ott állt Rózsa Miklós frakkban. Egyszerre udvari hintó futott a csarnok elé. Mi ez? Hiszen a király a Múcsarnokban van. Miska odalépett, mé-

lyen meghajolt. Mária Valéria ült a kocsiban férjével, Lipót Szalvátorral. De mikor megtudták, hogy ide éppen várják a király, gyorsan elhajtottak. És akkor a Múcsarnok bejáratánál megjelent Ferenc József. Mögötte óriási, színes kíséret. Egész csoport főherceg, tábornokok, díszmagyarok, hallatlan kép. Közöttük Rudnay főkapitány vérpiros díszmagyarban.

— Nézze, Rózsa, — ujjongott fel Miska, — milyen gyönyörű! Mint egy hóhér!

És kacagni szeretett volna az örömtől, de Rózsa szigorúan ránézett. Ettől megszeppent. A király már jött keresztül az Aréna-úton. Odaért az épülethez. Miska levette kucsmáját és mélyen meghajlott az alacsony uralkodó előtt. Ferenc József rápillantott, végignézett rajta, arcán haragos kifejezés jelent meg. Nem adott kezet. Ment be egyenesen a képhez. A ragyogó kíséret tömege utána, nagy sarkantyúpengéssel. Ő igyekezett a király nyomában maradni, csoszogva sietett utána. De Ferenc József pár percig némán nézte a képet, aztán sarkon fordult, Miskára rá sem nézett. Elment. A többiek is mind.

— Hát ezt mi lelte? — kérdezte Miska Rózsától.

— Megfoghatatlan.

Akkor robogó hintóval érkezett vissza Wlassics báró. Kiugrott a kocsiból és rájuk támadt:

— Micsoda baklövést követtek el magok? Hiszen csak a Szent István-rendet lett volna szabad feltenni, mester! Maga meg egy egész külföldi gyűteményt tett fel érdemrendekből! Ez súlyos etikett-hiba. Öfelsége nagyon haragudott.

Miska sírva fakadt. Aztán árulkodva mutatott Rózsára:

— Ő rakta fel, kegyelmes uram. Én nem tudtam, mit rak fel. Kegyelmes uram, én nem csináltam semmit...

Aztán egyszer csak ott volt estélyen Bánffy

Györgynénél. Csupa jóismerős. Kedves hangulat. Egész folyékonyan társalgott a bárónéval. És a szép, elragadó asszony azt mondta neki:

— Miért szólít ma este folyton úgy, hogy Jeanne?

— Úgy szólítottam, hogy Jeanne? Érdekes. Tudja, kinek a keresztneve Jeanne? Chérienek. Most már érti, nem?

A báróné csodálkozva, megütődve nézett rá. Nem értette.

Aztán a Gizella-téren találkozott egy nevelőnővel, aki mellett egy fiatal leányka lépegetett. Büszkén ment, nem is ment, hanem délcegen felvonult, mintha szerepet játszana. Ezt a leányt azonnal megismerte. A Batthyány Lajos leánya. A térdén lovagoltatta, mikor Andrássyéknál járt Töketerében.

— Hiszen ez a kis Ella grófnő! Bámulatos, hogy megnőtt. Mire bakfis lesz, magasabb lesz, mint én.

— Emlékszik rám, mester? — kérdezte különös mágnás-kiejtésével a grófkisasszony.

— Hogyne emlékezném, gyermekem. Még a fivérére is emlékszem, a kis Gyula grófra. Kezeit csókolatom a mamának.

És büszkén tovább ment. Az ő emlékezőtehetsége? Ime, milyen hibátlan és pontos. Hiszen ez pompás, most már biztos, hogy meggyógyul.

Aztán minden átmenet nélkül ott volt az udvari bálon. Ezer ember a tündérpalotában. Hallatlan pompa. Egy bíboros főpap. Ezt már látta valahol. Ki ez? Egy japáni hölgy, a követ felesége. Jenő főherceg. Ottó főherceg. Frissítővel tündöklő lakáj. Zsúfoltság, jobbról-balról lökik. Francia beszéd. Ki beszél itt franciául? Csak franciául ne beszéljenek. A királyné áll előtte. Maga Erzsébet királyné. Mint egy álom. A meséből lépett ki és ott áll előtte és franciául beszél.

— Cette langue est probablement la plus agréable pour vous...

— Nem, felséges asszonyom, én eddig csak magyarul... magyarul tudtam... tudtam becsületesen megtanulni.

Kegyesszavak a bűbájos asszony ajkairól. Kézcsók. Nem engedi el a szép kezét, símogatja. Felneéz. S íme, már nem Erzsébet királyné az, hanem a román királyné, Carmen Sylva. Ott állanak az Ecce homo előtt. Ott van távolabb Károly román király is. Az rideg és merev, nem olyan kedves, mint a felesége. Milyen soká itt voltak, legalább egy félórát. S a királyné milyen szépen beszélt irodalomról és művészetről. De most már mennek.

— Mondja, Rózsa. Ez roppant kedves asszony, ez a román királyné.

— Nem csoda. Ez nemcsak királyné, hanem a mi fajtánk is. Művész.

Művész. Milyen nagy dolog, ha valaki művész. Milyen gyengéden kísérik ki az állomásra. A vonat indul. Itt hagyják Párist. Jaj, nem, ez nem Páris volt, ez Budapest volt. A szép Budapest. Ligeti Laura. Meghalt. A leánya is éppen olyan szép. Cséry Lajosné. Ment a Kossuth Lajos-utcán, ő megismerte, boldogan mutatta a hintóból Cécilének, Cécile még mindig féltékeny Ligetiékre...

‘Lassan oszlik a köd. Meglepetten szétnéz a vasúti kocsiban. Milyen hosszúút álmodott. Mi volt ez? Valóság volt, elmúlt napok átélt színei? Vagy képzelődés? Hogyan történt, várjunk csak... Nem, képtelen ezt gondolataiban rendezni. Most tisztán gondolkozik, az bizonyos. Utaznak. Pedig azért jöttek Budapestre, hogy örökre itt maradjanak. Hiszen a telket is megnézte a Szentkirályi-utcában, egy Rákóczi nevű úr kínálta eladásra. Le is tudná rajzolni azt az urat, olyan pontosan emlékszik rá. Jó arc volt. Hová utaznak tehát? Céciletől, aki ott ül vele szemben és sárgafedelű francia regényt olvas, bajos megkérdezni. Hiszen akkor észreveszi, hogy eddig...

Vajjon már észrevett valamit? Itt csak ravaszsággal lehet valamire menni.

— Mondd, Cécile, mikor érünk oda?

Cécile felnéz. Csodálkozik.

— Délben. Hogy érzed magad?

— Hogy érezném magam? Nincs semmi különösebb bajom. Nem kellene bevenni abból a Laufnauer-féle orvosságból?

— Nincs öt perce, hogy bevetted.

— Ja, persze. Milyen szórakozott vagyok.

Nagyszerű, nagyszerű. Egészen jól tud gondolkodni. Meg fog gyógyulni. Most már biztos. Meg fog gyógyulni és azonnal hozzáfog a munkához. Rengeteg dolga van. Mindenekelőtt azt a Zách Feliciántémát kell megcsinálni. A vázlat kész, de inkább másikat rajzol, ez nem elég tiszta. Aztán Napoleon és a pápa találkozása. Két pompás emberi alak. Mikor egyik odavágja a másiknak: „Comediante!“ Olaszul. Napoleon olasz eredetű volt. Aztán Jeanne D'Arc a máglyán. Micsoda színek lesznek azok. Majd megint kitalál egy új színt. Mint az a piros, a János apostol ruhája. A gránát és a bíbor közt. Ezt a pirosat ő keverte, ezt senki más eddig nem tudta eddig. Művészettörténeti fejezet az a piros. Megemlítendő egy életrajzban. Még ha három sorban kell elmondani, akkor is. „Munkácsy Mihály magyar festő, született negyvennégyben, alkotott egy új pirosat, továbbá a fehérrel bámulatos dolgokat tudott csinálni“. Több nem is kell. Ez egy életre éppen elég.

— Készülődj, Miska, mindjárt itt vagyunk.

Az állomási épület közeledik. Most meg fogja tudni, hova mennek. Már látszik a tábla: Baden-Baden. De miért mondják ezt kétszer? Ennek semmi értelme, ez elmebajos dolog, valamit ok nélkül ismételni. Mi az az elmebaj? Mindenki elmebajos. Laci, ne nézz rám, ne nézz rám, irtózatos, ahogy nézel,

az imént olyan jól tudtam gondolkozni és most érzem, hogy süllyedek vissza a ködbe, nincs miben megkapaszkodnom, zuhanok oda, ahol mindenki bánt, igen, most már látom, hogy kezdettől fogva mindenki csak engem akart bántani, Lányi uram pofozott és a temetőbe küldött, én még nem akarok a temetőbe menni, aki erőszakkal odavisz, azt torkon ragadom, te gazember, megfojtalak a puszta kezemmel, ha ketten nekem jöttök, én győzöm. Bécsben is én győztem, mikor így birkóztunk, de most harapok is és hörgök és ha össze-visszatörtök is, én puszta kézzel megfojtalak benneteket, gazemberek, mit csináltam én, olyan nagy bűn volt az talán? Gyerekes könnyelműségért, füllelt mámorért ennyire büntetni, egy egész életen keresztül? Most bosszút állok, most meg fogtok halni, kutyák!

— Hilfe! Hilfe! Schlag ihn nieder! Zwangsjacke her! Hilfe!

A köd ismét oszlott rövid időre. De most már homályosabban. Csak annyit tudott eszméletéből nagy erőlködéssel összegyűjteni, hogy rohama volt, itt Godesbergben, ahova Baden-Badenből hozták, hosszú hónapok búskomor senyvedése után valakit, vagy valakiket meg akart fojtani. Most átviszik Endenichbe, az elmeógyógyintézetbe.

— Mondja, doktor úr, meggyógyulhatok én ott Endenichben?

— Hogyne. Egész biztosan meg fog gyógyulni.

— Köszönöm, hogy annyit fáradsz velem.

A koci robogott a bonni országúton. Hófehér januári táj. Mennyi csodálatos árnyalat a fehérben. Mennyi dolog volna még. És ő nem is olyan öreg. Még dolgozhatnék sokat. Hány éves is?

— Mondja, doktor úr, milyen évet is írunk most?

— Kilencvenhetet.

Úgy. Hát akkor ötvenhárom éves. Az országúton öreg ember bandukol. Piros hárászkendő van rábugyolálva a nyakára. Ó, be gyönyörű piros. Nem is külföldi piros ez, igazi magyar piros. Hogyan tündöklök a fehér táj alapján... Ujjongani lehetne, kacagni, hogy ilyen csodálatos piros lehet a világon... Ó, már kezd leszállni megint a köd... Már homályosul megint az eszmélet fáradságos és tarka világa, csak utolsó búcsú gyanánt omlik bele a tehetetlen elmerülés bitümjébe egy lassan eltűnő, tündöklő színfolt...

Isten veled, piros, örökre.

VEGE.

Országos Széchenyi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT ÉLETRAJZI REGÉNYEI

AZ ÜSTÖKÖS

Petőfi Sándor életének regénye

EMBER KÜZDJ...

Madách Imre életének regénye

ECCE HOMO

Munkácsy Mihály életének regénye

SZÓLALJ, SZÓLALJ, VIRRASZTÓ

Zrínyi, a költő életének regénye

MATHIAS REX

Hunyadi Mátyás életének regénye

MAGYAR RAPSZÓDIA

Liszt Ferenc életének regénye

ÉS MÉGIS MOZOG A FÖLD

Galilei életének regénye

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET
KIADÁSA, BUDAPEST

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1940 JUN. -1.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

